

Vass Krisztián

Kis-Balatoni Krónika

PŰSKI KIADÓ

Vass Krisztián

Kis-Balaton Krónika
Természetőrzésünk bölcsőjéről

Vass Krisztián

Kis-Balatoni Krónika

Természetőrzésünk bölcsőjéről

PÜSKI KIADÓ AGRÁRMINISZTERIUM

2021

Könyvrendelés:
Püski Kiadó és Könyvesház
Budapest 1013, Krisztina körút 26.
Telefon: 375-7763, 214-3905
E-mail: puskikiado@gmail.com

ISBN 978 963 302 319 8

Felelős kiadó: Püski István - Püski Kiadó Kft.

© Vass Krisztián

Tipográfia, borító, nyomdai előkészítés: Kemény András
unicusmuhely@gmail.com

Készült a Gyomai Kner Nyomda Zrt-ben,
a nyomda alapításának 139. esztendejében, 2021-ben.
A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős vezető: Csöndes Zoltán vezérigazgató
www.gyomaikner.hu

PRINTED IN HUNGARY

ELŐSZÓ

„Bizonyos, hogy mindeddig Herman Ottó volt az egyetlen, aki a természetvédelem ügyét legszerencsésebben mozdította elő Magyarországon.” Rapaics Rajmund (1885-1954) rávilágított: a nagy polihisztor érdeme, hogy Magyarország madárvilágát intézményesen tanulmányozzák és a téma népszerűvé lett országszerte. „A Magyar Ornithologiai Központ azóta is Herman szellemében folytatja a madárvédelmet és a madarak tanulmányozását. De talán több gyakorlati érzékkel. Ennek köszönhető az énekes madarak védelmére készült

fészekoduk elterjedése és az első olyan madárvédelmi törekvés, amely a nyugati értelemben vett természetvédelem fogalmának megfelel. Ez t. i. a kisbalatoni kócsag védelme. A kócsagnak is van Magyarországon bizonyos történelmi vonatkozású múltja. A régi időkben a főúri kalpagnak ez volt legszebb és legkedveltebb díszje.” A nagy botanikus, biológus és tudománytörténész soraihoz hozzátehetjük: Vönöczky Schenk Jakab és Warga Kálmán személyében méltó utódokra talált. Elkötelezettek, hivatás-szeretők, kitartók voltak. Tudásukat tettekre váltották. Azért, hogy a divat, az orvvadászat és a közöny pusztítása ellen harcoljanak a kócsagoltalom ügyéért. Ebben volt társuk és segítőjük Gulyás József, az első magyar természetvédelmi őr, akinek ükunokája vállalkozott e kötet megírására.

Aki úttörő munkát végez, ingoványos talajra téved. Ahogy e kötet „főhőse” hajdan a Kis-Balatonban, úgy keresett a szerző kapaszkodót a múlt zombékjai között. Hiszen a legfontosabb archívumokat elnyelte történelmünk nagy mocsara: a huszadik század. Nehéz a járás a berek benőtt ösvényein, de izgalmas

meglepetéseket tartogathat az időutazás. Új utakon járva nincs „szellemi kócsagőr”, hogy utat mutasson a lápon.

Ennek tudatában választott műfajt az alkotókedv. Rendező elv-re az időrendben talált. Tudvalevő, a hajdani krónikás kiléte félhomályban maradt. E könyv írója is ritkán bújt elő a kámzsa alól, ragaszkodott szerepe szabta szabályaihoz. Feltárta a lápi pandúr-ról fennmaradt szövegeket, s a tudomány akkori állását rögzítő opuszokat. Illetve azok részleteit. Ha néhol mégis kivillant egy-egy szubjektív elem, az – ahogy mondani szokták – a „családban maradt”. Így ért össze száz esztendő két nemzedéke.

Ahogy a három zöld terület: madárvédelem, természetügy és környezeti szemléletformálás is összesimul a sorok között. Eljutunk a kócsagvadászat hozsannázásától a természetvédő hangokig. A Kis-Balatoni Krónika bemutatja, miként változott meg a közvélekedés az idők folyamán. Mert mind többen felismerték, hogy a berek oltalomra szorul. Hiszen gazdag vizes élőhely, mely színes-szép tarkasága állatnak és növénynek egyaránt. Foltokban megcsillanó földi tükre a felettünk való Mindenségnek.

„Egy ember addig él, amíg emlékeznek rá.” – írta Fekete István. Az egykori magyar kócsagőr, Gulyás József képzeletben újra lélekvesztőbe száll, ahogy sorról-sorra, oldalról-oldalra haladunk. Tovább és tovább, lapról-lapra, napról-napra. „Hogy célja legyen a Térnek / A végtelen sodrában” – kölcsön véve a zalai származású népi költő, Tábor István szavait.

Dr. RÁCZ ANDRÁS
környezetügyért felelős államtitkár
Agrárminisztérium

BEVEZETŐ

Első hivatásos, hazai természetvédelmi örünk, Gulyás József 1922-ben állt szolgálatba. Ez gyakorlati természetvédelmünk kezdetének korszakhatára. Klió kíméletlen volt: a magyar madártani intézet anyagai megsemmisültek a második világháború alatt. Erre a sorsra jutottak a família iratai is. A szakirodalom mellett ezért a sajtó s az erről szóló könyvek anyagát gyűjtöttem össze s rostáltam meg. Azt kívántam bizonyítani, hogy a veszteségekkel párhuzamosan felértékelődött ezek dokumentumértéke is. A Réthy Zsigmond szerkesztette Magyar Madártani Bibliográfiát vettem alapul. Egyetértve Keve András Előszavában foglaltakkal, melyben a napilapok és ismeretterjesztő folyóiratok jelentőségét méltatta. Ezen az úton indultam el. Számos hivatkozásom e gyűjteményből hiányzik, mert ornitológiai szempontból irrelevánsak voltak. A Kis-Baltoni Krónika azonban jól hasznát vette.

A források citátumait ezért nem porcióztam ki patikamérleggen. Hagytam beszélni a Kis-Balatont cikkek és visszaemlékezések nyelvén. Számos adalékot szolgáltatnak zöld históriánk eddig megíratlan fejezetéhez. A tudományos közleményeket és munkákat is szóra bírtam, de fő célom az újságokban szétszört beszámolók hasznosítása volt. Eredeti helyesírással közöltem a fellelt anyagok szövegkorpuszait. Műfajgazdagságra törekedtem. A mínuszos hírtől a riportig, tudósítástól az anekdotáig, tudományos beszámolótól a tanulmányig. Számot adtam arról is, mikor vált-válhatott a kócsagőr irodalmi művek ihletadó alakjává. A helytörténetírás eredményeit is felhasználtam, s ezt a forráshalmazt néhol a családi hagyománnyal egészítettem ki. Amit megőrzött ősom familiájának emlékezete: lejegyeztem. Azt, hogy mire jutott az öreg halász és a berek. A kócsagőr és a magyar tenger hajdani öble: a somogyi-zalai madárvilág.

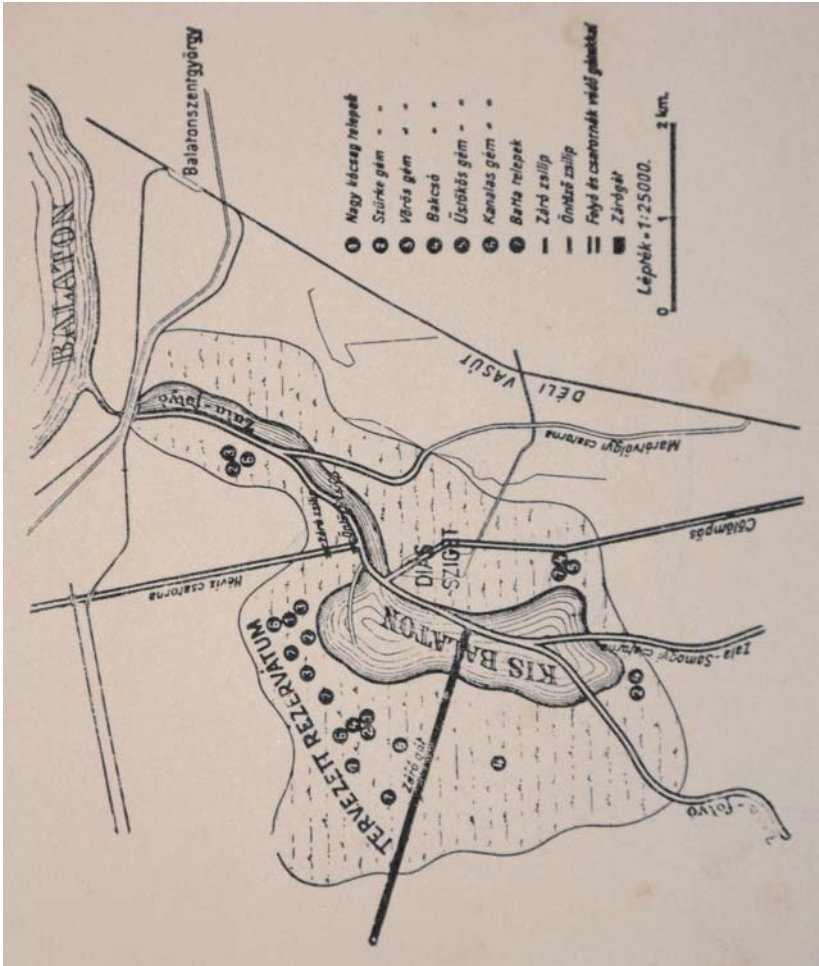
A Kis-Baltoni Krónika három részre tagolódik. Az első epizód históriánk előzményeit, a második gyakorlati természetvédelmünk kezdeteit, a harmadik pedig a későbbi fejleményeket öleli

fel. A Függelékbe került Gulyás József életrajza dióhéjban, s itt olvashatjuk először magyarul a németalföldi madártani egyesület jelentésének részletét kócsagmentésünk holland-magyar vonatkozásairól. Itt kapott helyett természetvédelmünk jelképének eddig feldolgozatlan története, s Kis-Balatonban fészkelő kócsagok hajdani. egyedszáma is.

Köszönetet mondok dr. Rácz András környezetügyért felelős államtitkárnak, hogy e munka megszülethetett. Dukát Zsófiának, az Agrárminisztérium Nemzeti Parki és Tájvédelmi Főosztály főosztályvezetőjének, Érdiné dr. Szekeres Rozália Természetmegőrzési Főosztály főosztályvezetőjének és munkatársaiknak, Schmidt András osztályvezetőnek és Herczeg Zoltán természetvédelmi őrszolgálati és vadászati referensnek, akik szakmailag ellenőrizték e dolgozatot. Megtisztelő volt Estók János, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgatója, Furi András, a Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság és Puskás Zoltán, a Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság igazgatóinak cselekvő hozzájárulása, s az általuk igazgatott intézmények segítsége. Hálás vagyok Temesi Veronika könyvtárosnak, a Keve András Madártani és Természetvédelmi Szakkönyvtár részéről, a Keszthelyi Helikon Kastélymúzeum Könyvtárának és vezetőjének, Hargitainé Vári Évának, Polgár Tamásnak, a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára igazgatójának, Urai Róbertnek, a természetfilmek kutatójának, idősebb Farkas Dezsőnek, Vörs alpolgármesterének és ifjabb Farkas Dezsőnek, a vörsi és a balatonkiliti katolikus plébániának, és Aradi Zsuzsának a holland nyelvű szakfordításokért, Gazdag Istvánnak az olasz forrásokért. Valamint az Arcanum Adatbázisnak (adt.arcanum.hu) s az ott dolgozó Biszak Bogátának. És nejemnek, Vass-Sági Edinának.

Szívből ajánlom e művet az állami természetvédelem jelenlegi, az elődeihez hasonló elkötelezettségű vezetőjének, Balczó Bertalan természetvédelemért felelős helyettes államtitkárnak.

„A Kisbalaton a Balaton délnyugati sarkának mintegy folytatása, a fenéki hídnál a Balatonba ömlő Zala-folyónak mindkét partján, Balatonszentgyörgy, Égenföld, Zala- vár, Magyaród és Vörs községek között terül el.” (Warga Kálmán)

A Kis-Balaton térképe a tervezett madárrezervátumról. Keszthelyi Kastélymúzeum Helikon Könyvtárának Dornay-hagyatékából

I. ELŐZMÉNYEK ELŐÖRSE

Magyar tenger, magyar mocsár

Bolygónk egytizede: mocsár. Süppedékes, burjánzó növényektől sűrű, sekély víztükör. Ilyen tájék Közép-Európa legnagyobb tavánál a Kis-Balaton. Vándormadaraink fő fészke volt régente is. A bokorfüzes, békaszőlős berek összhangját megzavarta az ember.

A természetvédelem intézményesülése az Újvilágban kezdődött. A magyar *ranger*, Gulyás József születése napján, 1872 március elsején létrejött Amerikában a világ első nemzeti parkja: a Yellowstone. Ekkoriban hazánkban még száz párra becsülték a kócsagok számát. *„Nem tudom biztosan, 1886- vagy 1887-ben boldogult Serák Károly barátommal, az Állatkert akkori igazgatójával lementünk Vörs-re kócsagvadászatra, kócsaggyűjtésre.”* - emlékezett vissza majd negyven esztendővel később Madarász Gyula (1858-1931). A neves ornitológus, természettudós és festőművész napokig bújta társával, a Budapesti Állatkert igazgatójával az akkor még szinte érintetlen nádrengeteget. A repülni nem tudó fiatalokból rövid idő alatt nagy mennyiségű „csereanyagot” gyűjtött Serák Károly (1835-1905), hisz mi láttuk el fél Európa állatkertjeit kócsagokkal. Tovább fogyatkozott hát az állomány.

A tizenkilencedik század pusztítását Madarász Gyula így összegezte: *„Magyarországon igen közönséges madár volt s hajdanában nagyobb nádasainkban mindenütt előfordult. Most, hogy a kultúra innen úgyszólván teljesen kiszorította állandó lakóhelyéül egyedül még a Kis-Balaton környékét mondhatjuk. Ezen helyen kívül hébe-korban az ország más részein is mutatkozik, de csak vonulása alkalmával. Korán tavaszkor, néha már márczius elején érkezik. Őszi vonulásáról nincsenek pontos följegyzéseink.”*¹

1 Madarász Gyula: Magyarország madarai. A hazai madárvilág megismerésének vezérfonala. Magyar Nemzeti Múzeum Kiadványa. Budapest 1899-1903. 314. p.

Az Osztrák-Magyar Monarchia huszonkettedik évében jött létre a Királyi Madárvédelmi Egyesület. Többek közt a dísztollkereskedelem megakadályozására. Erőfeszítéseik elismeréseképpen az 1891-es második nemzetközi ornitológus konferenciának Budapest adott otthont. A rendezvény után a résztvevők egyik csoportját maga Festetich Tasziló herceg (1850-1933) látta vendégül a Kis-Balatonnál. A tudomány helyet kapott szecessziós könyvespolcokon. A naptár 1904-et mutatott. „A szokottnál nagyobb terjedelemben jelent meg Brehm korszakos művének magyar kiadásából a 124. füzet, melyben Chernel István, a tudós szerkesztő, folytatja a gémfélék természetrajzát. Ránk nézve több, különösen érdekes és fontos ismerőssel találkozunk ebben a füzetben; első köztük a nemes kócsag, amely ugyan manapság már megritkult hazánkban, de valaha nagyon tisztelt, megkülönböztetett madár volt az igazi magyar ember fölfogásában. Disztollainak egy-egy bokrétájáért hajdanta 100, sőt a nagyon szép, hoszsu tollakért 1000 forintot is fizettek.” – írta a korszak patinás napilapja.² Nagy summának számított mind a száz, mind az ezer forint akkortájt. Az úri előkelőség jelképe persze minden pénzt megért a felsőbb osztályok számára. A magyar viselettörténetben ugyanis főnemesi rangot nyert a kócsagtoll. „Gazdáját” királyi madárnak is nevezték: „(...) annyira hódított, hogy nem sokára az angol előkelő hölgyek is viselni kezdték.” A kócsagtollban a magyaros öltözet kellékét látták. Nyelvében, szokásaiban, erkölcsében, és viseletében él a nemzet, melynek megőrzése: kötelesség.³ Így gondolták. A kócsagtoll kelendő maradt a huszadik század kezdetén. Főleg azok között, akik mind Móricz Zsigmond (1879-1942) műveiben, mind Vörsön is megelevenedtek. Az Úri muri című regényében emlegetett mágnás, gróf Goluchovszky Agenor külügyminiszter is megtöltötte fegyverét a falu határában. Nagy főúri vadászaton vendégelte meg Vörsön

2 Az állatok világa: Pesti Hírlap. 1904. február 28.

3 Dr. Szendrei János: A magyar viselet történeti fejlődése. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1905. 28. p.

a keszthelyi kastély ura.⁴ Más is szívesen látta a kutyabőr mellett a madártrófeát. Makói Makay Béla a nemes fehér gémet vitte terítékre az „Uránia” tudományos egyesület folyóiratának hasábjain. Kócsagvadászat a Kis-Balatonon címmel büszkélkedett arról, hogy jól választott lövőhelyet az embermagasságú sásban: *„Fehér szűz vízililiom legyen hófehér szép madaram párnája, zöld levele szemfödője, simogató hullám ingó-ringó temetője.”*⁵

A vadászláz nem csitult, a divat virult, a kócsag pusztult. Az igaz, hogy 1906-ban Chernel István meghonosította a Madarak és Fák napját ám ünnep ide, ünnep oda, a Kis-Balatonon tovább irtották a fehér gémeiket. Pedig Darányi Ignác (1849-1927) földművelésügyi miniszter is belátta ekkoriban, hogy az állami birtoknak különleges hivatása van: *„Az állami birtokoknak elsősorban nem is az a feladatuk, hogy nagy jövedelmeket hajtsanak, hanem az, hogy olyan kísérletek, amelyeket a magánember nem tehet, vagy nem tesz meg, és amelyekre nem kényszeríthető, az állami birtokokon tétessenek meg.”*⁶ A természetvédelem - és azon belül a Kis-Balaton problémájával - azonban még nem köttetett össze ez az elméleti formula. Az európai szintér is üres. Ugyan még nincs egymást metsző közös halmaza a kócsagvédelem és a nemzeti tulajdon ügyének, de az 1908-as esztendő fontos stációja Magyarország zöld történelmének. Schenk Jakab (1876-1945) ebben az évben szervezte meg a madárjelölési kísérleteket Magyarországon. Az egyre fogyatkozó gémtelepekre összpontosítva - a háborús éveket leszámítva - a Kis-Balatonon volt esztendő, mikor mintegy kétszáz fiókára is lábperecet rakott. A következő évben Kaán Károly (1867-1940) a földművelésügyi miniszter megbízásából papírra vetette *„A természeti emlékek fentartása”* című művét. Ha a kortársak a

4 Somogyi Ujság, 1903. 11. 03.

5 Makói Makay Béla dr.: Kócsagvadászat a Kis-Balatonon. Uránia. 1904. október. 377-381. p.

6 Dr. Kendi Finaly István: A magyar földért. (Darányi Ignác munkássága) Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részevényszaság. Budapest, 1940. 168. p.

Tátrán túlra tekintettek, egészen Svédorszáig, akkor már láthatták az első európai nemzeti parkok létrejöttét.

Am itthon még csak merész álomnak számított mindez. Akkor is, ha Darányi Ignác 1895-től 1903-ig, majd 1906-tól 1910-ig tartó tárcavezetői működése idején pártfogolta a természetvédő törekvéseket. „ — *Uj hasznos madarak. A földmivelésügyi miniszter a bagoly, kócsag és gém madárféléket gazdasági hasznukért a hasznos madarak közé iktatta. Ezentúl tehát ezekre is tilos vadászni.*”⁷ Erről értesített a Somogyvármegye című újság 1914. június 26-án. Két nappal később Szarajevóban megölték az Osztrák-Magyar Monarchia trónörökösét. Kitört az első világháború. A földművelésügyi kormányzat 1914 októberére tervezett természetvédelmi ankétja elmaradt. Telt az idő. A Kis-Balatonon háború folyt a természet ellen: 1917 tavaszán 15-20 kócsagról tudtak, hiszen mindig akadtak lelkiismeretlen emberek, akik kiszedték és eladták a fiókákat, az idősebbeket pedig puszkavégre kapták.⁸ Ekkortájt ment nyomdába „*A Magyar Birodalom állatvilága*” című könyvsorozat egyik darabja. A „*Madarak*” lajstromozásáról szóló 1917-es rész három élesen elválasztható korszakra osztotta a hazai madár- tan addigi történetét. E szerint az első az „úttörők kora” volt, amely 1830-ig, Petényi János Salamon (1799-1855), a magyar madár- tan megalapítójának fölléptéig tartott. A másodikat az „alapve- tők koraként” határozta meg, mely a Budapesten 1891-ben tar- tott II. nemzetközi ornitológiai kongresszusig terjedt. A harmadik a „fejlesztés korának” lett keresztelve, mely a „jelent” foglalta magában. A korszak előkészítését Habsburg Rudolf (1858-1889) trónörököshöz, a fejlődés megindítását és fokozását Herman Ottó nevéhez fűzte. A tudós szerzőt Schenk Jakabnak hívták.⁹

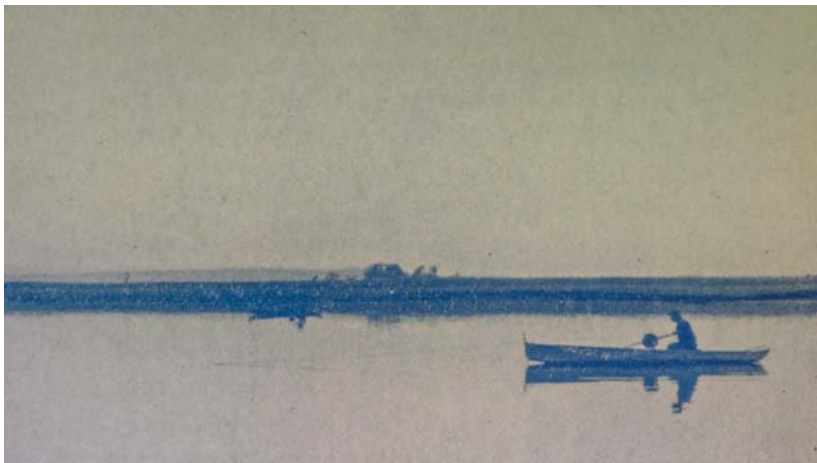
7 Somogyvármegye. Politikai napilap. 1914. 06. 26. 5. p.

8 Védett természeti értékeink. Szerkesztette: Kopasz Margit. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest, 1978. 173. p.

9 Jacobo Schenk. Aves. Classis. A Magyar Birodalom állatvilága. Madarak. Királyi Magyar Természettudományi Társulat kiadása. 2. p.

Ő volt az, aki még ebben az esztendőben megírta keserű hangú számvetését a hazai kócsagállomány alkonyáról. Arról, hogy a nagykócsag állománya ijesztő mértékben megfogyatkozott. A kétrészes, terjedelmes írás beszámolt arról, hogy a divat miatti kócsagkereslet nem csökkent, s tovább folytatódott a nemes madarak pusztítása világszerte. Schenk Jakab a fehér tollú állat teljes kipusztulását jósolta: „*S hiába védik, kímélik, őriztetik őket, a dísztollvadászok előbb az örököt s azután a kócsagokat gyilkolták le, a mint az megtörtént Amerikában.*” Majd hozzátette: „*Nem tekintve azt, hogy a busás jövedelmű dísztollvadász kétségkívül megpróbálja az örök megvesztegetését, a mi sajnos sikerül is nem egy esetben, ez az intézkedés még se tudta az amerikai kócsag pusztulását teljesen feltartóztatni, mert a dísztollvadászok még az örök meggyilkolása árán is igyekeztek hozzájutni a telepekhez.*” A szakember tehát tisztában volt az állami kócsagőrzés buktatóival is. Ezért szükségesnek tartotta, hogy a Kis-Balaton széleskörűen biztosítva legyen. A kócsagállomány megmaradását a terület természeti emlékké nyilvánításával kívánta elérni. Javasolta: a kócsagok lelövéséért és tojásaiknak fosztogatásáért kiszabott 100 koronás büntetési tétel 1000 koronára emelését, illetve súlyosabb szabadságvesztés kiszabását. A siker érdekében Hazai Kócsagvédő, vagy Hazai Természetvédelmi Egyesület felállítását indítványozta. Az anyagi alapokat állami támogatással és a tagdíjakból kívánta fedezni. Majd körbenézett a korabeli tulajdonosok között, megállapítva: a terület egy része hitbizomány, mégpedig herceg Festetich Tasziló birtoka, melyet bérletbe adott a „*szerencsére lelkes madárvédő SZABÓ LAJOS urambátyám kezére, a ki tőle telhetőleg védelemben részesíti a kócsagállományt.*” Hozzáfűzte: a terület másik része a zalavári apátságához tartozott: erről az oldalról történik a legtöbb háborgatás.¹⁰

10 Schenk Jakab: A kócsagok alkonya. Természetudományi Közlöny. 1917. január 1.- január 15. sz. 29-44. p. - 1917. február 1.-február 15. sz. 116-134. p.

Kis-Balaton.

(Forrás: Dr. Dornay Béla: *A Kisbalaton összezsugorodása*. 1934.)

Az effajta nézeteket közvetítő tudományos szemlék kiváltságos, szűk réteghez találtak utat. A sajtó tette közkinccsé a tudást, a szakfolyóiratok üzeneteit az újságok juttatták el a nagyközönséghez. A korszerű ismeretekről szóló híradások így kerültek a kávéházak asztalára és a polgári lakások szalonjába. A szerkesztőségekben legendás tollforgatók kamatoztatták tehetségüket. A Habsburg-korszak népszerű művésze, Krúdy Gyula (1878-1933) írta Tavaszi út című 1917-es publicisztikájában: „(...) a régi pákászok idejében volt, amikor 600 pár nagy kócsag fészkel Magyarországon, amelyekről éppen most írt kis füzetet Schenk Jakab madarász. (...) A madarászok, a nádasok között bujkáló természetimádók ismét elmondhatják, hogy mily derék területek akadnak Magyarországon az ornitológia tanulmányozására. (Mert hiszen a madártudósok jobban kedvelik az egyhangú búzavevésnél a titokzatos, csodálatos nádasokat, ahol emberhangtalan magányban fészkelnek a ritka madarak, a nagy és kis kócsagok, amelyeknek dísztollaiért úgy hevülnek hölgyeink, mint az aranyásók zsákmányáért. Bizonyosan nagy sikere volna a madarásznak,

aki fúrt nádveszőbe rejtett kócsagtollaival megjelennék, mint a félvad bányásznak, aki bőrzsébéből aranyércet kínálna.) Hölgyeink tehát teljes érdeklődéssel figyelhetnek a megszaporozott magyarországi tavakra. A daruk, gémek, kócsagok most indulnak Spanyolországból, Kínából, Japánból, Indiából, Ceylonból, hogy fészket rakjanak Magyarországon. A vándormadarak különös ösztöne jelenti nekik, hogy nagyobb csapatokban is indulhatnak. Víz van bőven. (...) Jönnek a gyönyörű vadmadarak, a királyi kócsagok Magyarország felé, mint a május tündöklő szerelmei."¹¹ Rövidesen a „Magyar Birodalom” a múltba költözött, s úgy tűnt, a hazai kócsagok is vele tartanak. Mégsem így történt. A nagy geológus-geográfus Lóczy Lajostól (1849-1920) tudjuk, hogy a Kis-Balatonnál, a Diás-sziget feletti nyílt vízen ekkor már csupán 10 példányt látott.¹² Ám a történelmi Magyarország hanyatlásával párhuzamosan új erőre kapott a fehér égi vándor megmentésének ügye. Megjelent ugyanis Schenk Jakab, a madártani intézet helyettes vezetőjének munkája. A honi kócsagok hajdani és huszadik század eleji fészkelőtelepeiről szóló 1918-as értekezés németnyelvű szövege a holland ornitológusok és madárvédők között nagy visszhangra talált. A dolgozat nyomán gyűjtés indult a kócsagok megmentéséért. A németalföldi akció új lendületet adott a Kis-Balaton megmaradásáért folytatott küzdelemnek.¹³

Schenk Jakab 1919-ben, a 133 napos kommunista tanácsköz-társaság idején újfent fontos írást tett közzé. Prognózisa szerint a mezőgazdálkodás áldozatává lesznek ritka és érdekes állat- és növényvilággal bíró természeti területeink. Ily módon elpusztulnak kócsag- és gémtelpeink is. A proletárdiktatúra felelősségtudatát

11 Krúdy Gyula: Tavaszi út. In.: Magyar tükör. Publicisztikai írások. 1894-1919. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 1984.

12 Lóczy Lajos: A Balaton - földrajzi és társadalmi állapotainak leírása. Hornyánszky Viktor M. Kir. Udvari Könyvnyomdája. Budapest. 1920. 112. p.

13 Warga Kálmán: A kisbalatoni kócsagtelep multja és jövője. In.: Növényvédelem. 1930. március 15. 51. p.

is megpróbálta felkelteni. A jövő nemzedékei ugyanis „(...) az arra hivatott szakemberek s kormányzati tényezők menthetetlen mulasztásának, hozzá nem értésének tudná be azt, hogy kellő időben nem gondoskodott a természeti emlékeknek az utókor számára való megmentéséről.” Schenk Jakab aztán szabatosan számba vette az ország védelemre szoruló zöld foltjait, köztük a magyar tenger délnyugati szegletét:

„A kisbalatoni kócsagtelep. A Balaton délnyugati csücskének a Zala folyó torkolata körüli kiöblözése ez a világhírű mocsárterület, a melyet nádasok, rekettyések, feneketlen iszaplapok borítanak s nagykiterjedésű rétek vesznek körül. FESTETICH TASZILÓ és a zalavári apátság birtoka volt e terület. Hajdanában itt volt hazánk legnépesebb kócsagtanyája s jelenleg is az, de míg ezelőtt legalább 100 fészkelő párnak adott megélhetést ez az ideális madártanya, addig manap már csak 5–10 kócsagpár fészkel rajta. De nem a kultúra pusztította ki innen a kócsagot, hanem a vadász és orvvadász, a tanszerkészítők üzérkedő hada stb.” Megállapította: a terület alkalmas arra, hogy hasonló nagyságú kócsagtanya létesüljön, mint a múltban. Ehhez éppen csak meg kellene védeni a fosztogatóktól a kócsagok háborítatlan költését, fiókáik fölnevelését. Aztán lehangoló képet festett az orvvadászok kártételeiről: *„A telepet figyelemmel kíséző szakemberek megállapításai szerint ritka eset, hogy az itt kiköltött kócsagfiak közül egy is megmaradjon. A szárnyrakelés után a fiatal tapasztalatlan madarak egyhamar áldozatul esnek a mindenünnen rájuk leselkedő puskásoknak. Ily módon nem csoda, hogy 1895 óta nem tud megnövekedni a telep lakosságának létszáma, bár a szomszédos fonyódi berek kiszárítása következtében az ottani kócsaglakosság is valószínűleg ide költözött. A kócsagon kívül azonban számottevő gémtelep is van a területen, a melynek lakói közül különösen a batla vagy ibisz és a kanalas gém említendő; az aldunai árterületen kívül ez az utolsó ilyen telepünk.”* A széttekintés igénybejelentéssel párosult. Sürgette a leginkább veszélyeztetett

területek természetvédelmének megszervezését. A többire nézve pedig olyan - a földművelésügyi népbiztosság, azaz minisztérium keretén belüli - Természetvédelmi Osztály és Ornitológiai Központ létrehozását javasolta, melyhez minden talajjavítási munkaterv beadása kötelező lenne. Így kívánt gátat szabni annak, hogy hozzá nem értés miatt értékes természeti emlékeink veszendőbe menjenek. A bolsevik forradalom, a szomszéd államokkal folytatott háború azonban zárójelbe tette a hazai természetvédelem ügyét. A nagybirtokok szocializálásában ugyan az állami védelem lehetőségét látta Schenk Jakab, ám a kommunista rezsim bukása után ez a lehetőség szertefoszlott, mikor helyreállottak a régi tulajdonviszonyok.¹⁴ De rajta kívül más látott lehetőséget a változó világban.

A tanácsköztársaság idején Földváry Miksa (1877-1945) erdőmérnök is nagyot mert álmodni, hiszen a Zala menti vízivilág természetvédelmi területté avatását sürgette. A zilált viszonyok közepette ötlete pusztába kiáltó szó maradt.¹⁵

A proletárdiktatúra bukása után berendezkedett a negyedszázadig regnáló keresztény-nemzeti rendszer. Helyreállt a polgári társadalom s annak talpköve: a magántulajdon szentsége. Ezzel együtt pedig újjáépítette leomlott bástyáit a nagybirtok is. A Kis-Balaton térségében továbbiakban is a Festeticsek uradalma nyújtózott. A természetvédelem ügye a hercegi korona és a többi tulajdonos jóindulatától is függött.

A háborút veszített Magyarországot a Trianonban aláírt békediktátum darabokra tépte. Országszerte gyászt kongattak a zúgó harangok: 1920. június 4-ét mutatott a naptár. A Magyar Királyi Madártani Intézet igazgatója, Chernelházi Chernel István (1865-

14 Schenk Jakab: Az őstermeszlet kincseinek védelme magyar földön. Természetudományi Közlöny. 1919. május 15. LI. kötet. 722. füzet. 241-252. p.

15 Földváry Miksa: Óvjuk meg a Kis-Balaton természetvédelmi területnek! A Természet. XV. évf. VII-VIII. sz. 1919. VI. 1-15. 1. p.

1922) így összegezte a veszteségeket: „A trianoni békeparancs ezer éves hazánk állapotát teljesen meg változtatta, ősi mivoltából merőben kiforgatta. Nemcsak több mint felét veszítettük el népességünknek, hanem területünknek is jó kétharmadát. (...) Annak a páratlan földrajzi egységnek, melyet a régi Magyarország alkotott, mindössze szívetája maradt csak meg; többnyire sík vagy hullámos vidék, néhány kisebb-nagyobb pusztá, hely-lyel- közzel dombos terület, kevés számottevő nagyobb folyó, mocsár és erdőség.” - írta a neves ornitológus, majd kócsagtelepeink fő élőhelyeit veszi számba. Így folytatja: „Álló vizeink közül a mienk maradt ugyan legnagyobb tavunk: a Balaton és a Velencei-tó, de már a Fertő-tónak csak déli csücske.” Bár voltak elképzelések a Kis-Balaton teljes zalai részének elcsatolására, a hivatalos csehszlovák-jugoszláv igények szerint a Kis-Balaton déli szegletében húzódott volna a két új államot összekötő folyosó. Az osztrák-magyar közös határ felszámolásával hazánkat a kisantant államok abroncsába akarták szorítani. Az öt győztes nagyhatalom, az USA, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország és Japán nem pártolta a tervet a „békekonferencián”.¹⁶ A Kis-Balaton egyben maradt, magyar maradt. Nem vált határvidékké, mint az oszmán-török időkben. A veszteségek azonban így is érzékenyen érintették a hazai természetvédelem ügyét. Chernel István megállapítása szerint „(...) madárvilágunk egykori hires bősége és tarkasága is jócskán leapadt, számban és fajban elszegényedett.” A szerző összefoglalásul készített pontos leltárát ekképpen adatolta: „Nagy-Magyarországon előfordult 411 fajból és fajtából tehát a Trianonban alkotott Csonka-Magyarország területén már csak 340 mutatható ki, vagyis elvesztettünk 71-et, madáralakjaink összességének majdnem 1/6-od részét. És veszteségünk még súlyosabb, ha tekintetbe vesszük, hogy megmaradt madáralakjaink közül is egész sora a fajoknak lényegesen megcsappant számban

16 TérKéptelen Trianon? Szerk.: Fazekas Tamás, Gaál Zoltán, Hidas Gábor, Huszár László, Sasi Attila. Cartographia Tankönyvkiadó Kft. Budapest, 2020. 34-35. p.

fészkel már nálunk, sőt egyáltalán nem.” Ez utóbbi csoportba a kiskócsagot, míg a ritkán fészkelők közé a nagykócsagot sorolta.¹⁷ Lóczy Lajos 1920-ban megjelent nagy művében szintén számba vette a madárvilágot fenyegető emberi kártételt. Azt is, hogy a természet erői rendre felülkerekednek ezen a megpróbáltatáson: *„A Kis-Balaton, a somogyi és zalai berkek (...) különösen kedvelt otthonai a vízimadaraknak. A nagy pusztítás daczára, amelyet a puszkások itt köztük végeznek, évente kétszer is megnépesülnek ezek a vizek a madaraktól a költözés idejében, de a köz bülső időben sincsenek tollas lakók nélkül.”*¹⁸

Az antanthatalmak által létrehozott nemzetközi határmegállapító bizottságok 1921-ben kezdték meg munkájukat. Április derekán megalakult a gróf Bethlen István vezette kormány. Több, mint egy évtizedig tartó korszak kezdődött Magyarország történetében. Miniszterelnökségének jubileumán így emlékezett vissza erre az esztendőre: *„(...) az ország romokban hevert. Területe szétforgácsolva, szétosztva szomszédai között. (...) Romokban hevert a magyar közigazgatás is. (...) Közigazgatásunk – beleértve az egész állami adminisztrációt – távol állott ama feladatok nagyságától, amelyek e nemzetre vártak.”*¹⁹

Ekkor állott a hazai kócsagvédelem ügye mellé Hollandia. Amszterdamban ezúttal „zöld gyémántot” csiszolt a történelem. A Németalföldi Madárvédő Egyesület - felfigyelve Schenk Jakab németül is megjelent írására - 1921 nyarán kapcsolatba lépett a Magyar Királyi Ornithologiai Központtal. Két forrásból is érkeztek összegek a nyugat-európai szervezettől. Az egyesület pénztára is

17 Aquila. XXVIII. évf. Budapest, 1921. Chernelházi Chernel István:
A trianoni béke és Magyarország madárvilága. 41-47. p.

18 Lóczy Lajos: A Balaton - földrajzi és társadalmi állapotainak leírása.
Hornyánszky Viktor M. Kir. Udvari Könyvnyomdája. Budapest. 1920.
112. p.

19 Bethlen István: Hitvallás-tétel. Bethlen István gróf beszédei és írásai. II.
kötet. Válogatott beszédei. Budapest, Genius Könyvkiadó R.-t. Kiadása.
1933. 320-321. p.

megnyílt a magyar kollégák támogatására, s adománygyűjtést is indítottak a holland madárvédők körében.²⁰

Az örömben öröm vegyült a Kis-Balatonra tekintők körében. Chernel Istvántól tudjuk, hogy a rendkívüli szárazság idején - július elejétől október végéig - nem hullott eső a környéken. A szokatlan hőségben a magyar tenger majdnem egy méterrel megapadt. Parti zátonyok, szigetkék keletkeztek, a somogyi oldalon a szomjas berkek bámulták a sekély szélvizek helyén fehérlő homokot. A Nagyberek füstölögve égett, pernyét vetve a Kis-Balatonra. Mindez kedvezőtlenül befolyásolta a madáréletet is.²¹ Az akadémia rendes tanára, Keller Oszkár (1882-1955) is összefogást követelt az ingovány élővilágának megmentéséért. Tizennégy esztendei rendszeres megfigyelései igazolták a letiport nádra vagy fűzfákra fészkelő nagykócsag rohamos megfogyatkozását.²²

Az sem volt üdvös körülmény, hogy a divat újra felfedezte a kiveszőfélben lévő fehér madár szépitő erényeit. Minden tudományos jó tanács és erőlködés dacára újra parkettre lépett a kócsagtollakkal ékes kalapköltemények ideje. Visszatért. Hódított. Pusztitott.²³

És nem utoljára.

20 Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Vogels. 1898/1923. Amsterdam, 1924. 69-70. p. (Magyar fordítása a Függelékben.)

21 Chernelházi Chernel István: Jegyzetek a Balaton mellékéről 1921 őszén. Aquila 28. évf. 127-130. p.

22 Dr. Keller Oszkár: A kisbalatoni gémtelep. Uránia. Népszerű tudományos folyóirat. 1921. 11-12. sz. 62-64. p.

23 Női divat jazz-banddal és shimmyvel. Kiállítás a Vigadóban. Magyarország. 1921. december 16. 7. p.

II. NÁDORSZÁG NEGYEDSZÁZADA

Gyakorlati természetvédelmünk a Kis-Balatonnál

Ezerkilencszázhuszonkettő 1922

Az amszterdami madárvédő egyesület több mint ötvenezer koronát küldött magyar pályatársainak. E kócsagvédelmi együttműködés alkalmából az Uj Nemzedék című lap anonim tudósítót mentesített a madártani intézetbe. A fogaskerekű közelében didergő vörös épületben Schenk Jakab panaszkodott a jobboldali orgánumnak: sok az anyag, kevés a hely, csak egy szoba fűtésére telik. Pedig a kitömött kócsagok között itt őrzik Herman Ottó relikviáit is. Mégsem zúgolódnak, mondta a házigazda, mert az országnak most fontosabb kiadásai is vannak ennél. *„A fal mellett szintén üveggel burkolt kis asztalok, rajtuk messzevándorolt hazai madarak levágott lába a Madártani Intézet gyűrűjével. így állapították meg ornitológusaink, hogy a hazai madarak legnagyobb része leginkább Olaszország felé költözködik.”*²⁴ A madártani intézetet rövidesen komoly veszteség érte, mikor február 21-én elhunyt igazgatója: Chernel István, aki 1914-től állott az intézmény élén. A Természet című lap nekrológja a magyar ornitológusok vezéréként búcsúztatta.²⁵

Thomas Gilbert Pearson (1873-1943), a Nemzetközi Madárvédelmi Bizottság (International Committee for Bird Protection) és az amerikai Audobon Társaságok Nemzeti Szövetségének (National Association of Audobon Societies) alapító elnöke korának nemzetközileg ismert és elismert szaktekinvélye volt. Eseményszámba

24 Herman Ottó relikviái között. Válságban a madártani intézet. Uj Nemzedék. 1922. 01. 29. 7. p.

25 Chernelházi Chernel István. A Természet. 1922. 3. 1-15. XVIII. évf. V-VI. sz. 1. p.

ment, mikor Magyarországra érkezett. Meglátogatta a Kis-Balaton is. A kócsagtelepek ügye ezáltal is egyre ismertebbé vált. Itthon és külföldön egyaránt. De emellett az esztendő fontos hazai személyügyi változást is hozott. Warga Kálmán a Magyar Királyi Ornitológiai Intézet munkatársává lett. „A magyar kócsag védelmében” intézett felhívást a nemzeti társadalomhoz. Az ő érdeme, hogy a holland magot magyar talajba vetette. A szöveg a hazai adománygyűjtés, s egyben a gyakorlati természetvédelem alapdokumentuma.²⁶ Csonkítatlan, teljes szövege:

„A régi Magyarország egyik rendkívül jellemző madara volt a nemes kócsag, ez a leggyönyörűbb disztollakat nyújtó szűzfehér madár, mely még az ötvenes-nyolcvanas években is több helyen kisebb-szerű telepeken fészkel hazánknak azon a területein, hol az egyre terpeszkedő kultúra még egyelőre érintetlenül hagyta a Balaton, a Fertő, a Tisza, az Alduna és a Sárrétek lápvilágának imbolgó nádrengeteget.

Később azonban, mikor megindultak az ármentesítési, a lecsapolási munkálatok, — melyek a mocsarak és nádasok helyére megannyi termékeny szántóföldet varázsoztak, — a kócsagok is egyre-másra vesztették el alkalmas fészkelő területeiket, ugyanarra, hogy 1917-ben mindössze is márcsak négy helyen fészkel hazánkban a nemes kócsag, vagy nagy kócsag, úgymint: a Kisbalatonnál, a Fertő mellett, az Obedszka barában s a lukácsfalvi Fehértónál, de itt is csak csekély mennyiségben, még pedig Schenk Jakab megállapítása szerint összesen circa 25 párban, — míg a lecsapolások előtti időkre nézve, a szakirodalmi adatoknak kritikai megrostálása alapján a 19 különböző helyen fekvő fészektelepeken mintegy 600 párba becsülte az akkori, illetve egykori kócsagállományt. A trianoni békeszerződés még ebből az utolsó négy kócsag-telepünkől is hármat vett el tőlünk és csak egyet hagyott meg ré-

26 Az Ujság után a 1922. 03. 01-én a Nimród-Vadászlapban, 1922. 03. 15-én A Természet című kiadványban majd 1922. 04. 15-én a Vadászat című orgánumban is megjelent.

szüinkre magnak, illetve „szép« emlékek: a kisbalatoni telepet, hol 1916-ban még circa 10 pár kócsag fészkel.

A magyarországi kócsagok alkonyáról, pusztulásáról Schenk Jakab, a m. kir. Madártani Intézet (Ornithológiai Központ) titkára, a világhírű magyar avifaenológus nagyszabású és rendkívül alapos szaktanulmányt írt az Aquila című tudományos folyóirat 1918. évi kötetében: A kócsag hajdani és jelenlegi fészkelőtelepei Magyarországon czimmel.

Schenk művét a külföldi tudományos körök élénk méltánylással fogadták és ennek a munkának Hollandiában egyszersmint társadalmi sikere is volt!... Ugyanis az Amsterdami Madárvédő Egyesület titkára gyűjtést indított a magyar kócsagok védelmére és az így befolyt összeget, több mint 50.000 koronát, azzal küldte meg a m. kir. Madártani Intézetnek, hogy ezzel a magyar kócsagtelepek védelmét megszervezze.

„Az Ujság” utján kérem a magyar társadalmat, hogy kövessék Hollandia példáját és adakozzanak erre a nemes célra.

Külön szólok a magyar arisztokráciához, a magyar hölgyekhez s a magyar diákokhoz! A magyar arisztokraták mindig a legelsőök voltak azok közt, kik a nemesebb sportokat s a komolyabb tudományokat nemcsak felkarolták, de azokért a legmesszebbmenő anyagi áldozatokat is hozták.

És most önökhöz szólok, hölgyeim! A hölgyek általában, de különösen a magyar hölgyek eddig is rendkívül nagyrabecsülték a kócsagot, igaz ugyan, hogy főleg a — kalapjukon... A legtöbb hölgy a „struccz-” és „paradicsomnál is többre becsülte a „rájer”-t,²⁷ a kócsagot. És hogy került eddig a kócsagtoll a hölgyek kalapjára? Úgy, hogy- a disztollkereskedők megfizetett, felbérelt disztoll-puskásai a fészkelés idejében, kíméletlenül halomralótták az összes kócsagokat, melyek fegyverük elé kerültek...

Ezek a bérelt puskások lelővik a himmadarokat, de lelővik az anyamadarokat is. A fészkekben pedig árván maradt kócsagfiókák várják

27 A nagy kócsag dísztozza a kereskedelmi nyelvben. (A szerző.)

éhesen asoha visszánem térő madárszülőket, eleségért tárogó csőrrel egyre elhalóbban krákogva, sipogva, és — végül is éhen vesznek... Tudom, most önök közül sokan meg vannak ijedve, de sietek önöket megnyugtatni: akkor, a mikor mi védeni óhajtjuk a kócsagot a kipusztulástól, akkor nem akarjuk önöket egyszers mint a „rájer«-től megfosztani, mert mi meg tudjuk találni a módját annak, hogy a védelmi telepek mellett tenyésztés útján, a madár ellövése nélkül biztosítsuk önök részére a legszebb disztollat: a rájert.

A kócsagmadarat az egész világon üldözik a tolláért és ha sehosem védik őket, akkor végre is teljesen kipusztulnak, - s ez talán éppen a szép hölgyek részére volna a legnagyobb veszteség. Végül a magyar diákokhoz adresszálom hívó szöveget. Kedves diák-barátaim, arra kérek titeket, indítsatok gyűjtést ismerőseitek körében és szervezzetek erős mozgalmat a kócsagvédelem, a Természetvédelem érdekében!

Mert a természettudományok művelői nem szándékoznak a kócsagvédelemnél megállni. Ha ezt a holland kezdeményezést a magyar társadalom is kellő módon támogatja, akkor mi a Természetvédelmi Szövetséget óhajtanánk megalakítani, melynek eszméjét idézett művében Schenk vetette fel s a melynek célja az őstermészet élő kincseinek megmentése volna.

Amerikai mintára hazánk néhány alkalmas helyén, például: Hévízen, a Hortobágyon, a borsodi Bükkben, a Bakonyban „nemzeti« parkokat szeretnénk létesíteni, hol azután a ki veszésnek induló állatfajok tökéletes védelemben volnának részesíthetők.

De a főváros területén is létesíteni kellene egy ilyen természetvédelmi parkot. Talán a budai oldalon, vagy talán még inkább (sic!) a pesti oldalon, a most részben parlagon keverő lóversenyterületén. Az igaz vadászokat szükségtelen felkérni a kócsagok kímélésére, mert vadászati szaklapjainkban ezt az ügyet Szemere László ornitológiai szakreferens és mások is kellően tárgyalták és így most már minden vadászember tudja, hogy a törvény a kócsagot több más madárfajjal (üstökösgém, kanalasgém, barna batla vagy fekete ibisz) egyetemben mint

veszendőnek induló, pusztulófélben lévő természeti ritkaságot: kimondottan és büntetés terhe mellett védi!

Midőn most befejezésül a magyar társadalom minden rétegéhez intézett felhívásomat megismételni bátorkodom, — a „kócsagvédelem«, illetve „természetvédelem« érdekében indított gyűjtést a magam részéről egy szerény százkoronás adománynyal ezennel ünnepélyesen megnyitom. A továbbiakat a nemes magyar társadalomra bízom!...”²⁸

Tizenhárom nappal később keltezett levelet kapott a felhívást közzé tevő kutató. A posta a legmagasabb helyről, a budai Várból érkezett. A holló ezzel a biztatással felérő üzenettel érkezett a Kormányzói Kabinetiroda főnökétől, Bartha Richárdtól:

„Ngs. Warga Kálmán urnak, az Ornithológiai Központ rendes megfigyelőjének,

Budapest.

A kormányzó ur őfőméltósága Az Ujság című napilap folyó évi február hó 11-iki számában közölt és eléje terjesztett A magyar kócsag védelmében című értékes közleményről érdeklődéssel méltóztatott tudomást venni. A Főméltóságú Ur egyben annak a nemes kulturális feladatnak a támogatására, hogy a régi Magyarország egyik annyira jellemző madara, a már-már kiveszőben lévő nemes, kócsag a teljes pusztulástól megmentessék, egyezer koronát magánpénztárából adományozni méltóztatott. Budapest, 1922. évi február hó 24-ik napján.

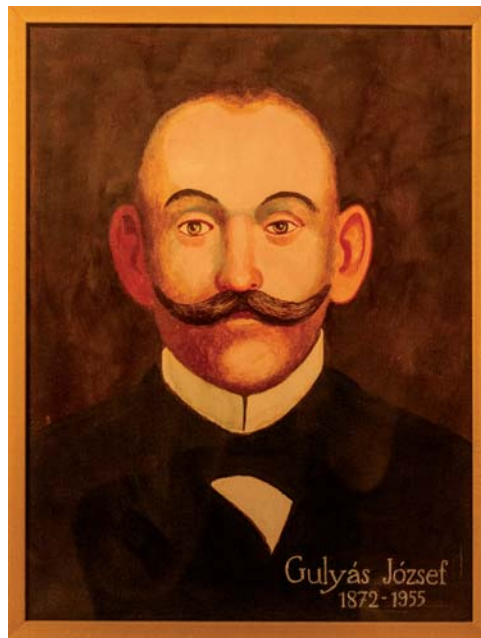
Bartha s. k. a kabinetiroda főnöke.”²⁹

28 Warga Kálmán: A magyar kócsag védelmében. Felhívás a magyar társadalomhoz. Az Ujság. 1922. február. 11. 5. p. Valamint: A kipusztuló magyar kócsagok védelme érdekében. Felhívás a magyar társadalomhoz. A Természet. 1922. III. 1-15. V-VI. sz. 32-33. p.

29 Az Ujság 1922. március 5. 7. p.

Az adakozók listáján több írástudó, közéleti személyiség és tudós szerepelt. Warga Kálmán az április idusán standra dobott vadászújságban is tájékoztatta az olvasóközönséget a gyűjtés állásáról: „(...) az általam megindított magyar kócsagvédelmi akció javára az adakozásokat maga Horthy Miklós, a kormányzó úr őfőméltósága nyitotta meg egy ezerkoronás adománnyal. A magyar gyűjtés eddigelé körülbelül 10,000 korona körül jár, tehát elég szépen, de egy kicsit mégis lassan halad, mert a hollandok ismételt és már 70,000 koronát kitevő gyűjtésétől még igen messze állunk!”³⁰

A holland kiállítás és az azt követő magyar gyűjtés eredményesnek bizonyult. Az Aquila évkönyv Intézeti ügyek rovata röviden tudomására juttatta mindenkinek, hogy szolgálatba lépett az első

terepi alkalmazott, aki „egy teljesen megbízható és mindenkép megfelelő” őr, bár egyelőre csak ideiglenes minőségben és szerény díjazás mellett strázsál. Hozzá tették: felterjesztést intéztek a földművelésügyi miniszterhez Gulyás József altiszti minőségben leendő felvétele iránt.³¹

Somogyi Győző festménye
Gulyás Józsefről

30 Warga Kálmán: A nagyczenki kócsagtelepről. Nimród-Vadászlap. 1922. április. 15. 104. p.

31 Warga Kálmán: Aquila. Kócsagőr alkalmazása 1922. 29. évf. 208. p.

Ez év nyarán történtek az első gyakorlati intézkedések a Kis-Balatonnál tanyát vert kócsagtelep védelmére. Ezzel a magyar természetvédelem hosszú évek kényszerű tétlensége után ismét tett egy lépést előre, hogy az őstermészetet a lehetőségek szabta kereteken belül érintetlenül megőrizze és fenntartsa a jövő nemzedék javára.³²

A kócsagőrt szolgálatba lépésekor azzal a feladattal bízta meg Warga Kálmán, hogy székhelyéről, Vörsről, illetve a Kis-Balatonnáról ne tavaszi és őszi vonulási jelentéseket, hanem minden hónap végén havi faunamozgalmi és ökológiai jelentéseket küldjön be a Madártani Intézethez. Ezekben az előírt havi jelentésekben fel kellett tüntetni az észlelt madárfajok mennyiségét, az érkezési és távozási időpontokat; a fészeképítés megkezdését, az első tojás lerakását, a kotlás megkezdését, az első fiókák kikelését, valamint a fészek és a költőtelep elhagyásának idejét. A kócsagőr kötelessége volt továbbá az egyes fajok fészkelőtelepeinek előzetes felkutatása és a költő-párok létszámának hozzávetőleges megállapítása is. Annak az időpontnak bejelentése, hogy mikor lehet a gémfiókák gyűrűzését megkezdni. Az a legalkalmasabb időpont, mikor a felkutatott fészkek zömében már egyhetesek a fiókák.³³

Ezerkilencszázhuszonhárom 1923

A magyarországi állatfajok sorsát kutatta Horváth Géza (1847-1937), a Rovartani Lapok megalapítója. Nincs messze az az idő, vélekedett, mikor a kanalas gémek, kócsagok, gödények és batlák már nálunk is ritkaság számba fognak menni, sőt egészen el is tűnnek. „*A nemes kócsag, a hazai madárvilágnak ez az ékessége, már annyira megfogyott, hogy most már csak valami 10–12*

32 Dr. Schermann Szilárd A kócsag pusztulása, védelme és tenyésztése. Természettudományi Közlöny 1924. 01-02. sz. 22-36. p. (809. füzet.)

33 Warga Kálmán: Előzetes jelentés a Kisbalaton madárvilágának kutatásáról. Aquila. 55-58. sz. (1948-1951). 169. p.

pár fészkel belőle a Kis-Balatonon." A világot járt, tájékozott akadémikus figyelmeztetett a korszerű lőfegyverek terjedésének veszélyeire. Ahogy a természetvédelem érdekében szót emelt a folyószabályozás és mocsárlecsapolás ellen is.³⁴

Külhonban is az érdeklődés homlokterébe került a magyar mocsár. Szenzációszámba ment, mikor az Audobon Society vezetője, Thomas Gilbert Pearson nyáron hazánkba látogatott. A madártani intézetben vizitelt, hogy az általa alapított Nemzetközi Madárvédelmi Bizottságba csábítsa a magyar szakmát. Ezt követően június 10-én nemestóthy Szabó György madárbarát földbirtokos fogadta az amerikai ornitológust a balatonszentgyörgyi állomáson. Onnan kocsival hajtottak a lápig, majd ladikkal a Diás-szigetig, pákásruhában gázolva a gémtelpekig. Megvallotta: még amerikai méretekhez szokott igényeit is felülmúlta a Kis-Balatonon látott természeti kincstömeg.³⁵

Warga Kálmán is 1923 júniusában járt először a Kis-Balatonon. Az 1926-os esztendő kivételével — 1944-ig bezárólag évről évre felkereste a helyszínt s Gulyás Józsefet. Ezentúl együtt dolgoztak madárországban. Az ornitológus szabta útmutatás alapján kellett a kócsagőrnek feladatait teljesítenie.³⁶ Ebben az esztendőben Barthos Gyula (1883-1971), a madártani intézet munkatársa is felmérte a kócsagvédelmi akció állását: *„Mint megbízott kócsagellenőrző tisztelettel jelentem, hogy 2-szeri kisbalatoni utazásomon örvendetes rendet tapasztaltam, illetve azt, hogy a fészektelepek általában is, de különösen a kócsagra nézve senki részéről háborgatásnak kitéve nincsenek. A legutolsó halászó ember is*

34 Dr. Horváth Géza: Kihalt és új állatfajok Magyarországon.

Természettudományi Közlöny. LV. kötet. 804. füzet. 1923. március-április. 65-76. p.

35 Félmillió adomány a madarak védelmére. Pearson amerikai ornitológus látogatása. – a Magyarság tudósítójától -. Magyarság. 1923. 06. 14. 6. p.

36 Warga Kálmán: A Kis-Balaton madarainak fészkelő közösségei. Állatani Közlemények 47. 1959. 1-2 füzet. Akadémiai Kiadó. 161. p.

tudja, hogy a kócsagokat bántani nem szabad."³⁷ Voltak, akik mégsem értették az idők szavát.

Érdemes felidézni egy esetet, mely jól rávilágít a Kis-Balaton környékének viszonyaira és az egyéni kezdeményezőkézség jelentőségére. Kittenberger Kálmán Nimród-Vadászlapja augusztusban a vadász-erdész-csendőr kócsagvédelmi együttműködéssel példálózott. Büszkén hangoztatták, hogy lapjuk elsőként állt az országos kilövési tilalom ügye mellé, melyet a madártani intézet kezdeményezett. A redakciónak küldött levélben arról számolt be Hubertus egy szemfüles híve, hogy egy nemes madárra fegyvert tartó orvvadászt látott a környéken. Nem volt rest értesíteni a Hunyadi-uradalom kéthelyi erdőmesteri hivatalát, szerezzenek érvényt a szabályozásnak. Így is lett: a balatonberényi csendőrös kinyomozta, ki volt az elkövető. A vétkesnek – saját állítása szerint - nem volt tudomása a fehér szárnyas védettségéről. Fegyverét elkobozták, ügye a főszolgabíró elé került. Ezen felül még Balatonberényben is elfogtak valakit, aki kezét emelt a ritka szárnyasra. A szép példán felbuzdulva a Nimród-Vadászújság – hálóját kifejezve - 5000 koronát küldött a kakastollas rendvédelmi egység buzdítására. A tény ettől még tény maradt: a két normaszegő gazdálkodó három kócsagot pusztított el oktalanul.³⁸

Ezerkilencszázhuszonnégy 1924

Az első világháború alatt félbeszakadt természetvédelmi mozgalom Nagyatádi Szabó István (1863-1924) földművelésügyi miniszter idején éledezett újra. A tárcavezető 1924. február 24-re hívott össze értekezletet ez ügyben. A Kaán Károly által elnökölt összejeövetelen sürgették a természetvédelmi törvény megalko-

37 Vönöczky Schenk Jakab: Kócsagvédelem – Természetvédelem. In: Aquila, 1923-24. 342. p.

38 A szerkesztő: Kócsagvédelem. Nimród-Vadászlap. 1923. augusztus 1. 235. p.

tását, s a földbirtokreform által érintett területek természeti értékeinek megóvását. Schenk Jakab felvetette: kössenek Festetics Tasziló herceggel egyezményt, hogy a Kis-Balaton az állam tulajdonába jusson.³⁹ Áttörés nem történt, hiába ült össze a testület októberben újra. Kaán Károlyt még ebben az évben kényszer-nyugdíjazták, eltávolítva az államerdészeti éléről: a természetvédelmi gondolat ezáltal újra meggyengült.⁴⁰

Tavasszal a hazai kócsagtenyésztésről publikált közleményt Szemere László (1884-1974). A madártani intézet szakelőadója méltatta Schenk Jakab munkásságát. Megelégedéssel nyugtázta: „(...) a külföldi és honi adakozásokból begyűlt pénzüsszegekből (kócsagalap) a Madártani Intézet állandó kócsagőrt alkalmaz a Kisbalatonon. A kócsagőr szolgálata továbbra is biztosítva van, sőt arra is van kilátás, hogy a Földművelésügyi Minisztérium a kócsagőrt mint állami alkalmazottat fogja alkalmazni. Azonkívül a csendőrörsök is kaptak külön rendeletet a kócsagelejtők bejelentésére. Az elmúlt éven érkezett is be néhány feljelentés az illetékes hatóságokhoz, s a kócsaglövőket meg is büntették. A feljelentő csendőrök a kócsagalapból jutalmat kaptak.”⁴¹

Bársony István (1855-1928) életében negyvennégy kötettel gyarapította a magyar irodalom könyvtárát. A természetpróza első mestereként emlegették. „*Ideálom a felséges természet.*” – vallotta. Augusztusban a Magyarország című napilapban foglalta össze és népszerűsítette az Aquila három évtizedes történetét: „Az

39 Schenk Jakab: A kócsagvédelem mai állása. Magyarország. 1926. január 24. 26. p.

40 Rakonczay Zoltán: A természetvédelem története Magyarországon. 1872-2002. 130 év. Mezőgazda Kiadó. Budapest, 2009. 66. p. Ugyanerről még: Gombocz Endre: A Királyi Magyar Természettudományi Társulat története 1841-1941. Királyi Magyar Természettudományi Társulat kiadása. Budapest, 1941. 372. p.

41 Szemere László: A kócsagtenyésztés ügye hazánkban. Természettudományi Közlöny. 1924-es 03-04. sz. 104. p. (810. füzet)

1919. év „kommunista-kulturája» tönkretett ebben a boldogtalan esztendőben minden tudományos törekvést s ennek volt a következménye, hogy az Aquila 1919-iki XXVI. évkönyve csak tizives, tehát alig félakkora terjedelmű, mint rendszeren lenni szokott. Ezzel szemben az 1922-iki évfolyam már 304 lapos testes kötet, végig tele a madártan és a madárvédelem köréből való olyan közleményekkel, amelyek mindenkit lebilincselhetnek, akinek a természet életjelenségei iránt érzéke van.” Az írás kiemelte az Aquila megjelenéséhez nyújtott holland anyagi segítséget, s hosszan tallózott az írások között. Schenk Jakab írását is összefoglalta a Kis-Balatonnál megfogyatkozott „hófehér tündérmadárrol”, a kócsagról. A tudós írásának közérthető rezüméjét adja: „Az örökös üldözés folyvást ritkítja, lelketlen kapzsi puszkások még a fiatal példányt is derűborura lelövik, ha alkalmuk van rá; pedig az élete első évében még nincs is meg az a szép kócsagtolla, amely annyira kellett valamikor a kalpagok forgójára. De kell ma is a nőknek, akik beérhetnek szép fácántollal is. Mint ahogy mindent elront a civilizáció, ami őstermészet: elrontja a lecsapolásokkal a kócsagtenyészet lehetőségeit is. A tavalyi avasnádat, ahol a sűrűség közt jó fészkelő helyet talált a kócsag, felégetik. A remek madarat örökösen zaklatják. Mindenütt tojásszedők és orvvadászok garázdálkodnak.” A szerző fő célja a segítő szándék, eszköze pedig a tettekre sarkalló figyelemfelkeltés volt. Kiderül ez az alábbi sorokból: „Mindent el kell követnünk, hogy ennek a kiváló folyóiratnak a fenntartása és az évkönyvnek kiállíthatása biztosítva legyen. Örök szégyenünk volna, ha csak hollandus segítséggel birnók megjelentetni ezt a becses művet, amelynek olyan jeles gárdája van és önzetlen odaadással fárad a megírásával. A természetismeret hiánya amúgy is egyik fogyatkozása még „művelt» társadalmunknak is. Az Aquila pedig igazi kincsestára a magyar természetismeretnek. Megérdemli a legnagyobb érdeklődést és támogatást anyagi és szellemi értelemben egyaránt.”⁴²

42 Bársony István: Aquila. Magyarország. 1924. augusztus 3. 18. p

Mindeközben a Kis-Balatonnál a kócsagőr jobbára egyedül állta a sarat. Ám új, alkalmi segítőre talált. Ettől az esztendőől segítette a kutatást Warga Kálmán, a madártani intézet munkatársaként. Egy év kivételével (1926), egészen a második világháború végéig.

Ezerkilencszázhuszonöt 1925

Szigethy Károly Balatonmárfiaföldön lendített sokat a századfordulón, mikor a településen szállót alapított. Jól ismerte a közeli Kis-Balaton vidékét. Március 12-én tartott lírai hangvétellű előadást Nagykanizsán a tájéről. „Zalavár, Hidvég legelőinél kezdődik egy körös-körül nádassal elzárt circa 3 kilométer hosszú, 2 kilométer széles víztükör 30–40 centiméteres mély vízzel, sokszor megszakítva nádas területekkel s benne az u. n. Diás szigettel. A maga csendjében, némaságában egy pompás kis hely, eltakarva az egész világtól, távolról csak a vonatok dübörgése, kellő légáram esetén a keszthelyi harangszó jut csak ide a külső élet zajából s a rendkívüli vízmadár tömegek felreppenése s lármája, a bicic-visongás az itteni magány zenéje. Többször jártam itt vadászni, zoologizálni a földrajzi bizottságbeli társaimmal; itt látni egy napfelkelést, hát kérem, az egy pazar kép; a páradús levegő fénytörése a kelő nap sugaraiból oly szinpompát nyújt, aminőt ezen kívül még nem láttam. (...) Ezen vízmedencén keresztül folyik a Zala folyó a Balaton nagy medencéjébe.”⁴³ A vadászszenvedélynek nemcsak ő hódolt arrafelé. Ősszel egy szerencsés vadász puszkavégre kapta nemes gázlómadarunkat. Gulyás József strázsájától nem oly messze, a ma Bárdudvarnokhoz tartozó Bárdibükkben. Egy hozzáértő kitömté és egy fegyverkereskedés kirakatába állította a trófeát ejtő büszkeség.⁴⁴ Nem mindenki osztotta az efölött érzett örömet. Sárgulva hullajtotta lombját az október, mikor üzenő „levelet” küldött a vadásztársadalom. Legalábbis annak alkalmi postása, a Magyar

43 Zalai Közlöny. A Balaton. 1925. március 15. 6. p.

44 Uj-Somogy. szeptember 20.

Vadászok Országos Szövetsége és a Hubertus Országos Magyar Vadászati Védegylet hivatalos közlönye. A „M. kir. Madártani Központ”, valamint az illetékes közigazgatási hatóság figyelmébe ajánlották a somogyi esetet. Szigorú következetességgel értelmezték dunántúli laptársuk értesüléseit: „*Mikor elolvastuk, hamarjában az az érzésünk támadt, hogy Somogy, Bárdibükk, valahol mélyen lent a Balkánon fekszik, ahol nem tilalmazza sem miniszteri rendelet, sem törvény a kócsagok vadászatát, mint Magyarországon. (...) őszintén elcsodálkoztunk azon a naív tudatlanságon, amely a teljes tilalom alatt álló kócsagot a legjobbhiszeműen lelövi, kitömi, kirakatba állítja és a lapban publikálja.*”⁴⁵ A hideg évszak elmúlt, de a hazai sajtó történetében új korszakot nyitott a tél. December elsején indult meg a rádió sugárzása. Kozma Miklós, a Magyar Távirat Iroda vezetője avatóbeszédében a broadcasting fontos feladatként jelölte meg a kultúra terjesztését. Akár az üzleti szempontok háttérbe szorítása árán is.⁴⁶ Ennek jegyében, a Horthy-rendszer idején több alkalommal is tartottak tudománynépszerűsítő előadást az éterben. A madártan nagyjait az új intézmény invitálta stúdióba.

Egyre terjedt a Kis-Balatonon fészkelő madarak kálváriájának története, hiszen a sajtó napirenden tartotta az ügyet. És a nemzetközi szakembergárda is. A neves amerikai ornitológus, Thomas Gilbert Pearson ebben az esztendőben másodszor is bevette magát a Kis-Balaton nádrengetébe. Eközben azonban az őrzésre fordított anyagi háttér kimerült. Az adományokból az 1925 végéig, tehát 4 éven át tudták fedezni a kócsagőr járandóságait, valamint a tojásszedés megakadályozó csendőrök jutalmait.⁴⁷

45 Vadászat. Nagy kócsagot lőttek Bárdibükkön. 1925. október 1. VIII. évf. 19. sz. 393. p.

46 Kókay György-Buzinkay Géza-Murányi Gábor: A magyar sajtó története. A Magyar Újságírók Országos Szövetsége – a Bálint György Újságíró Iskola kiadása. Budapest, 1994. 176. p.

47 Schenk Jakab: A kócsagvédelem mai állása. Magyarság. 1926. január 24. 26. p.

Januárban a Magyarország című konzervatív napilapban cikkezett a kócsagvédelem helyzetéről Schenk Jakab. A Madártani Intézet titkáráként szignált cikkében emlékeztetett: a holland s magyar adományokon túl harmadikként az amerikai Audobon Szövetség nyújtott támogatást, amit vezetője, Pearson személyesen adott át budapesti kócsagvédőknek. Fontosnak érezte megjegyezni, hogy erről annak idején a Magyarország számolt be elsőként. (Magyarország. 1923. június 14-én. A szerző) Majd jelen időre váltott. *„Mert mi a helyzet jelenleg? Kócsagórt alkalmazunk a Kisbalatonon, mialatt a Zala folyó medrét hatalmas kotrógép — a kócsagok sírásója — mélyíti és szabályozza a Kis-balaton leendő lecsapolása végett. Még néhány esztendő s a jelenlegi világhíres madártani nevezetességet és látványosságot alkotó gémtelep helyén legelő, kaszálók és szántóföldek lesznek.”* Majd javasolta, hogy illetékes tényezők lépjenek érintkezésbe a terület legnagyobb részének birtokosával, Festetics Tasziló herceggel oly egyezmény létesítésére, hogy a Kis-Balaton állami tulajdonába kerüljön. Ez lenne egyik módja az első magyar nemzeti park létesítésének – hangoztatta az újra felmelegített ötletet. Mindhiába.⁴⁸

Mégis volt ok és alkalom hálára és gálára. Az Urániában előadást tartottak Hollandiáról. A közönség lelkesen ünnepelte a kócsagvédő gyűjtést elindító Jan Driver (1886-1963) ott megjelent sógorát és magyar származású feleségét. A február 16-án rendezett összejövetelen felszólalt a németalföldi ornitológus rokona, aki a magyarságot arra biztatta: küzdjék igazáért elszántan és szívósan. Csitáry Béláné vetített képekkel kísért előadásban mutatta be a Kis-Balaton gémtelepeit.⁴⁹ Míg zúgott a taps, a kócsagvédelemre szánt önkéntes adományok – fél évtized múltán – megfogyatkoztak. Majd kiapadtak. Ezt követően a Földművelésügyi Minisztérium „állatvédelem támo-

48 Schenk Jakab: A kócsagvédelem mai állása. Magyarország. 1926. január 24. 26. p.

49 Holland vendégek ünneplése az Urániában. Uj Nemzedék. 1926. 02. 17. 8. p.

gatása" címen költségvetési szinten biztosította a Kis-Balaton őrzési költségeit. Gulyás József tehát állami alkalmazásba vétetett. Négy esztendővel munkába állása után végre biztos nyugvópontra került a sorsa. És ami fő: vele együtt a fehér gémekek őrzésének programja is.⁵⁰ Ezúttal azonban nem Warga Kálmán érkezett Vörsre: Szemere László (1884-1974) végezte el a szokásos madárgyűrzési feladatokat. Természetesen a kócsagőrrel karöltve.⁵¹

Ezerkilencszázhuszonhét 1927

A korszak ismert írója, P. Ábrahám Ernő (1882-1945), a volt miniszterelnök, P. Ábrahám Dezső öccse nyár közepén nosztalgikus hangulatba révedt. Az utókor szerencséjére. Érdekes beszámolót hagyott hátra a kisbalatoni kócsagok szokásairól. Arról, hogy a Kis-Balatonnal határos Balatonszentgyörgy szomszédságába, Balatonberénybe is kimerészkedtek a nemes ívű fehér madarak: „Gyermekkorom legszebb álma az ezüst kócsag volt. A Tisza felett. Ma már csak emlék arra felé, de régen még övök volt a Tisza. (...) Pár éve aztán megdobbant a szivem. Visszaszállott hozzám az ifjúság: ezüstkócsagot láttam. A Balaton felett, Berényben. (...) Mindennap jöttek. Reggel érkeztek s kora délután szálltak haza a Kis-Balatonra, fészkelő telepükre. Egyik nap elmaradtak, hiába vártam őket. Délig vártam őket, nem jöttek. (...) Csónakot kerítettem s nekivágtam a Fenékpusztá nádrengetegének. Hamarosan felfedeztem a Zala torkolatát s eveztem, eveztem. Repült a keskeny csónak s egy-kettőre odaértem, ahonnan a Zalapart jobbról, is balról is nádas és nádas. Csak az eget láttam, és nádat.”⁵²

50 Warga Kálmány: a kisbalatoni kócsagtelep multja és jövője. In.: Növényvédelem. 1930. március 15. 51. p.

51 Warga Kálmán: Előzetes jelentés a Kisbalaton madárvilágának kutatásáról. Aquila. 55-58. sz. (1948-1951). 169. p.

52 P. Ábrahám Ernő: Gyerekkor. Ujság. 1927. június 19.

Míg a neves tollforgató csak az eget és a nádat látta, voltak, akik a fától nem látták az erdőt. Természetrajzi koholmányok minden korban keserítették a tudományok elszánt művelőit. Ősszel erre a jelenségre adott kócsagos példát a geológus Gaál István (1877-1956). Kifogásolta, hogy még nyomtatásban is megjelent a mosolyfakasztó tévhit, hogy ha sárral bemocskolják a nemeskócsag hófehér tollruháját, a madár öngyilkosságot követ el.⁵³ Az áltudomány nem pihent, de a szakemberek sem: újabb adatokat gyűjtöttek a berki valóságról. Warga Kálmán ebben az időben számba vette az összes Kis-Balaton-i kócsagfészket, s ez alapján a fiókák számát is pontosan meghatározta. Somogy megye napilapja pedig címlapon közölte, hogy 35 kócsagot gyűrűzött meg a szakember, s e tájékoztatást segítségnyújtással ötvözte. Oly módon, hogy felszólította a közönséget: ilyen madár kézre kerülése esetén a fémjelzést küldjék el a madártani intézetnek. Hiszen értékesek az átvonulási és telelési területről érkező adatok.⁵⁴

Tehát ebben az évben vette át a Kis-Balaton kutatását Warga Kálmán, Csörgey Titusz megbízásából. Ennek ürügyén – egyedülként a szakmában – jóval később, 1976-ban a kócsagórral kapcsolatban kritikát fogalmazott meg Keve András: *„Segéde GULYÁS kócsagőr, és mint írja GULYÁST instrukciókkal látta el (1954). Ezek azonban meghaladták a megbízott erejét s így sok adatot mellőznünk kell.”* Mindenesetre a konkrétumok nélküli bírálat élet tompítja egy megjegyzése, ami a fentiekre vonatkozik: *„Pusztán az a tény, hogy WARGA mindig Vörs felől, én pedig főleg Fenékpusztá felől közelítettem meg a terület szívéét, sokszor egymást kiegészítő eredményeket hozott.”*⁵⁵ Keve Andrásról eltérően a kócsagórral dolgozó szakember máshogy vélekedett lápi kollégájáról.

53 Dr. Gaál István: Természetrajzi koholmányok. Pesti Hírlap Vasárnapja. In.: 1927. október 16. 38. p.

54 Vadászok és természetbarátok figyelmébe. Uj-Somogy. 1927. 08. 12. 1. p.

55 Dr. Keve András: Adatok a Kis-Balaton madárvilágához. I. Aquila. 82. évf. 55. p.

Ám Warga Kálmán méltatással felérő szavaival élve - a „*leggondosabb őriztetés és a legteljesebb zavartalanság biztosítása mellett is*” 1925-től 1926-ig minden látható ok nélkül megcsapant az állomány. Ezért 1927-ben Schenk Jakabbal arra az elhatározásra jutottak, hogy kivételesen és kísérletképpen az összes madárfiókat megjelölik. Összesen 48 fiókat gyűrűzött meg a két szakember. Ekkor még a madárvonulási útvonalak is ismeretlenek voltak. A gyűrűzés évében 15, egy esztendő múlva 2 és 1929-ben 1 példányáról adott híradást a madártani intézet. A legtöbbjét lelőtték, párat holtan találtak vagy élve fogtak el. „*Hiába őrizzük és védjük tehát itthon, amíg vonulás közben külföldön halomra lődözik őket!*” Warga Kálmán a megfogyatkozás okát pedig a Fertő tóra való áttelepedésben találta meg.⁵⁶

Ezerkilencszázhuszonnyolc 1928

A Kis-Balatonai erőfeszítések szempontjából fontos esztendő ez: ekkor készült el Schenk Jakab híres madárvonulási térképe. A fáradtságos gyűrűzések és rendszerező adatgyűjtések eredményeként a tudós színes földabroszt terített a hazai ornitológia asztalára. A tudományos eredményen túl társa, Warga Kálmán pedig azzal a felvetéssel indította az évet, hogy tegyék kötelezővé a madárvédelem eszméjét. Csörgey Titusz nyomdokain haladt tovább, aki memorandumot küldött a kultuszminiszterhez, hogy az elemi- és középiskolákat madárvédelmi eszközökkel szereljük fel, s a tanszemélyzet útján népszerűsítsék a témát. Léleknemesítő, esztétikai, erkölcsi és pedagógiai hatása okán.⁵⁷

Hiszen Földváry Miksa is így fogalmazott: „*A nem szakembernek természetesen fogalma sincs arról a tudományos értékről, amelyet*

56 Warga Kálmány: a kisbalatonai kócsagtelep multja és jövője. In.: Növényvédelem. 1930. március 15. 54. p.

57 Warga Kálmán: Kötelező madárvédelem. In.: Növényvédelem. 1928. január 15. 7-8. p.

a Balaton és Kis-Balaton faunája és flórája képvisel." A kócsag-őrrel maga is nekivágott a rengetegnek. Gulyás Józseftől értesült, hogy míg 1927-ben 48 fiókát, ám 1928-ban már csupán 9 nagy-kócsagot gyűrűztek meg a fogyatkozó rónavíz szomszédságában. Közben a lápi pandúr „kárörvendően” beszélt a tudósnak a természetkárosító folyószabályozási munkák nehézségeiről.⁵⁸ Nem utolsó alkalommal. S úgy tűnhetett, megoldódik a probléma. Diószeghy Miklós, a Budapesti Hírlap újságírója úgy értesült, hogy Klebelsberg Kuno kultuszminister már közölte is a magyar ornitológusokkal: megmenti az ősnádas egy részét. A kormány nevében ezer holdat megvásárol - a kócsagőrrel felügyelt - lecsapolásra szánt területből, a kócsagok megmentése érdekében.⁵⁹

Ha ez nem is vált valóra, a tárcavezető jóvoltából új fórumot nyert a szakma. Elindult a Kócsag című madártani és madárvédelmi évnegyedes folyóirat, a Magyar Ornithologusok Szövetsége és a Tiszántúli Madárvédelmi Egyesület hivatalos közlönye. Szalóki Navratil Dezső egyetemi magántanár főszerkesztésével és a gróf Bethlen István vezette kormányzat támogatásával: „E nehéz munkában segítőkéz nyúl feléljük. Lelkesíti a tábort,

Kócsag folyóirat címlapja

58 Földváry Miksa: A Balaton környékének természeti emlékei. Különlényomata az Erdészeti Kísérletek 1928. XXX. kötetéből. 329-333. p.

59 Diószeghy Miklós: Herman Ottó lelkét akarjuk feltámasztani – mondották a madárvédők alakuló gyűlésükön. Budapesti Hírlap. 1928. 03. 20. 9.p.

anyagiakkal jön segítségükre, és serkenti őket egy lap, a „Kócsag» kiadására.” Gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszterre utaltak.”⁶⁰

Ezzel azonban kivívták a kormánykritikus erők ellenszenvét. Bajcsy-Zsilinszky Endre szócsöve, az Előörs ellenzékbe sodródott értelmiségiek, írástudók sajtóműhelyeként működött. Míg a Kócsag című lap lelkendezett, hogy a Bethlen-kabinet helyet biztosított a tihanyi madárvárta felállításához, addig az Előörs szellemi arca grimaszba torzult. A lap „tihanyi csiborpatkolónak” titulálta a tihanyi kutatóintézetet, majd Méhel' Lajos (1862-1953) zoológust idézve kétségbe vonta a tihanyi kutatóintézet létét.⁶¹ A Klebelsberg Kuno által 1927-ben alapított intézmény után a Kócsag című szemlét is célba vette a radikális orgánus. A kócsagpusztulás megakadályozására tett kezdeményezést az Előörs politikai támadásra használta fel. Kócsagvédelem című ironizáló cikkükben ugyan fájlalták a madárpusztulást, de mint az írás fogalmazott: *„Merészeljük azonban azt hinni, hogy Magyarország nem sokkal lesz szegényebb (hát lehet még szegényebb?), ha az utolsó kócsag-példány kitömve bekerül a Nemzeti Múzeum állattárába.”* A lap színvonalát is bíráló sorait így zárta az (-ó-n) szignó mögé rejtőző szerző: *„A „Kócsag»-ot tűzzék a tihanyi kócsagvédek oda, ahová való: kalapjuk mellé.”⁶²* A lapkészítők máshogy gondolták. Így aztán a gárda 1943-ig képviselte az eszmét, amit megvallott. Azt, hogy a kócsag legszebb és legjellemzőbb alakja a hazánkra amúgy is jellemző vízimadár-világnak.

Míg itthon közéleti revolverzésre használták fel a természetvédelem ügyét, a külföld számára az értékörzés méltó helye maradt a Kis-Balaton. Nyáron hazánkba látogatott a British Museum munkatársa, Johann Hauwing. A holland szakember a Vörssel határos berekbe ment kócsagnézőbe. Meggyőződése volt, hogy

60 Kócsag. 1928. Tavasz. I. évf. 1. sz. 2. p.

61 Előörs. 1928. 09. 16. 8.p.

62 (-ó-n): Kócsagvédelem. Előörs.1928. 11. 18. 11-12. p.

olyan fészkelőhelynek ad otthont Magyarország, mely az egész világ érdeklődésére tarthat számot.⁶³

Ezerkilencszázhuszonkilenc 1929

A németalföldi szakember igazát gyorsan igazolta az idő. A második évfolyamába lépett Kócsag januári száma tiszteletből címlapjára nyomtatta Thomas Gilbert Pearson fényképét. A „*hatalmas Amerika*” segítségét kérve, a magyar ornitológia érdekében. Ennek jegyében idézte is Pearson 1928. július 13-i New York-i nyilatkozatát: „*A BALATONMENTI mocsárvidék, ahogy erről néhány év előtti látogatásom alkalmával meggyőződtem, ritka vizimadaraknak egyik legfontosabb fészkelőhelye Közép-Európában. Azért a legnagyobb érdeklődéssel és örömmel értesültem arról a mozgalmról, amely szerint a magyar kormány hajlandó ezt a területet madárrezervátumnak nyilvánítani. Komolyan remélem, hogy e vállalkozást siker koronázza.*” A Nemzetközi Madárvédelmi Bizottság (International Committee for Bird Protection) létrehozója ugyanis a tengerentúlon értesült arról, hogy a magyar kormány természeti emlékké kívánja nyilvánítani a Kis-Balatont. A szervezet nevében támogatásáról biztosította az ország vezetését, kérve a Bethlen-kabinetől hazai kócsagjaink védelmét.⁶⁴

Az Újvilág mellett Délnyugat-Európában is széttekintett az ornitológus szakma. Az egykori római provincia, Pannónia történelme összefonódott Itália múltjával. Ahogy a kócsagőr sorsa is: fia munkaadója és később egyik veje is a latin félszigetről érkezett. Lápi segítőjét, ifjabb Gulyás Józsefet a helyi sásszedőknél alkalmazták. Ez okból már 1908-tól élt olasz kolónia Vörsön. A kócsagőr egyik lánya egy munkáltatói teendőket ellátó, Itáliából

63 A leggazdagabb madártojás-gyűjtemény. Pesti Hírlap. 1928. augusztus 18. 12. p.

64 Kócsag. 1929. 2. évf. I. sz. 1-6. p.

jött férfihoz ment feleségül, aki közeli rokona volt a termelést, szállítást és eladást szervező vállalkozónak. A taljánok borosüvegek befonására és műselyem készítésére is használták a pirostöví sásat. Az üzlet a Gulyás család mellett számos embernek adott megélhetést a környéken.⁶⁵

Ebben az időben a két állam kapcsolata is egyre szorosabbá vált. A magyar kormányfő és az olasz miniszterelnök 1927. április 5-én írta alá az örök barátsági szerződést. Bár Itáliában ekkoriban erősen megcsappant az érdeklődés a madártan iránt,⁶⁶ mégis fontos új szabályozás született, mely kedvezett a kócsagok fennmaradásának. „*MUSSOLINI a madárfogási engedély díját fölelemelte 100 lírára, azért a madárfogás Olaszországban erősen megcsappant.*” A döntést a Magyar Ornithologusok Szövetsége a madárvédelem szempontjából fontos intézkedésnek minősítette.⁶⁷ Az olaszok iránti magyar respektust ezen felül más is táplálta akkoriban: a dél-európai állam természetvédelmi lépései. A Gran Paradiso nemzeti park 1922 decemberében született meg, Abruzzóban pedig 1923-ban vágták át a nemzetiszínű szalagot.⁶⁸

Magyarországon azonban még csikorogtak a zöld ügy szerkeinek kerekerei. Földváry Miksa, a Magyar Ornithologusok Szövetsége (MOSZ) alsódunántúli kerületének ügyvezető elnöke is megkongatta a vészharangot. „*Szükséges tehát, hogy a*

65 Vass Béla: Sásszedők. In.: Betlehemi Úton Kalendárium. 2013. Kiadja: Vörsi Plébánia. 86-87. p.

66 Dr. Greschik Jenő: Dott. Ettore Arrigoni degli Oddi. Ornitologia Italiana. Kócsag. 1929. III.-IV. 166. p.

67 Kócsag. 1929. 2. évf. I. sz. 47. p.

68 A circeói nemzeti park 1934-ben, a stelviói pedig 1935-ben született meg. Ez utóbbit Raffaele Bastianelli szenátor javaslatára, aki kívánt védelmet biztosítani az ősi természeti környezetet maradéka számára a Pontinimocsaraknál, azok részleges lecsapolása után. Erről: Báró Villani Lajos: Littoria és Sabaudia – Róma legújabb hódítása. Magyar Szemle, 1935. január, XXII. kötet I. 89. szám.

természetvédelem messze kiható, fontos ügyével immár komolyan foglalkozunk." Indulatos dühvel érvelve szállott szembe minden „számító, rideg emberrel”, aki a Kis-Balaton természetvédelmi területként való fenntartását egy elszegényedett, ezer bajjal küzdő ország felesleges fényűzésének mondta. A terepmunkáról Gulyás József adott neki felvilágosítást: „Legutóbbi kis-balatoni utam alkalmával a kócsagőrtől arról értesültem, hogy az 1928. évben 9 nemes és 1 kis kócsagfiókát gyűrűztek meg a Kis-Balatonon. Az 1928. év tavaszán 24 öreg kócsag jött oda. Ezzel szemben az 1927. évben 48 nemes kócsagfiókát gyűrűztek meg.” Majd következtetéseiből mérleget vont, derűlátó jóslatba bocsátkozva módszertani tanácsot osztott: „Úgy látszik, hogy a létszám állása eléggé hullámzik, de a Madártani Intézet céltudatos, komoly munkája révén remélhetőleg sikerülni fog a jelenlegi állományt nemcsak fenntartani, hanem számbelileg emelni is, csupán azt javalom, hogy a tudományos megfigyelés, gyűrűzés és egyéb kutatás minél ritkábban, óvatosabban, az annyira félénk és vad madár minél kevesebb zavartatásával és riasztásával történjék.” A tudós a kócsagőr szavait is idézte, aki azon búsongott, hogy „tönkremegy egészen a Kis-Balaton.”⁶⁹A madártani szervezet országos gyűlésén is a kócsagvédelemről beszélt Földváry Miksa. Az állatból már csak a Kis-Balatonon fészkel néhány pár, mondta, s javasolta: a szervezet mindent kövessen el annak érdekében, hogy a „remek madár” zavartalanul költessen.⁷⁰

Akkoriban a Fertő tó felől különvéleményt hozott a csípős északi szél. A madárvédelem nagy terjesztője, Breuer György (1887-1955) ornitológus hangot adott megütközésének, hogy a szakirodalomban „évek óta azt halljuk és olvassuk, hogy hazánk utolsó kócsagtelepe a Kis-Balatonon van”, s ennek a területnek

69 Földváry Miksa: Magyar madárrezervátumok. Kócsag. 1929. I.sz. 6-12. p.

70 A „Magyar Ornithologusok Szövetsége» országos nagygyűlése pünkösdi vasárnapján Kaposvárott. Kócsag. 1929. II. sz. 77. p.

a védelméről esik szó csupán. Három biztosan létező s egy feltételes Fertő tavi kócsagtelepről számolt be, s a helyszínen kócsagvédelmi rezervátum létesítését és – minden bizonnyal a Kis-Balaton példájától inspirálva – egy kócsagőr alkalmazását javasolta. A nyugat-magyarországi ornitológus ötletét elnyelte a korszak szűk lehetőségeinek ingoványa. Így aztán Gulyás József egyelőre a szó szoros értelmében is *páratlan* munkát végzett.⁷¹

A 1929-es tavasz megsimogatta a vízparti nádat. Március havának kilencedik napján kócsagot láttak Vörsön, s ez bizony olyan hírnek számított akkor, hogy országos napilap nyomdafestékére kívánczolt. E szerint félóráig keringett az olvadó mocsár felett, majd délkelet felé repült. A Kis-Balaton – úgy látszik – sem védelmet, sem táplálékot nem ad még – vonták le a következtetést a kortársak.⁷² Májusban egy megyei újság is beszámolt a Magyar Ornitológusok Szövetségének kaposvári vándorgyűléséről. A somogyiak ebből értesülhettek Földváry Miksa előadásáról, melyben a „*kiveszőben lévő kócsagok*” gondozásáról, védelméről mondta el terveit. A névtelen tudósító pongyola magyarsággal, de lényegre törő tömörséggel foglalta össze a hallottakat: „*Hogy mennyire kell védeni a kócsagokat, arra jellemző, hogy az egész 6400 holdas Kisbalatonban is csak 52 kócsag él.*”⁷³ December azonban szép magyarságra váltott nyelvileg: Náray Szabó Gyula (1897-1933) keszthelyi literátor, helyi lapszerkesztő villantotta meg tehetségét. Sorozatában írt az ingoványban fészkelő 7-14 pár „*habtisza*” és „*mesés*” madárról. A Somogy és Zala által kettészelt Diás-szigetről is, ahol gulya legel és sok a gém. Valamint a „*sáros*” Vörsről, ahová út vezet a berekből. Oda, ahol sөvénykapus, egyablakos, fadúcos

71 Kócsag, 1929. III-IV. sz. 134-138. p.

72 (Vadlúdszerelem a - fogságban). Magyarország. 1929. március 14. 10. p.

73 A madárvédelem jegyében folyt le a Magyar Ornitológusok Szövetségének kaposvári vándorgyűlése. Uj-Somogy. 1929. május 22. 2. p.

tornácú házakra lel az arra járó.⁷⁴ Mint a Budapesti Hírlap riporteré, aki a lápi strázsával találkozott. A vidám kis szösszenet műfajilag azért volt különleges, mert Gulyás József - kivételesen - olyan legendás alakként tűnt fel benne, aki érdemes a bulvárra. Az anonim anekdota szerzője valószínűleg a humoráról közismert Diószeghy Miklós lehetett, aki így adta vissza a kócsagőr szavait: „ – *Azt tessék megírni, hogy nálunk milyen szenzáció van Vörsön. Ez pedig a Böröc Mihály, aki százegy éves. Aztán az a furcsa benne, hogy jár az utcán, de senkinek sem érti a szavát. De ha a fia szól hozzá, mindent megért. Na kérem!...*”⁷⁵

Szilveszter közeledtével a magyar tenger hullámai a Dunáig zúgtak. A Tisztelt Házat is szembesítette a problémával a kormánytábort erősítő, egységes párti Östör József (1875-1949). Nagy beszédben szólalt fel a Kis-Balaton megmentése érdekében. Igen kevés az, ami a múltban történt a természeti szépségek megvédése érdekében – figyelmeztetett a honatya. A bajokon a „*jelenleg fennálló törvényekkel*” segíteni nem lehet, vélekedett, s a kormánynak új javaslat benyújtását szorgalmazta. Mayer János (1871-1955) földművelésügyi miniszter válaszában megnyugtatta: mindent el fog követni a természeti értékek védelmében.⁷⁶ Így lett, hogy november 26-án, a képviselőház 334. ülésén Östör József és társai Balaton természeti szépségeinek védelmét célzó indítványát elfogadta. S megküldte a felsőháznak.⁷⁷ A szabályozás kázusa kátyúba esett. Még hat évet váratott magára.

74 N. Szabó Gyula: A Balaton turisztikai értékei. Balaton. 1929. 12. - 1930. 01. - 1930. 02.

75 Szenzáció Vörsön. Budapesti Hírlap. 1929. 10. 04. 9. p.

76 A képviselőház egyhanguan megszavazta a badacsonyi rombolás ellen szóló indítványt. Budapesti Hírlap. 1929. 11. 27. 3-4. p.

77 Tardy János: Balaton és a természetvédelem. In.: Geográfusok a Balatonért. Szerk.: Bokor László-Marton Gergely-Szelesi Tamás-Tóth József. A PTE TTK Földrajzi Intézet és Földtudományok Doktori Iskola közreműködésével az IDResearch Kft./Publikon Kiadó, Pécs, 2011. 59. p.

A tényirodalomból sarjadt falukutatás alapművet tett a könyvesboltok polcaira. A korszak egyik véleményvezére, Milotay István (1883-1963) „Az ismeretlen Magyarország” című szociográfiájában pillantott a térség mélyrétegeibe. A birtokviszonyokat is megvizsgálta, melyek természetvédelmi szempontból is alapvető fontosságúak voltak. A Kis-Balaton védelméhez ugyanis az érintett terület tulajdonosainak hozzájárulása is szükséges volt. Madártávlatból örököltette meg a vidéket, s annak fő elemét: az általa bírált Festetich-féle hitbizományt. A hitbizományt, melynek megmaradt tartozékai a Kis-Balatonnál a következő községek határait érintette: Balatonszentgyörgy (3424 hold), Keszthely (11.208 hold), Sármellék (1763 hold), Vörs (2806 hold). – írta Milotay István, majd körbejárta a hercegi nagybirtokot. Imigyen: „A keszthelyi birtokrész az 1925-ös földbirtokstatisztika kimutatása szerint 11.200 holdból állott, amelyből csak 2000 hold volt szántó, 2300 hold rét, 2500 hold legelő és 2000 hold használatlan, földadó alá nem eső tőzeges terület. (...) a szomszédos balatongyöröki, balatonszentgyörgyi, valamint balatonkereszturi uradalmi területek legnagyobb része is legelő, rét, vagy tőzeges terület. Közel huszezer holdnyi, összefüggő, vizjárta balatonparti legelők ezek, amelyeken több helyen folytatnak rétvjavítási kísérleteket.” Éles kontúrokkal rajzolódott ki a valóság. A környékbeli falvak népe a főrang uradalmában cselédkedett, vagy saját kisbirtokán gazdálkodott. Egyesek állami alkalmazásban dolgoztak, mint a kócsagőr, vagy az iparosmesterek számát gyarapították. A nehézsorsú, szegényebb rétegek rosszul fiadzó alkalmi idénymunkákat vállaltak.⁷⁸ Az ismert geográfus, Kogutowicz Károly (1886-1948) szegedi egyetemi tanár 1930-as nagy művében hangsúlyozta: „A hitbizomány mint valami beteg test nehezedik a tájra, ellensége minden korszerű újításnak. Semmi jelét sem látjuk itt annak a fejlődésnek, mely a somogyi Nagyberék körül annyira mutatkozik.

78 Milotay István: Az ismeretlen Magyarország. Genius. 1930. 69-72 p.

(...) *Az Alsó-Zalamellék színmagyar, igen értelmes népe ilyen körülmények között nehéz sorban küszköd.*" A szociális gondokon túl - a demográfiai kérdéssel is előhozakodva - Vörsöt az egyikes községek között említette. De minden szónál beszédesebb - saját készítésű - fényképet közölt a Zala torkolat rozoga fahídjáról. Gulyás József őrhelyének határvidékéről.⁷⁹

A sajtó több rövid, mínuszos hírben is közölte a madártani intézet jelentéseit. A kócsagőr nyomán. Ebből értesülhetett a nyilvánosság, hogy hazánkba érkeztek a fehér madarak: március 6-án látta Gulyás József az első két madarat, március 7-én és 8-án pedig egy-egy öttagú csapatot figyelt meg. Az adatközlést gyászjelentésnek nevezve („dió”), azaz Diószeghy Miklós, aki újra tollat ragadott. Hosszabb cikkben emlékezett meg a témáról. Felidézte Pearson Kis-Balaton újtját, s erről szóló amerikai cikkeit. *„Az írott szó nem maradt hatás nélkül.”* Az érdeklődésnek megvolt az eredménye: *„(...) fizetett kócsagőr ügyel arra, hogy ne lopják el a nemes kócsagok tojásait és haszontalan orvvadászok ne puszkázzák le a gyönyörű tollazatú madarat.”*⁸⁰

Másnap, március idusán jelent meg Warga Kálmán kísérletügyi ornitológusként jegyzett két részes tanulmánya. Tavasszal a szakma nyilvánossága elé tárt anyagban felelevenítette a Kis-Balatonon indult kócsagvédő munka előzményeit is. Az addigi fejleményekről is részletesen beszámolt. Emlékeztetett, hogy az államfői jogokat gyakorló Horthy Miklós kormányzó nyitotta meg az adakozók hosszú névsorát. Aztán a Kis-Balaton őr nyolcéves munkásságát is értékelte a kutató. *„A Madártani Intézet azután a beérkező külföldi és hazai adományokból Gulyás József vörsi lakos, volt balatoni halászmester személyében egy minden tekin-*

79 Dr. Kogutowicz Károly: Dunántúl és Kisalföld írásban és képből. Szeged. 1930. M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Földrajzi Intézete. 178. p.

80 (dió.): Megérkeztek az első kócsagok. Budapesti Hírlap. 1930. március 14. 5. p.

tetben megbízható és hozzáértő kócsagőrt alkalmazott a telepen, ki féltő gonddal örködik a délceg és királyi szárnyasok felett.”⁸¹ Ettől az esztendőől fogva a kócsagőr fia, ifjabb Gulyás József is segédkezett Warga Kálmánnak. Aki úgy emlékezett, hogy mindenkor és mindenben megértették intencióit és lelkiismeretesen betartották és követték útmutatásait.⁸²

A „királynak” azonban majdnem mattot adtak a Kis-Balaton tulajdonosai. Hogy új nádat nyerjenek, felégették az avasnádat. Félő volt, hogy a kócsagok hontalanná válnak. Az aggodalom sajtóköri körökbe is befészkelte magát. Okkal, hiszen a tűz martalékává vált az alsódiási terület, amely az előző évben a vörösgémek mellett számos kócsagnak volt kiröpítő fészke.⁸³ Messze fújta tehát a pernyét a felháborodás szele, mert a Budapesti Hírlap munkatársa, Diószeghy Miklós is útra kelt megint. Sással bélelt csónakban, fülemüle-sitke és nádi tücsökbogár hangversenye mellett egy egész napon át beszélgetett Gulyás József „fixfizetéses” kócsagőrrel, ahogy ő nevezte. Átadta a nagyközönségnek, amit tőle hallott: „— Kár megölni a kócsagot, mert odaadja a tollát magától is. Amikor az idejét látja, csőrével tépdesi ki szárnyából s aztán rádobja a szép selyemszálakat a kemény nád tetejére. Azt csodálom én a kócsagban, hogy embert kerül, állatot kerül, madarat kerül. Csak a csendet szereti. Elbújik az avasnádra, talán csak a vörös gém közellétét bírja.”⁸⁴ Több visszaemlékezésben is nyomát leljük egy attrakciószámba menő objektumnak a Kis-Balatonon. Az év során a madarak könnyebb és zavartalanabb megfigyelése érdekében a Határárok befolyásától délebbre, a zalavári oldal töltésén kilátótornyot építtetett a madártani inté-

81 Warga Kálmán: A kisbalatoni kócsagtelep multja és jövője. In.: Növényvédelem. 1930. március 15. 51. p.

82 Warga Kálmán: Előzetes jelentés a Kisbalaton madárvilágának kutatásáról. Aquila. 55-58. évf. 169. p.

83 MOT. (Magyar Országos Tudósító) 1930. 03. 19. 35. p.

84 (d.m.): Ismét a kócsag. Budapesti Hírlap. 1930. március 21. 6. p.

zet.⁸⁵ A hazai szorgoskodás híre Amszterdamig szárnyalt. A VII. nemzetközi madártani kongresszusról Lambrecht Kálmán (1889-1936), a hazai szakintézet küldöttje tájékoztatta a nagyérdeműt. E szerint a rendezvényen zajló beszélgetés fő témája a Kis-Balaton és a kócsagvédelem volt. Kollégái, Csörgey Titusz és Schenk Jakab jelenlétében. Nem is csoda: a házigazdák tették lehetővé a magyar „madárszentély” megalapítását.⁸⁶

Ezerkilencszázharmincegy 1931

Bethlen István miniszterelnök lemondásának másnapján a Magyarország című orgánum névtelen cikke az új női kalapdivat okán sóhajtozott. *„Hogy történt az, hogy ily parányi vagy és oly nagy az árad. A kócsag, mely rajtad fehérlik, szintén oly kicsi. S minél kisebb, annál drágább.”*⁸⁷ Pár hónappal később az újság képes melléklete gazdagon illusztrált, kolumnás anyagot közölt. Immár nem divatban, nem pengőben mérték a kócsagtollat. Egész oldalt szántak nemes, hófehér madarunk nádi rejtekének. Tudatták az olvasóközönséggel: nálunk a kócsagot védi a törvény, de Dél-Európában - Szerbiában (azaz Jugoszláviában - a szerző), Albániában és Görögországban - nem. Majd hozzáfűzték: *„És ez az oka, annak, hogy a nemes kócsag száma nem emelkedik. Ha pedig el fog tűnni egyetlen ősmocsarunk, eltűnik őseink kedvelt madara is.”* Ezzel a borúlátó jóslattal zárult a konzervatív orgánum cikke.⁸⁸

Okkal. Warga Kálmán ugyanis tapasztalatait felidézve három okra vezette vissza a hazai kócsagok megfogyatkozását. A kultúra terjedése és a lecsapolások mellett a *„lelketlen dísztoll-vadásza-*

85 Keve András: Adatok a Kisbalaton madárvilágához. I. Aquila. 82. évf. 51. p.

86 Lambrecht Kálmán: Az amsterdami madártani kongresszus. Budapesti Hírlap. 1930. 06. 07. 9-10. p.

87 Jó haj. Magyarország. 1931. 09. 20. 14. p.

88 A nemeskócsag rejteke. Magyarország. Melléklet. 1931. 11. 15. 4. p.

tokban” látta egykor virágzó telepeik pusztulásának fő okát. Közlése szerint 1931-ben mindössze két pár nagykócsagot látott a Kis-Balatonnál. Mennyiségük az őzés óta is hullámzó, állapította meg keserű tényszerűséggel.⁸⁹ Erre rímelt Kaán Károly nagy művének megjegyzése: „Kétségtelen, hogy egy őrnek is hasznát látja a márdárvédelem a Kisbalatonon, mégis nem szorul bizonyításra, hogy ekkora terület védelmére több őr volna szükséges (...).”⁹⁰

Magyarország Melléklete 1931.

Schenk Jakab fontos szellemi szemöldökfát emelt a gyakorlati természetvédelem ügyének. A jövőre nyíló művét ugyanis a hivatalos Magyarország kulturális, tudományos és politikai műhelye vette gondjába. A Magyar Szemle Kincsestárában mutatta be a témát. Ez a kis alakú, alig nyolcvan oldalas könyv-

89 Warga Kálmán: A kisbalatoni kócsagtelep. Búvár. 1937. 07. 01. /7. szám. 33. p.

90 Kaán Károly: Természetvédelem és természeti emlékek. Királyi Magyar Természetudományi társulat. Budapest, 1932. 79. p.

vecske kora tudományos ismeretterjesztésének kiváló példája volt. A Kis-Balaton és a kócsagvédelem témáját több ízben érintette. A kócsagokkal kapcsolatban tisztázta: fennmaradásukat csak a nemzeti parkok létrejötte biztosíthatja. Hangsúlyozta, hogy Magyarországon nemhogy nemzeti parkok, de még olyan madármenhelyek sincsenek, melyek külhonban működnek. Így folytatta: „Vannak egyes területek itt is, elsősorban vízimadarak fészkelő területei, ahol államilag fizetett örök vannak alkalmazva arra célra, hogy tavasszal a tojásszedést akadályozzák, illetve a fiókaszaporulatot is megvédjék, de olyan területünk nincsen, amely egyszer s mindenkorra meg volna védve attól, hogy az emberi beavatkozástól mentesen megmaradhatna a maga őseredeti állapotában. Az a területünk, amely erre leginkább rászorulna: a Kisbalaton, ahol már évszázadok óta nagy gémtelep van s ahol a kócsag még ma is jelentékenyebb számban fészkel.” Rögzítette: sorsa felől még nem született döntés, de a kilátásokat erre nézvést nem tartotta kedvezőtlennek.⁹¹

Ezerkilencszázharminckettő 1932

Megszületett a nemzetközi madárvédelmi egyezmény, itthon pedig jubilált a kócsagvédelem. Tíz esztendeje állott szolgálatba Gulyás József Kis-Balaton őr. A gazdasági világválság utolsó előtti, s a Gömbös-kormány első esztendeje köszöntött az országra. Az év elején kócsagország az Ifjúság és Élet című természettudományi és földrajzi szemle szerkesztőjét köszöntötte. A Zala völgyének szülötte, Horváth Károly beszámolt Herman Ottó, Chernel István, Schenk Jakab, Warga Kálmán Kis-Balatonnal kapcsolatos munkásságáról. Azt külön is kiemelte: Schenk Jakab a Madártani Intézet igazgatója, kócsagtanulmányaival világhírré tett szert. Aztán így folytatta: „A hollandusok anyagilag is hozzájárultak a kócsagtelep fenntartásához és kócsagőr fizetéséhez.” A Magyar Földrajzi Társaság választmányának tagja

91 Schenk Jakab: A madarak világának tanulmányozása. Magyar Szemle Társaság. Budapest, 1931. 77-78. p.

adatokkal is alátámasztotta a „gondos őrzés” kezdeti sikerét. Hiszen az első világháború után növekedett a kócsagok száma: 1919-ben 6 pár, 1921-ben 10 pár, 1923-ban 24 pár, 1924-ben 26 pár fészelt a Kis-Balatonban. *„De utána újra megfogyott a kócsagok száma. Schenk Jakab megállapította, hogy a legtöbb kócsag fiatalon pusztul el és pedig leginkább úgy, hogy galád embereké orv-, kocavadászok lelövik ezt a ritka, és érdekes madarat.”* A tudós aztán körbetekintett a tájon. A berki betérés témánkba vágó momentumáról színes leírást adott: *„Izgatóan érdekes a gémtelep életének megtekintése. Lassan, hangtalanul siklik a csónak. Befordulunk a nádba. Alig három méter széles út van vágva a nádrengetegbe, mindig úgy, hogy legalább arasznyi vize legyen a csónaknak. Az út tekereg, kanyarog, akár a kos szarva. Tolják a csónakot, vagy ahogy itt hívják: a papucst. Alacsony, kákás tisztáson lebegünk át, be újra a nádasba, majd ki a szabadba, ahol a tündérrózsa széles levelei horzsolják csónakunk oldalát.”* Aztán helyi segítőtjére terelte a szót. A leírás ugyan illett Gulyás Józsefre, de nem nevesítette a Kis-Balaton lagúnái közt evező „gondolást”. Mindenesetre közvetítette a Zalát kotró gépre és a folyószabályozásra rettentően haragvó „öreg vízi fuvaros”, őszbecsavarodott fejű, nyugalomba vonult halászmester tiberici panaszát. Ekképpen: *„A kotrógép elakari lopni tőlünk a vizet, a nádat, a szárcsát, a récét, meg az egész Kis-Balaton! Hát hogyan gyünne méregbe az ember gyereke? Mi lesz itt ma-holnap? Kikotori egészen a Zalát, lefolattya a vizet, kiveszejtí a nádat, csak azért, hogy néhány éhes ember pár hold földhöz jusson. Mi lesz akkor? Nem lesz réce, nem lesz kócsag! S mi lesz akkor énvelem, aki idenőttem, aki nem tudok megélni a Kis-Balaton nélkül?!”* Amennyiben ezt a textust összevetjük az elkeseredett kócsagőr megnyilatkozásaival, találunk benne vissza-visszatérő elemet. Ez pedig az emberi beavatkozás hol cinikus, hol dühös, esetünkben pedig elkeseredett kárhozzátása. Talán ő kalauzolta a földrajztudóst, talán nem. Ezt már nem fogjuk megtudni soha.⁹²

92 Horváth Károly dr.: A Kis-Balaton. A földgömb. A Magyar Földrajzi Társaság népszerű folyóirata. 3. évf. 1932. 1. sz. 40-43. p.

Az viszont biztos, hogy a fővárosban felpiszkálták a hazai természetvédelem paraszát, ezúttal a törvényhozás épületének falai között. A parlament 1932. június 3-án tartott ülésén Szalóki Navratil Dezső felszólalt a hazai természetvédelem ügyében, hiszen égetően sürgősnek tartotta, hogy az erről szóló törvényjavaslat az országgyűlés elé kerüljön. *„Vétek az, ha még meglevő csekély vizeink is elmennek és sorra levezettetnek a tengerbe. Például végtelenül szomorú szívvel látja az ember, ha elmegy a Kis-Balatonra, ahol ma még a leggyönyörűbb szép állatvilág él, ott vannak a nemes kócsagjaink, amelyeket a világ jön hozzánk bámulni, ott költenek, ott fészkelnek. De ezt a legszebb és legnemesebb magyar madarat is veszély fenyegeti már, mert ennek a szerencsétlen területnek lecsapolása is folyamatban van. Szomorú szívvel láttam, hogyan néz pusztulás elé a nád.”* Majd a földművelésügyi miniszterhez fordult, a Kaán Károly vezetése alatt és elvei szerint megalkotott tervezettel kapcsolatban. Arra kérte, még abban az ülészakban vigye megvitatásra a Tisztelt Ház ülés-termébe. Nem így lett. Noha a felszólaló honatya a szaktárcánál többször is járt: kérte és sürgette a törvényjavaslat kidolgozását. Ám mégis egyre tovább és tovább húzódott a jogi szabályozás megalkotásának folyamata. Mindemelett az országházban elhangzott a Kócsag című lap neve s az, hogy az orgánium a világon mindenhová elröpíti *„a magyar nemzet élniakarását, büszke öntudatát”*, hozzájárulva ahhoz, hogy megismerjék hazánkat külföldön.⁹³

Nyár végén a sajtó tudtul adta, hogy az Angol Királyi Madárvédelmi Egyesület nagyválasztmánya tiszteletbeli tagjává választotta Schenk Jakab kísérletügyi igazgatót ama érdemeinek elismeréséül, hogy Magyarországon már 1922-ben megszervezte a kócsag-védelmet, majd ezután nevezetesebb madártani területeinket is védelem alá helyezte.⁹⁴ *„A természeti*

93 A hazai természetvédelem érdekében. Kócsag. 1932. III-IV. sz. 117- 120. p.

94 Magyar tudós külföldi kitüntetése. Pesti Hírlap.1932. augusztus 18. 7. p.

kincsek megoltalmazásának érdekében újabban a szaklapok és a napilapok is mind többet foglalkoznak a természetvédelem kérdésével.” – örvendezett 1932-ben megjelent korszakos művében Kaán Károly.⁹⁵ „*Természetvédelem és természeti emlékek*” című kötetét a neves szerző a Magyar Tudományos Akadémia felkérésére írta. Bö madárvédelmi adatait és fényképeit Schenk Jakab és Warga Kálmán szolgáltatta. A szerző nem hallgatta el, hogy bár a gyakorlati természetvédelem megindulása után átmenetileg emelkedett a kócsagok egyedszáma: a meggyűrűzött példányok tetemei bizonyították, hogy hathatósabb védelem, átfogóbb szabályozás szükséges. „*A törvények betartásának ugyanis alapfeltétele a közvélemény hathatós támogatása.*”⁹⁶ Ennek az ezredfordulós formulának korai felismerése szülte Kaán Károly ekkor még igényként megfogalmazott sorait: „*A természetvédelem szolgálatában álló tudományos irodalom elősegítése, valamint a természetvédelem propagálására és a természeti emlékek ismertetésére irányuló irodalmi tevékenység irányítása, támogatása és az illetékes helyekre ilyen irányban kívánatos javaslatok megtétele.*” E feladatokat egy országos bizottság hatáskörébe kívánta utalni. A felállítandó szervbe a földművelésügyi- és a kultuszminisztérium küldött volna képviselőt. A tervezet tehát állami rangra emelte volna a természetvédelem népszerűsítését.⁹⁷

A vaskos-tartalmas mű már születése pillanatában klasszikussá vált. Nem csak szakmai körökben forgatták. Nagy erénye volt, hogy ezáltal a természetvédelem ügyére terelte a figyelmet. Társasági rendezvényeket ösztönzött, írásokat és újabb kiadványo-

95 Kaán Károly: *Természetvédelem és természeti emlékek*. Királyi Magyar Természetudományi Társulat, Budapest, 1932. 45. p.

96 Kerekes Sándor-Kiss Károly: *Környezetpolitikánk az EU-elvárások hálójában*. Agroinform Kiadóház, Budapest, 2001. 242. p.

97 Kaán Károly: *Természetvédelem és a természeti emlékek*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1932. 283-284. p.

kat ihletett. Akkoriban már tíz esztendeje szolgált Gulyás József Kis-Balaton őr. A balatoni berek büszkeségének jövőbeli sorsát imígyen latolgatta: „A Kis-Balaton lecsapolásával a madár közösségek egyik elsőrendű tanyája tűnnék el és eltűnnék vele a nemes kócsag legkiválóbb tenyésző helye, ha törvényes intézkedések még mielőbb és még idejében nem gondoskodnak egy alkalmas részletnek érintetlen fenntartásáról!”⁹⁸ Gulyás József feladatáról így elmélgedett: „Kétségtelen, hogy egy őrnek is hasznát látja a madárvédelem a Kisbalatonon, mégis nem szorul bizonyításra, hogy ekkora terület védelmére több őr volna szükséges, különösen addig, amíg ott vadászni is lehet, és egyik-másik vadász szenvedélye ezeket a madarakat sem kíméli meg.”⁹⁹ A szerző nemzetközi körképpel exponálta a hazai viszonyok beállítását. A pillanatfelvétel így mutatta be az itthoni helyzetet: „Magyarországon a természetvédelem rendezetlensége folytán, a szónak szorosabb értelmében vett és minden időkre megfelelően biztosított védelem alá kevés helyet rendeltek.”

Igaz, a recenzeált mű 1933-as évszámmal hagyta el a nyomdát, december idusán a szociáldemokrata napilap, a Népszava már rövid könyvismertetést közölt Hankó Béla új kötetéről. Nagyon érdekesnek és tanulságosnak nevezte „A vízen és vízparton” című kötet második részét, mely élénk színekkel ecsetelte a Kis-Balaton őstörténetét és lépéletét.¹⁰⁰

98 Kaán Károly: Természetvédelem és természeti emlékek. Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest. 1932. 25. p.

99 Kaán Károly: Természetvédelem és természeti emlékek. Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest. 1932. 79. p.

100 sz. s.: Három ifjúsági könyv. Népszava. 1932. 12. 15. 8. p.

Hankó Béla a Balkánon olyan kócsagtanyás tájra bukkant, mely a Kis-Balaton letűnt bődönhajós világára emlékeztette. Három levert karóra vetett ág és zsúp nád. Herman Ottó eme ősmagyar-nak hitt „kullogójába” vackolt albán pákással járta az ingovány halbő sikátorait. Megbűvölve nézte aztán a nádszéli zsombékról felröppenő nemeskócsag fátyolszerű fehérségét. Majd engedve kísérelője biztatásának – ugyan „nem szívesen”, de – puskájával mégis kettőt lelőtt. Győzött az ösztönbe rótt vadászszenvedély.¹⁰¹

A debreceni professzor beszámolója követendő példát nem adott, de jó szolgálatot tett a Kis-Balaton ügyének. Kiállt a terület megmentése érdekében. Német, holland és magyar tudósok társaságában ladikba szállott a Zala-torkolatnál. Gulyás Józseffel, „(...) a magyar madártani intézet tisztviselőjével, aki itt várt ránk, hogy bennünket a kisbalatoni kócsagtelepre kalauzoljon.” Sötét, csokoládébarna víz hátán haladtak tova. Két „S” kanyarulaton át a Keszthely-Balatonszentgyörgy határán ívelő vasúti hídig evickéltek. Aztán tovább, elkanyarodva a tizenöt-húsz méter széles folyó medrétől. „Madarász barátunk figyelmeztetett, hogy most már kócsagot is láthatunk.” Így történt. A riadt szárnyasok minden hangját felismerte és értőn megmagyarázta. Negyven perces gyalogos berekjárás után elérték a tisztást, a zajos gémtelep határát. Ám a kócsag ritkán szokott a többi gémmel együtt fészkelni, kettesével, hármasával a legjárhatatlanabb nádrengetegben teremt otthont magának. Óvatos és félénk. A csapat kerülte a hangos szót, s megindult visszafelé a kócsagörre bízva magukat. „Vezetőnk pontosan ismeri a nádat és itt-ott, sajtóságosan megtört és összecsomózott nádszálakból álló jelek útján biztosan tájékozódik.” Az alföldi civisvárosból jött tudós „madarász barátja” meggyűrűzött egy sereg fiókat, aki az effajta madárvonulási ku-

101 Dr. Hankó Béla: Vízen és vízparton. Könyvbarátok Szövetsége kiadása. 1933. 41-42- p.

tatás hazai pionírja: Schenk Jakab volt személyesen. Hankó Béla az út végén elbúcsúzott a neves ornitológustól, „*aki az éjszakát Vörsön, a kócsagőrnél akarta tölteni.*” Hankó Béla aggódott, hogy a tudományos kutatásnak ez a kimeríthetetlen ősforrása megmarad-e eredeti pompájában? „*Hiába tart a m. kir. madártani intézet állandó kócsagőrt a kis-balatoni telepen, a kotró ott füstölög a Zalában, a Kis-Balaton nádrengetege egyre jobban elveszíti éltető elemét, a vizet.*” – írta. Néhány esztendő múlva a Zala mederszabályozása, a Kis-Balaton lecsapolása után legelők, szántóföldek hódítják meg madár-menedéket: „*Ez a veszély. Ettől félünk. Ezt szeretnénk megakadályozni a Kis-Balatonnak eredeti ősi állapotban való megtartásával, hogy legalább a terület egy része maradjon meg, mint a kócsag utolsó mentsvára Magyarországon.*”¹⁰²

A Kis-Balaton környékén is egyre többen tekintettek az égre. Január idusán szárnyra kapott Keszthelyen a Madárvédelmi Egyesület. A „Magyar Ornithológusok Szövetsége” helyi csoportjaként, Keller Oszkár (1882-1955) zoológus, gazdasági akadémiai tanár bábáskodása mellett. Célját a madárállomány megóvásában jelölte meg.¹⁰³ Budapestre is elröppent a vízi szárnyasok ügye Szalóki Navratil Dezső honatya révén. A képviselőház február 21-i ülésén kívánatosnak nevezte, hogy a majdnem kész természetvédelmi törvényjavaslat a Tisztelt Ház elé kerüljön. A Kis-Balatonnak világhírű flórája és faunája van, érvelt, s az amerikai, holland és angol tudományos érdeklődésről szólva a kócsagőr tevékenységét is felelemlette: „*Ezek azonban mind hiábavaló dolgok lesznek, ha a most kontemplált lecsapolási műveletek továbbfolynak.*”¹⁰⁴

102 Dr. Hankó Béla: Vízen és vízparton. Könyvbarátok Szövetsége kiadása. 1933. 109-124. p.

103 Dr. Keller Oszkár: A madárvédelem okszerű kifejlesztése Keszthelyen és környékén. M. Kir. Gazd. Akadémia Biológiai Tanszékének közleménye. Keszthelyi Hírlap. 1933. 01. 22. 4. p.

104 Képviselőházi napló, 1931. XIII. kötet. Ülésnapok / 1931-150. 265-266. p.

Míg a közéletben iparkodókat kihívások elé állította a Kis-Balaton, a tudomány emberei a helyszínen küzdöttek az elemekkel. Keve András beszámolójában az első természetvédelmi örre így emlékezett: " (...)1933 augusztusában Dr. FRITZ BLATTERT, a berni madártani társaság elnökét kalauzoltam a Kisbalatonon. Kis ladikunkat, a „papucsot”, GULYÁS JÓZSEF „kócsagőr” hajtott. Amikor a Zala töltéséről a Vörsi-vízre iparkodtunk, félúton ladikunk „leült”. GULYÁS kért, hogy az alacsony vízállás miatt szálljak ki. A parttól már távol jártunk, így a csapás menti nádtorzsára voltam kénytelen kitelepedni, s míg körüljárták a tavat, egy jó óra hosszat mozdulatlanul kellett azon kuporognom. Ez lett a szerencsém: már a várakozás ideje alatt a Kisbalaton csaknem valamennyi guvat-faja átfutott előttem a csónakúton. Pontos jegyzeteim elpusztultak a háború alatt, de az élmény ma is bennem él, és tanulság arra nézve, hogy a guvat-féléket azzal a módszerrel, mellyel egy terület madáréletét vizsgáljuk, filmérjük, tanulmányozni nem lehet. A guvatok vizsgálata külön módszert követel, mellyel legfeljebb egy-egy nádi madár élete tanulmányozását a fészken lehet egybekötni, de a terület felmérését nem.”¹⁰⁵ Amíg a madártani intézet munkatársát a nádasba húzta a kötelességtudat hínárja, a balatoni ügyek pártfogója, Iklódy-Szabó János kincstári főtanácsos 1933 augusztus 26-án a Balatoni Szövetség ülésén szónokolt. Huszárvágásával előre szaladt a kor lehetőségeinek pástján. A magyar tenger vidékét „a természet-től pazar kincsekkel megáldva” lévő Nemzeti Parknak titulálta. A lelkes bejelentést - a jog mezején - tettek nem követték. Noha ez az esztendő volt a kócsagállomány csökkenésének mélypontja, ahogy később Schenk Jakab fogalmazott. Három párból állott és három fiat neveltek föl, míg a többi elpusztult.¹⁰⁶

105 Keve András: A Balaton guvat félei. Állattani Közlemények. 59. 1972 1-4. 67. p.

106 (á.t.): Mentsük meg a legszebb magyar madarat, a nemes kócsagot! Az Est. 1939. 07. 05. 9. p.

Ebben az évben került ki a nyomdából az „Új Magyar Brehm” Madarak című kötete, Schenk Jakab szerkesztésében. Ugyanő jegyezte benne a Madármenhelyek című tanulmányt, melyben röviden kitért Gulyás Józsefre s a kócsagvédelem itthoni kezdeteire is: „(...) 1922-ben reménytelenül sivár bel- és külpolitikai állapotok közepette megtehettem az, amit még a legboldogabb békeesztendőkből sem remélhettem, hogy állandó kócsagőrt alkalmaztam a kisbalatoni utolsó magyar kócsagtelepen.”¹⁰⁷

Ezerkilencszázharmincnégy 1934

Entz Géza ebben az esztendőben összegezte a Magyar Biológiai Kutatóintézet tevékenységét. Tudatta a tudományos közvéleménnyel, a fauna és flóra bizonyos csoportjai szegényebbekké lettek. Hangsúlyozta, hogy a mocsarak lecsapolása következtében a sokszínű madárélet eltűnt vagy eltűnőben van, s ez utóbbira a kócsagot hozta fel példaként.¹⁰⁸ Ahogy Dornyay Béla (1887-1965) helytörténész-muzeológus is. A Kis-Balaton összezsugorodásának homályos okait keresve propagálta a kócsagvédők tervét. Azt, hogy legalább egy 500 hektáros területen oltalmazott rezervátum jöjjön létre. Vagy ahogy fogalmazott: „*az első magyar természetvédelmi park*”.¹⁰⁹

Tavasszal háromtagú társaság érkezett a Kis-Balatonra. Egy előkelő angolszász Lady, Bornemisza Adél, báró Józsika Samu főrendiházi elnök unokahúga és Warga Kálmán járta körbe az ezüst madarak hajlékát. Míg az adjunktus a fiókákat gyűrűzte, a két

107 Az állatok világa. Madarak. Tarajos mellcsontúak, verébszerű madarak; szerk. Schenk Jakab; 1933. 88. p.

108 Entz Géza: A Magyar Biológiai Kutatóintézet munkálatairól. Matematikai és Természettudományi Értesítő. 51. kötet, 1934. 595. p.

109 Dr. Dornyay Béla: A Kisbalaton összezsugorodása. A „Balatoni Kurir” Kiadása. Keszthely, 1934. 23-24. p.

arisztokrata hölgy filmfelvételeket készített az egyedül árválkodó fészekről. Úgy látták, a többi kócsag hajléktalan, nem nevel utódot. E citátumok az erdélyi bárónőtől származnak: „*Gulyás bácsi, az ő, ismeri valamennyit, akárcsak a pásztor a juhait.*” Lencsevégre kapták az etetést is: „*Begyük teli volt apró halakkal, békákkal, nagyobb vízibogarakkal, melyeket egyórás portyázásuk alatt gyűjtöttek. A fiókák hosszú csőrükkel belenyúltak a szülők torkába, úgy szedték ki a kincseket...*”¹¹⁰

Lendl Adolf (1862-1943) zoológus, a fővárosi állatkert volt igazgatója visszavonulása után is tevékeny maradt. A keszthelyi Polgári Leányiskolában tartott március 14-i előadásában méltatta Herman Ottót, Chernel Istvánt, Csörgey Tituszt, Schenk Jakabot s a madártani intézet munkáját.¹¹¹ Négy nappal később a helyi sajtóban is megemlékezett a kócsagvédelemről: „*Amikor néhány évvel ezelőtt olyan gyengék voltunk és olyan szegények, hogy tudományos intézményeinknek csak fillérek jutottak, az „Országos Madártani Intézet» lemondott az utolsó magyarországi kócsagfészkelő hely őrizetéről; kénytelen-kelletlen egy embert sem tudott volna fizetni, aki a diszes, de félnék madarak zavartalanságára vigyázott volna. S amikor ezt a hanyatlást a külföldön megtudták, ide jöttek tudósok, hollandusok és hozták magukkal a telep fenntartásának, őrizetének költségeit – nehogy a kisbalatonmelléki világhíres természeti értékünket elveszítsük!*”¹¹² Áprilisban a neves tudós szomorúan kürtölte világgá, hogy a kócsagok a magasból kémlelték a kiszáritott Kis-Balaton, majd visszafordultak.¹¹³ Máshogy volt. A VIII-ik nemzetközi madártani kongresszus Oxfordban ülésezett

110 n. a. Filmen az utolsó huszonnégy magyar kócsag élete. Magyarország. 1934. 04. 05. 4. p.

111 Madárvédelem az iskolában. Lendl Adolf előadása dr. előadása. Keszthelyi Hírlap. 1934. 03. 25. 4. p.

112 Lendl Adolf dr.: Jönnek a kócsagok! Keszthelyi Hírlap. 1934. 03. 18. 2. p.

113 Visszafordultak a kócsagok! Lendl Adolf dr. nyilatkozata. Keszthelyi Hírlap. 1934. 04. 08. 2. p.

július első hetében. Itt olvasták fel - távollétében - Warga Kálmán előadását. Adatai azonban arról tanúskodtak: ebben az esztendőben 16 nagykócsag-fészek méreteit vette fel, s miután 1933-1934 telén a Fertő tavon nádégetés volt, 1934 tavaszán a fehér madarak visszatelepedtek a Kis-Balatonra, 35 fiókát nevelve fel. Ez esetben a nemes kócsag inkább hírlapi kacsának bizonyult. Az oxfordi hallgatóság tudomást szerezhetett még Gulyás József 1922 júniusát követő munkásságáról. Arról, hogy a kócsagállomány a telep leggondosabb őrzése és védelme dacára eleinte stagnált, de később határozottan fogyó tendenciát mutatott.¹¹⁴

És ha már Nagy-Britanniáig követtük Gulyás József kollégáját, nézzünk szét a glóbuszon. Közelebb kerülhetünk a Kis-Balaton felé forduló - tengerentúli és hazai - érdeklődés mozgatórugóihoz. Az amerikai civilizáció harcba bocsájtkozott a természet ellen – vélekedett Gyömrei Sándor (1892-1957) gazdaságtörténész. Művében az Újvilág természetvédelmét a turizmus szemszögéből vette görcső alá. A farm visszaszorította az erdőt, a farmot pedig a város nyomta hátra - írta. A természet példátlan kiaknázása tönkretette a táj szépségeit. Eltávolította az amerikai embert a zöldtől. Ez arra indította az amerikai kormányt, hogy „*védeett parkokat*” létesítsen s gazdasági kihasználásukat megtiltsa. A Rocky Mountains lábainál fekvő nemzeti parkot 1930-ban két és fél millió ember kereste fel. A látogatottság rohamosan növekedett, állapította meg a szerző. Majd így összegezte elmélgését: „*Az amerikaiak természetérzékének a nemzeti parkok kultusza útján való fejlesztése az európai természeti szépségek iránti vágyukat is talán erősíteni fogja.*”¹¹⁵

Mintha az öreg kontinensen is megmoccan volna e téren valami: legalábbis egy tárcavezetői ígéret szintjén. A Gömbös-kormány földművelésügyi minisztere október 22-én járt Keszthelyen. Kállay Miklós (1887-1967) megemlítette, hogy a Kis-Balaton „*fenntar-*

114 Warga Kálmán: Phaenológiai és nidobiológiai adatok a kisbalatoni nagykócsag: *Egretta alba* L. telepéről. *Aquila* 38-41. 164-173. p.

115 Gyömrei Sándor: Az utazási kedv története. Gergely M. Kiadása. Budapest, 1934. 161-162. p.

tott területté” szeretné minősíteni, hogy így a világhírű madárvilágát meg lehessen menteni.¹¹⁶ Eme ambíciózus terv hamvába holt, de év végén a parlamentben végre zöld utat kapott az erdőkről és a természetvédelemről szóló javaslat ügye. Szalóky Navratil Dezső csak dicsérettel tudott megemlékezni róla, szívvel-lélekkel természetvédőnek nevezve a minisztert. Majd a Kis-Balaton megmentésével kapcsolatos vízügyi szempontokra terelte a szót: *„Egyedül a Kisbalatonon van még meg a kócsag egypár példányban, ha azonban megint lecsapolják és az ezeknek a vízfelvonásoknak folytán megint kiszárad, az a pár példány is ki fog veszni.”* A képviselő az ornitológusok szövetségéről pedig megállapította, hogy a madárvédelemről „átmentek” a természetvédelemre, s iskolákban, felolvasásokon, ünnepélyeken népszerűsítik azt.¹¹⁷

Miközben itthon előrelépett a természetvédelem jogi szabályozásának helyzete, a nyugati módi újra rossz irányba tért. Legalábbis a fehér, nemes madár esetében. A longchamps-i divatbemutatón megint feltűnt a rég száműzött kócsag-fejdisz.¹¹⁸ Mindhiába. A múltó divat utóvédharca volt csak. Itthon is előkerült egy régi viselet: az ellenforradalmárok darutolla. Gömbös Gyula (1886-1936) kormánya 1932-ben tételes, 95 pontba szedett programot adott. Reformkorszakot hirdetett, tetteket ígért. Hivatali idejében meg is született az első általános természetvédelmi szabályozás. Képviselőházi előadója Biedermann Imre (1894-1953) volt. Az országgyűlés 1934. november 20-i ülésén elmondta, hogy a természetvédelem új fogalom a magyar törvényalkotásban és talán ez a legújabb és legismeretlenebb része ennek a törvényjavaslatnak. Ez pedig *„(...) leszögezni kívánja, hogy vannak területek, melyekre nézve a miniszter megállapíthatja, hogy azok a területek, mint természetvédelmi terüle-*

116 Kállay miniszter a mezőgazdasági kivétel kérdéseiről. Pesti Hírlap. 1934. 10. 23. 5. p.

117 Az erdőkről és a természetvédelemről szóló törvényjavaslat. Kócsag. 1934. I-IV. sz. 68-72. p.

118 (-kas.): A visszatérő divat. In.: Pesti Hírlap. 1934. július 25. 11. p.

tek, vagy mint tájvédelmi körzetek szögeztessenek le abból a célból, hogy ezeken a területeken minden természeti szépség és természeti érték megóvassék." Tudatta, hogy felmerült a törvényjavaslat szerkesztésénél az a gondolat is, hogy külföldi példára nemzeti parkok jöjjenek létre az országban. Ám hozzátette rögvest: a „nemzeti park» kifejezés magában véve azt jelenti, hogy az ilyen terület maradjon meg ősréngetegi mivoltában, ahhoz emberi kéz ne nyúljon. Márpedig ilyen területek kisajátítása pénzügyi akadályokba ütközne: ezt a földművelésügyi miniszter nem vállalhatta. De szükségtelen is, érvelt, mert a természetvédelem olyan praktikus lehetőségeket biztosít, amelyek teljesen kielégítik a természet védelmét.¹¹⁹ A viták után november 30-án elfogadta a javaslatot a képviselőház.

Ezerkilencszázharmincöt 1935

Az Ujság című napilap 1935. február 13-án a törvény felsőházi tárgyalásának napjára időzítette névtelenül hozott anyagát. Ezzel jelezve: sorai szerkesztőségi álláspontot tükröznek. A közvélemény befolyásolása mellett nyilván a döntéshozókra is hatást kívánt gyakorolni. Két befolyásos személyiségre hivatkoztak. Az egyik Waldbott Kelemen báró (1882-1945), az Országos Erdészeti Egyesület elnöke úgy vélte, Budapest környékén túl csak a Balaton vidéke olyan terület, mely idegenforgalomra alkalmas. A másik nagy súlyú személyiség tovább ment, nemcsak a régió turisztikai és erdővédelmi szempontjait hangoztatta. Habsburg Albrecht királyi herceg (1897-1956) ősmagyar szimbólumnak nevezte a kócsagot, melyet sok száz nemesi család címerpajzsára festenek és a díszmagyar viselet süvegeire tűzik. „A kócsagmadár, sajnos ma már csak egy helyen, a Kis-Balatonon tenyészik, abban az ősmocsárban, melynek talán csak a Dunatorkolat, a Dobrudzsa lehet a párja.” Szomorúan állapította meg, hogy a Kis-Balaton nem védett hely, de - hangoztatta- a törvény életbeléptetésekor

119 Képviselőházi napló, 1931. XXIV. kötet. Ülésnapok / 1931-301. 157. p.

természetvédelmi helyé kell válnia. Szavainak e tekintetben nem lett foganatja. Mindenesetre megszületett a törvény Mayer Károly (1871-1955) államtitkár, Papp Béla és Nagyszalánczy Brunó miniszteri tanácsosok megszövegezésében.¹²⁰

A felsőház 1935. február 15-én adta áldását – a parlament által 1934-ben - megszavazott javaslatra. Ekkor már Darányi Ignác unokaöccse, Darányi Kálmán (1886-1939) volt a Gömbös-kormány tárcavezetője. Hosszú előkészületek után hozta világra a törvényt a magyar országgyűlés. A zöldet óvó akarat paragrafusokba szedett jogi támaszt kapott. Magyarországon megszületett a természetvédelem első és átfogó, bár még nem önálló törvényi szabályozása, az erdőről és a természetvédelemről szóló 1935. évi IV. törvénycikk. A törvény külön címben (VI. cím) foglalkozott a természeti értékek védelmének szabályaival, meghatározta a természetvédelem célját, tárgyait és a védetté nyilvánítási eljárás szabályait. A kabinet eredményeiről szóló Kék Könyv kilátásba helyezte a természetvédelemmel összekapcsolt „új erdőtörvény végrehajtása” iránti szándékot.¹²¹ A rendelkezések végrehajtását azonban évekig elodázta a történelem. Nem tudhatta ezt előre a madártani intézet igazgatója, Schenk Jakab, mikor az új regulát üdvözölte. Az „örömmünne” okán derülátóan hozakodott elő a nádastavi őrszolgálatlaltal: *„Ha elindulunk a Zala torkolathíd- jánál levő csónakkikötőtől a Kisbalaton felé, méreteiben megcsökkenten — de ugyanazt a képet látjuk, mint a Kisbalaton hajdani látogatói. A partról minden pillanatban fölszállanak a kűszhalra leső bakcsók, üstökös, szürke és vörös gémek, a levegőégben ott szálldosnak a kanalas gémek, batlák csapatai, vijjognak a réti héjják, s minél közelebb érünk a Kisbalaton szívébe, annál többször fígyelmeztet a kócsagőr: ott száll a kócsag.”*¹²²

120 Albrecht kir. herceg és Waldbott Kelemen báró a természetvédelemről. Ujság. 1935. február 13.

121 1932-1935. A Gömbös-kormány háromesztendős munkássága. Stádium Sajtóvállalt Rt. Budapest, 1935. 93. p.

122 Schenk Jakab: A magyar természetvédelmi törvény. Búvár. 1935. január. 32. p.

A nagy múltú Turisták Lapja februárban úgy értesült, hogy József Ferenc (1895-1957) királyi herceg, a Balatoni Társaság elnöke a földművelésügyi miniszternek memorandumot nyújtott át. A Balatoni Társaság ügyvezető alelnöke, izeri Izsák Gyula (1901-1974) által készített anyag a Kis-Balaton értékes természeti kincsének, világhírű madárvilágának és flórájának megvédésére tett javaslatot. *„A Kis-Balaton nemzeti parkká akarják nyilvánítani, mert ehhez nagy kulturális és vagyonmentő érdekek fűződnek. A földművelésügyi minisztérium a javaslatot megfontolás tárgyává teszi s amint hírlik, hajlandó a Kis-Balaton nemzeti parkká való nyilvánítását előmozdítani.”* Peitler Gyula lapjának bizakodó híradása korainak bizonyult. Hétszor cserélt nemzeti címert az ország e terv megvalósulásáig.¹²³

Árnyalja a képet, ha közép-európai keretbe helyezzük a hazai történéseket. Hiszen Erdélyben ebben az évben alakították ki Románia első nemzeti parkját a Retezat sziklás hegycsúcsai közt.

Ezerkilencszázharminchat 1936

Cholnoky Jenő régóta kutatta már a magyar tengert. Tudását és tapasztalatait rendszerezve ült íróasztalhoz. Gyümölcse a Balaton című kötet lett. Érzékletes képekben ragadta meg az ott élők mindennapjait, ahogy a berek embere és táj egygé vált: *„A somogyi községek tehát nem igen kapcsolódtak a Balatonhoz, Siófok kivételével. Csak a tó partján fekvő, igazán kicsiny falvak, minden más területtől messze elzárva, azok halászgattak és használták a berkek nádasait. Mert a nádnek mindig nagy értéke volt. Tudjuk, hogy télen aratják a nádvágó szánokkal. A Balatonban a déli oldalon nincsenek nádasok az erős hullámmorajlás miatt, de van a berkekben. A Balaton alacsony vízállása idején a berkek meglehetősen*

123 Nemzeti parkká óhajtják nyilvánítani a Kis-Balaton. Turisták Lapja. 1935. február. XLVII. évf. 70. p.

kiszáradtak, ilyenkor elszáradt a nádas is és gyakran lehetett látni, hogy a nádas kigyulladt s napokon át égett, sűrű, nehéz füsttel töltte meg a levegőt.”¹²⁴ Aztán bejárta az utat, ahol kócsagőr is tüsténkedett, hol egyedül, hol külhoni kutatókkal, hol Budapestről jött munkatársakkal. „A Balaton-vidék legelhagyatottabb, legnehezebben hozzáférhető része volt a Kis-Balaton környéke. A feliszaposodó tómedencét majdnem teljesen ellepte a nádas, azokon át kellett a tisztavíz-foltokat megkeresni. Legalkalmasabb volt a Zalán, vagy a délről bejövő Cölömpös-árkon végig csónakázni. A tó mocsár és nádas rengetegében elrejtve volt néhány sziget. Ezek pannoniai homokból és agyagból álló kis kiemelkedések, valószínűleg nem pusztultak le annyira, mint egyebütt. Ilyen a Diás-sziget”. A Balaton legelmaradottabb falvai közt említette Vörsöt.¹²⁵ „A falvak legfontosabb tartozéka mindig a szőlőhegy.”¹²⁶ Meglehet, de Gulyás József nem volt földbirtokos, kiscgazda vagy parasztember, így pincebirtokos sem. Ahogy arrafelé mondták: nem járt a hegyre. A kócsagőr arcéleire vet pászmát, hogy nemcsak a venyigétől maradt távol, de a misebortól sem ittasult meg. Templomkerülő emberként ismerték. Pedig a katolikus pappal közös szenvedélyük volt a berek. Németh János keszthelyi segédlelkészt 1903-ban nevezte ki Vörs plébánosának a püspök. Tisztét 1931-ig látta el, addig sokat tett a közművelődésért és az iskolaügy fejlesztéséért. Egészen 1907-ig a Balatonvidék című lap felelős szerkesztője volt.¹²⁷ Távozása után is felelősséget érzett a település jövője iránt. Augusztusban a berekről és környékéről töprengett. Felrótta, hogy Magyarország nem ismeri és nem is értékeli nagy természeti kincsét, a Kis-Balaton. Pedig az angolokat és amerikaiakat a természetszeretet, a németeket pedig a tudományos bújáráskodás a terület felkeresésére ösztönzi. Csakhogy – figyelmeztetett – nehéz megközelíteni a csapnivalóan rossz utak miatt. „A természetbarát külföldi tehát Balatonszent-

124 Cholnoky Jenő: Balaton. Franklin, 1936. 110. p.

125 Id. mű. 111. p.

126 Id. mű. 125. p.

127 Tóth Dénes: Vörs története. Szerző kiadása. Marcali, 2002. 156. p.

györgytől csak gyalogosan juthat ki a Kisbalatonhoz, ez pedig a Sokszor feneketlen sárban nem éppen kellemes sportolás." Vörs és a környező falvak népe majdnem az év egyrészében el vannak vágva a világtól, s a feneketlen sár miatt a külhoniak is panaszkodnak. Ezért vasúti megállóhely létesítését tartotta szükségesnek.¹²⁸ Két esztendő múltán meg is épült, a kövesútra pedig 1942-ig kellett várni. „Óriási szakadék tátongott tehát a falu és a város között az élet minőségét jelentősen befolyásoló burkolt utakkal, tömegközlekedéssel és közművekkel való ellátottság tekintetében.” – írta erről Estók János történész.¹²⁹ A művészi látásmód nem a buktatókat fürkészte, hanem az örök szépet. A tájra hangolódó Szabó Zoltán (1912-1984), az ismert népi író ekkoriban a Balatonszentgyörgynél fürdő tehenekben és a „kecses gémekekben” kereste a magyar tenger lelkét.¹³⁰

Nyáron Kenneth Morris, a British Museum munkatársa is végigment e lápra vezető rögzös úton. Az angol ornitológus nem először járt hazánkban. Modern, színes filmfelvevőgéppel érkezett egy olyan kis faluba, ahol - meglepetésére - még cigányzenész banda sem muzsikált. Vörsre. A községből néhány óra gyaloglás után jutottak „Gulyás bácsival” a mocsár szívébe. Utána csónakon eveztek, majd lesátoroztak. Átadom a szót a tudósnak: „Remekül mulattunk együtt, ő egy szót se tudott más nyelven, mint magyarul, én pedig akkor még egy szót se tudtam magyarul. Így éltünk együtt egy pár hétig. De nem tudok mást mondani, mint hogy életem legszebb emlékei közé tartozik ez az idő, pedig éltem már a világ néhány furcsa szögletében.” Hízélgő kedvességgel beszélt közép-európai kollégájáról. A ködös Albion hűvös kímértségét otthon felejtve duruzsolt tovább: „Nem tudom, hogy

128 Németh János: Külföld felfedezte a Kisbalatont. Somogyi Ujság. 1936. 08. 02. 1-2. p.

129 Estók János: Élet falun és városon. Line Design Kiadó. Budapest, 2015. 17. p.

130 Szabó Zoltán: A Balaton lelke. Élet. Szépirodalmi heti folyóirat. XXVII. évf. 27. sz. 1936. július 5. 5-7. p.

Gulyás bácsi nélkül hogy' boldogultam volna én is. Van egy hetedik érzéke és ezzel a 2 méter magas, hektárokon elterülő nádasban is úgy tud tájékozódni éjjel, mint én a Piccadylin. A legelrejtettebb helyeken is megtalálta öreg magyar barátom a fészkeket. Akkor azután óvatosan, náddal befedve magunkat, vártunk. Még a gép lencséjét is el kellett rejteni, mert madarainknak nincsen filmsztárambíciójuk s ha meglátják, menekülnek, mint a tűztől." Az angol gentleman nemzetközi előadókörúton mutatta be a magyar víziszármazások világának értékeit. ¹³¹

Római katolikus templom

Vörs

Ucca-részlet

Képeslap Vörsről

A Nemzeti Ujság pedig a madártani intézet kulisszatitkait tárta a nyilvánosság elé. Októberben általános körképet adott: földmivelésügyi minisztérium szerveként madártani kérdésekben ad szakvéleményt. Állandó összeköttetésben áll a külhoni intézetekkel, együtt munkálkodik velük a nemzetközi madárvédelem

131 H.L.: Kanalgémeikért és ibiszért angol tudósokat importálunk. Pesti Napló. 1936. 07. 21. 10. p.

megszervezésében és kiterjesztésében. A tudományos intézeten kívül madárvédelmi teleppel, kísérleti kerttel rendelkezik, ahol mesterségesen rabságba szorított madarak szaporodását, életmódját vizsgálják. Schenk Jakab kísérleti főigazgatóon kívül négy munkatársa van: Warga Kálmán és Vasvári Miklós (1898-1944) főadjunktusok, Vertse Albert (1906-1979) és Kleiner Endre, azaz Keve András (1909-1984). Ezenkívül több, mint száz vidéki megfigyelő tartozik az Intézet kötelékébe, akik a vidéki észleletekről jelentenek. Nem feledkeztek meg a Kis-Balatonról sem: „Az intézet a telepen állandó kócsagőrt alkalmazott, Gulyás József személyében, aki tíz év óta őrködik a magyar kócsagállomány felett. Azóta erősen javult a helyzet, ma már körülbelül 15 pár kócsag fészkel állandóan a Kisbalatonon és költenek is.”¹³²

Ezerkilencszázharminchét 1937

A közoktatásügyi minisztérium oktatófilm kirendeltsége hivatalos statisztikai adatokkal támasztotta alá a fővárosi oktatófilmügyének fejlődését. Eszerint 112 fővárosi tanintézetben folyt filmoktatás, s ebből 41 tanintézet munkájáról közöltek kimutatót. Ebből kitűnt, hogy a középiskolákban mely mozgóképeket vetítették le legtöbbször vagy legkevesebbszer. A „Kisbalaton madárvilága” című film ez utóbbi kategóriába került.¹³³

A „Vadászat Magyarországon” című mozgóképe is megörökítette a Kis-Balaton nádasaiiba bújt kócsagot és a mocsár esti hangulatát. A külkereskedelmi hivatal „kultúrfilmjét” Somkúti István (1895-1973) rendezte, zenéjét pedig Országh Tivadar (1901-1963) szerezte. A Magyar Film Iroda megbízásából ké-

132 K-cs K.: Jó madarak és „jómadarak” a madárvilágban. Harmincezer gyomorvizsgálat a mezőgazdaság érdekében. Nemzeti Ujság. 1936. 10. 31. 14. p.

133 A filmoktatás. Népszava. 1937. február 23. 8. p.

szült tekercs a pozitív országpropaganda jegyeit viselte magán.¹³⁴ A külföld mellett a hazai közönség tájékoztatásáról is gondoskodtak. Így az ornitológia időszerű kérdéseiről a Magyar Rádió igazgatóságának felkérésére Warga Kálmán főadjunktus tartott madártani témájú előadást. Köztük egyet *A kisbalatoni kócsagtelep* témájának szentelt június 12-én.¹³⁵ Aztán a stúdióból távozva a legmelegebb évszakban tűrte fel ingujját, hogy „papucsot húzzon”, s a kócsagőrrel utat törjön magának a lápon. Tizenöt éve járta már a Kis-Balaton ingoványos nádrengetegét: 140 napot töltött a területen s 10 000 madarat gyűrzött meg ez idő alatt. A gyakorlati természetvédelem másfél évtizede múltán így idézte fel az indulást: *„A kisbalatoni kócsagtelep a valóságban csak 1922-ben vált a nagyközönség körében is ismertté, mikor Schenk Jakabnak, a Madártani Intézet igazgatójának, a magyarországi kócsagok hajdani és jelenlegi fészkelőterületeiről s azok pusztulásáról szóló klasszikus tanulmánya a holland madárvédők körében olyan visszhangra talált, hogy Drijver János, a holland madárvédő egyesület titkárának a kezdeményezésére társadalmi gyűjtés indult meg a pusztuló magyar kócsagok védelme, illetve megmentése érdekében. Ennek hatása alatt jónak véltem hasonló mozgalomnak itthon való megindítását, s a magyar társadalomhoz intézett felhívásomra Horthy Miklós kormányzó úr nyitotta meg a nemes célra adakozók hosszú sorát nagyobb összegű adománnyal. A Madártani Intézet az összegyűlt adományokból Gulyás József vörsi lakos, volt balatoni halászmester személyében megbízható és hozzáértő kócsagőrt alkalmazott a telepen, ki féltő gonddal őrködik a királyi szárnyasokon.”* Miután lélekben visszatért az origóhoz, útra kelt Gulyás Józseffel és fiával. A berki munka mindennapos viszontagságaiba mélyedt: *„Egy-egy ilyen gémfaluban vagy kócsagtelepen a fiókanevelés idejében rendkívül érdekes és mozgalmasan pezsgő élet uralkodik. Induljunk el és nézzünk szét ilyen madárfaluban. Végigkocsizunk a diási úton*

134 Vadászat Magyarországon. Magyar Nemzeti Filmarchívum. SP139.

135 Aquila. 1935-1938. Budapest, 1939. 722. p.

és a rétből kiinduló keskeny kinyírt hajósúton, gázlóruhába öltözöttén csónakba szállunk. Csónakunk úgynevezett papucshajó, hossza öt méter, közép szélessége egy méter, súlya másfél mázsa. Hátsó része egyenes, mellső orra hegybe fut ki. Hátral a kócsagőr ülve kormányoz, elől a fia állva evez, jómagam a középülésen foglalok helyet. Nyakamban fényképezőgép és távcső, felső zsebemben vízbejítés ellen való biztosítás céljából zsinórra fűzött ceruza és gyűrűfogó, belső zsebemben jegyzőkönyv, térkép-vázlat és tojásmérő, oldalzsebeimben acélmérőszalag és gyűrűfüzerek, egyéb zsebeimben kés, kisolló, tartalékíron, kistáskámban lemezek, filmek, gyűjtődobozok, leukoplaszt, mullpólya, géz. Na és egy kis harapni való. Végül termoszban jó hideg limonádé. Fejemen vízbemártott sportsapka, napszúrás ellen. Ha megszárad, újra vízbemártom, feltéve, ha lehet.”¹³⁶ A média-szereplések közti szűkös időköz valószínűsíti, hogy szerzőnk rádióban elmondott szövegét úsztatta meg a nyomdafestékben. Erről vall a címozonosság is. A szó bizony elszáll, de az írás megmarad.

Ezerkilencszázharmincnyolc 1938

Vegyük kezünkbe az 1938-as kalendáriumot, s nézzünk szét a Kis-Balaton madárvilágában. Sétáljunk képzeletben Gulyás József házától Vörs vasúti megállójáig. A síneken túl: irány a Marótvölgyi-csatorna. Vegyük be magunkat a nádasba. Láthatjuk, hogy ebben az esztendőben a Vörsi-tóban levő Farkascsuban dankasirály és búbosvöcsök társulás keletkezett. Ebben a közösségben a sirály 15, a vöcsök 10 párban költött. A Kis-Balaton madárvilágát pedig tovább őriztette az állam.¹³⁷

A zoológus-ornitológus Greschik Jenő (1887-1967), a madártani intézet volt munkatársaként összevetette a nagy kócsagról

136 Warga Kálmán: A kisbalatoni kócsagtelep. Buvár. 1937. július 1. 513-518. p.

137 Warga Kálmán: A Kis-Balaton madarainak fészkelő közösségei. Állatani Közlemények 47. 1959. 1-2. füzet. Akadémiai Kiadó. 161. p.

szóló újabb somogyi és szegedi megfigyeléseket az Aquila vonulási adataival és Warga Kálmán Kis-Balaton-i összefoglaló jelentésével. Megállapította, hogy az állományt gyakran figyelték meg a hideg évszakban hazánkban. Nemcsak öreg példányok teleltek át, hanem fiatalok is. Nem tipikus vonulómadár, vélekedett, hiszen nagy részük ugyan odébbáll, kisebb részük azonban az országban tel. A messzebbre vonulók téli szállásai Itáliában és Görögországban vannak – állapította meg, vitatva, hogy a tropikus Afrikában is előfordulnának.¹³⁸

Ahogy a gémekek útját sem állta el sorompó, úgy a kócsagőr híre is eljutott a Trianonban elcsatolt területekre is. A Nagyváradon megjelenő újság Budapestről küldött jelentést. Szalóki Navratil Dezső felfogását közvetítették, aki szerint már nincs ellentét a vadászok és a madárvédők között. A belőlük álló alkalmi társaság beszélgetése Gulyás József tevékenységére terelődött: *„Egyikük arról beszél, hogy a kis Balaton nádasában lévő, kiveszőiéiben lévő kócsagokra külön őr vigyáz. Ennek az őrnek a fizetését Amerikából küldi egy ottani híres állatbarát. Legutóbb Dél-Amerikából érkezett egy ornitológus Keszthelyre, hogy megtekintse az utolsó magyar kócsagokat.”* S bár a cikk állításával ellentétben Gulyás József ekkor már állami szolgálatban állott, azt mégis bizonyítják e sorok: a róla szóló híreknek a határ sem szabott gátat.¹³⁹

Mi több, a kócsagőr élete irodalmi mű ihlető forrása lett. A literatúrával kacérkodó bölcsészdoktor, vitéz Szarka Géza júliusban tette közzé „Asszony a lópban” című novelláját. A műfaj szabadjára engedte az alkotói képzeletet. A történetben megmintázott valós személy világa a képzeletszülte cselekményszövevessel keveredik. A történet főhőse Pandur, a magányos lópicsős,

138 Dr. Greschik Jenő: Nagy kócsag télen. Kócsag. 1936-1938. 95-96. p.

139 D.E.: Foglyok és oroszlanok csodálatos átalakulása a modern géppuskák tüzeiben. Derűs óra vidám vadászok és – madárvédők között... Magyar Lapok. VII. évf. 10. sz. 1938. január 14. 6. p.

akit a madártudós urak azért fizetik, hogy őrizze a titokzatos zöld poklot. A gyűrűzött madarakat, a fészkeket. *„Tavaly megígérték neki az urak, hogy felemelik a fizetését, ha kócsagok találnának jönni. Mert költéskor éjjelente is kell majd vigyázni rájuk!”* Ezzel csábítja Pandur a neki kedves leányt, hogy élete párjául szegődjön. A szerelem és annak ringó csípőjű tárgya rossz cselekedetre ösztönzi. Köti a hivatal, a menyecske mégis ráveszi, hogy lőjön neki kócsagot, s húzódozva ugyan, de puskát ragad. A fehér „angyalmadár” haláltusáját látva gyilkosnak nevezi az „asszonyt” a bűnbánó férfi. Ezzel a románc véget ért. A nómenklátúra főhősének modellje, az idősödő Gulyás József a családjával élt Vörsön. Felesége, gyermekei, unokái várták haza.¹⁴⁰

Időközben a természetvédelem helyzete biztosabb alapokra került Darányi Kálmán (1886-1939) kabinetje révén. Marschall Ferenc (1887-1970) földművelésügyi miniszter működése utolsó etapjában jelent meg az 1935-ös erdőkről és természetvédelemről szóló törvény végrehajtási rendelete. Év végétől már a Felvidék magyar sávjával megnagyobbodott ország területén volt érvényben.

Ezerkilencszázharminckilenc 1939

„ — Tetszik látni — suttozja Cháronom — ezek a gyönyörű tollak a kócsagok igazi veszedelmei. Egy ilyen farktollért csinos özszeget ad a kereskedő. Ezért pusztult ki a nemeskócsag világszerete.” – mondta a kócsagőr vitéz Szarka Géának (1897-1974), aki a Kis-Balaton sűrűjében kalandozott ekkor. A leánygimnáziumi tanár így emlékezett öreg kísérőjére: *„Gulyás bácsi tudományos ember, ha mindjárt csak egyszerű kócsagőr is. A Magyar Madártani Intézet őt bízta meg a pusztuló drága madarak őrzésével.”* A súlyommal, vízitökkel meg tavirózsával küzdő, imbolgó papucs-csónakban faggatta tovább az idős felvigyázót. Meg is örökítette párbeszédet:

140 Vitéz Szarka Géza: Asszony a lápon. Élet. 1938. 07-03. 1174-1176. p.

„ — Mennyi kócsag van most itt? — kérdezem halkán Gulyás bácsit.

— Tizenkét pár.

— S mennyi a fióka?

— Fészkenként 2-3. Esetleg négy is.

— Szóval itt nincs „egyke»? !

— Nincs kérem. A kócsagok mintaszerű családi életet élnek.

Tessék csak odanézni. Mind párosával halásznak.

— Aztán meddig vannak itt?

— Az változik. Márciusban jönnek rendszerint és szeptembertől novemberig költöznek.

— Zavarják-e sokat őket?

— Csak az ornitológus urak jönnek. Schenk úr, Varga úr (helyesen: Warga Kálmán - a szerző). Varga úr egyszer 105 napig élt itt a mocsárban, hogy a kócsagok életét tanulmányozza. Persze külföldi urak is jönnek. Steinfatt úr, a német tudós (Otto Steinfatt ornitológus – a szerző), egészen beleszeretett a Kisbalatonba. Egyik nyáron megolvasta, hogy 140 féle vízi-madár él itten." Kócsagtollra lelve a fészkekhez igyekeztek, ahol a serdülő madarak bámész kíváncsisággal vizsgálták a két embert.

„ — Nemrég gyűrűztük őket — suttogja Gulyás bácsi. — A telet leginkább Olaszországban, meg Görögországban töltik. De itt nálunk költenek. A nemeskócsag tehát magyar madár." A székesfehérvári Vörösmarty Irodalmi és Művészeti Társaság alapító elnöke lelkenedezve szólott a természeti értékeinket sajátjának érző Kis-Balaton őrről: „Mennyi büszkeség és öntudat ég ennek az egyszerű, kemény embernek a szavaiban! Azt mondja: kócsagjaink!" Volt még látnivaló bőven. Gulyás József tovább kalauzolta társát a mocsárban, mondván: „ — A madárvártánkat is érdemes ám megnézni! No, ezt a madárfigyelőt megnézzük. Alvilági révészem ki is kormányozza a csónakot a Zala partjára. Felmegyünk a toronyszerű faalkotmányra. Lebilincselő kilátás van innen. A távolban a Badacsony és kialudt vulkántestvérei kéklenek. Egy darab Nippon itt Európa közepén. Öt-hat kilomé-

terre tőlünk a Balaton ezüst-tükre szikrázik. Körülöttünk pedig a nádrengeteg a csillogó víz- és lápfoltokkal. Csak néhány sirály és kormos szerkő cikázik a fejünk felett. Egyébként nyugalom van." Puskadörrenés hasított a felső Zala-parton, ahol szabad volt a kacsavadászat. Sikített, kurrogott és cikázott a madárfelhő, de percek alatt visszatért az idilli nyugalom.¹⁴¹ De nem tudta elfeledtetni Schenk Jakab „vészkialtását” a pusztuló kócsagokról, aki még a fenti sorok megjelenése előtt nyilatkozott Az Est című napilapnak. Megemlítette, hogy szorgalmazták a terület kisajátítását, vagy hosszú időre történő kibérelje a Festetics-uradalomtól. Panaszkolta, hogy erre a célra eddig nem akadt pénz a költségvetésben. A Kis-Balaton védett területté nyilvánítására vonatkozó tárgyalások folyamatban vannak – mondta, hozzátéve: itt az utolsó óra, amikor még megakadályozható kócsagjaink végpusztulása.¹⁴² Ha a fehér madár nem is, de Csehszlovákia kimúlt. Magyarország birtokba vette Kárpátalját: a történeti Magyarország számos természeti értéke került haza. Európában megmozdultak a politika tektonikai lemezei. Szeptember elsején a német hadsereg lengyel hadjáratával kitört a második világháború. Ősszel Diószeghy Miklós újságíró újra leutazott a Kis-Balatonhoz. Ezúttal állítólag egy bizonyos Gyimes József vezette a berekbe. „*Hollandia még évekkel ezelőtt fixfizetéssel kócsagórt tartott a Kis-Balatonon.*” – írta Gulyás Józsefről, aki ekkor már a magyar állam megbízásából posztolt. Majd néprajzi adalékokat hozott a zalavári legények szokásairól: „*Virtusszámba megy ugyanis itt kócsagtojást vinni a környék falvaiba. Egyrészt azért, mert szörnyű nehéz megközelíteni, megtalálni, aztán négy méteres nád tetejéről lehozni a tojást, másrészt mert veszélyes a mocsár, elnyelheti a nád azt, aki nem ismeri a járást.*” A falusi lányok kedvében akarnak járni. „*A legény megvadul és megmutatja a virtust, ami a pusztulóban levő kócsagok-*

141 Vitéz Szarka Géza: A nemeskócsag birodalmában. Élet. 1939. 09. 03. 423-424. p.

142 (á.t.): Mentsük meg a legszebb magyar madarat, a nemes kócsagot! A „Madártani Intézet” igazgatójának vészkialtása. Az Est. 1939. 07. 05. 9. p.

ra újabb csapást jelent."¹⁴³ A korszak népi mozgalmának jelese, Veres Péter (1897-1970) ekkoriban így fogalmazott: „A táj, a közös kultúrélmények, a dal, a tánc, a játékok, s a közös szórakozás számtalan változatai, aztán a táplálkozás stílusa, minősége, a nők formája, szokása, színe, vére, „fajtája”, mind-mind fontos dolgok ahhoz, hogy az egyén jól érezze magát.” Márpedig ennek a tájnak része volt a kócsagos szerelmi üzekedés is.¹⁴⁴

A második világháború első telén határainkon túl már fagyos volt a diplomáciai légkör, s előkerült hüvelyéből a kard is. A természet is zord arcát mutatta: az 1939-40 szélsőséges telén a Balatonon 50 centiméter vastagságú jégtakarót mértek. A magyarországi állóvizekben általában tíz-húsz centiméterre szokott hízni a megszilárdult víz.¹⁴⁵ Kemény, csikorgó hideg várta hát lápi csőzst a gémtelpek közelében. Dideregtek a madarak. Míg vérben és vasban vajúdott a Európa, nálunk megszületett az Országos Természetvédelmi Tanács, mely az 1935-ös szabályozás ösztökéjeként működött. Újrakezdődött a védelemre érdemes objektumok összeírása.

Ezerkilencszáznegyven 1940

A felbolydult s gyorsan változó világban szomorú veszteséggel indult az esztendő. A magyar természetvédelem nagy egyénisége, Kaán Károly január 28-án örökre eltávozott. A zöld gondolatra fekete gyászszalagot kötött az elmúlás. Véget ért egy korszak, ám a legendás értékmentőt méltó utód követ-

143 Diószeghy Miklós: Az utolsó magyar kócsagoknál. Uj Magyarország. 1939. október 13. 4. p.

144 Veres Péter, Szocializmus, nacionalizmus. Budapest, Magyar Élet, I. kiadás, 1939. 96. p.

145 Magyarország felszíni vizei. Szerkesztette: Puskás Tamás. Vízgazdálkodási Kutató Intézet. Budapest, 1967. 97. p.

te: az Országos Természetvédelmi Tanács (OTT) új elnökévé a nagy tudású Cholnoky Jenő emelkedett. Az ügyvezető alelnök Földváry Miksa volt, aki ekkoriban Warga Kálmánnal bejárta a Kis-Balatont, és kijelölte a rezervátumot, hogy természetvédelmi területté nyilváníthassák. Ám ehhez a Festeticsek és a zalavári uradalom, mint tulajdonosok nem járultak hozzá. Igaz, vállalták, hogy gondjukba veszik a természeti értékeket, s a madártani intézetet kérték fel szaktanácsadónak.¹⁴⁶ A feladatra Keve Andrást (1909-1984) jelölték ki.

A Kis-Balatonnál béke honolt, Európában már lánctalpak csikorogtak. Ez volt az utolsó magyar békeév: csak *virágháborút* hozott. Észak-Erdély visszatért hazánkhoz. Az országgyarapodás idején Horthy Miklós kormányzásának második évtizedét ülte. Ennek alkalmából készült egy nagyívű, kétkötetes munka: a „Trianoni Magyarország mezőgazdasága” címmel. A természetvédelem ügye a Földművelésügyi Minisztérium alá tartozott, így helyet kapott benne Schenk Jakab egy tanulmánya is. A Magyar Királyi Madártani Intézet igazgatója „*Az ember és a madárvilág*” témájában jegyzett írást közölte. A szerző ebben a téma ökonómiai aspektusáról úgy fogalmazott: „*Vannak olyan madárfajok, amelyeknél ezt a szempontot könnyen lehet érvényesíteni, így pl. a kócsagnál, amely halászatilag ugyan jócskán káros, de csak egyénileg, mert nemzetgazdaságilag annak a 20 példánynak, amely jelenleg még az országban fészkel, elenyészően csekély jelentősége van a kártétel szempontjából. Így a kócsag lövetését a madárvédelmi törvény még a halastavaknál is tiltja (...)*”.¹⁴⁷

146 Keve András: Adatok a Kisbalaton madárvilágához. I. Aquila. 82. évf. 50-51. p. Ugyanerről: Sterbetz István: Természetvédő ösvényeken. Dénes Natur Műhely Kiadó. é. n. 78. p.

147 Schenk Jakab: Az ember és a madárvilág. Trianoni Magyarország mezőgazdasága. Az „Uj Barázda” Lapkiadó Rt. Kiadása. 1940. 185-186. p.

Ezerkilencszáznegyvenegy 1941

Áprilisban a magyar honvédség visszaszerezte a magyar délvidéket a felbomlóban lévő Jugoszláviától. Hazakerült Schenk Jakab szülőhelye, a bácskai Óverbász is. Szeptemberben újabb kutatók érkeztek a Kis-Balatonra, bizonyítva a tudományos élet képviselőinek érdeklődését. A madártani intézet dolgozói, Keve András, Warga Kálmán és Gulyás József a Tihanyi Biológiai Intézet kutatóinak mutatták be a területet.¹⁴⁸ A természetvédelem ügye mellett a Királyi Magyar Természettudományi Társulat is hitet tett ekkoriban. Tartalmas mű került a hazai tudománytörténet asztalára. Megjelent Gombocz Endre (1882-1945) természetvédő botanikus kötete a szerveződés százéves történetéről. Megvonta a zöld ügy hazai egyenlegét: „Az igazi természetvédelmi mozgalmak a XX. században indultak meg.” A társulatban azonban már régebben is hangot adtak véleményüknek, hogy egyes állatfajok védelemre szorulnak. „Szerény kezdetek voltak ezek, szórványosak, rendszertelenek, melyek azonban mégis csak mutatták a jóakaratot.” Működésük során összefonódott természettudomány és természetvédelem.¹⁴⁹

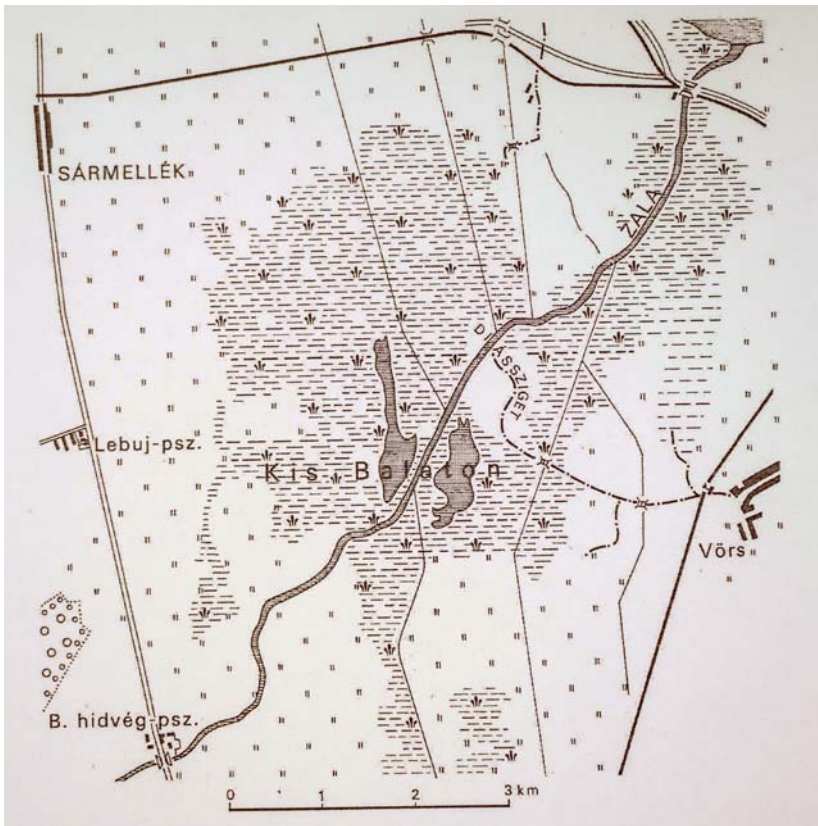
Ezerkilencszáznegyvenkettő 1942

Januárban jelentette meg elképzelését Cholnoky Jenő Keszthely megmentéséről. Konceptiója azonban keresztet vetett a kócsagokra.¹⁵⁰ A madártan művelői szerinte hiába kérték az Or-

148 Dr. Keve András: Adatok a Kis-Balaton madárvilágához. I. Aquila. 82. évf. 55. p.

149 Gombocz Endre: A Királyi Magyar Természettudományi Társulat története 1841-1941. Királyi Magyar Természettudományi Társulat kiadása. Budapest, 1941. 281. p.

150 Csupor Tibor Kis-Balaton című könyvében ír ugyan a cikksorozatról (123-124. p.), de a kócsagokra vonatkozó sorokat nem citálja Cholnoky Jenőtől.

A Kis-Balaton 1942-ben

szágos Természetvédelmi Tanácsot a Kis-Balaton védelem alá helyezésére, mert ez ütközik egy sokkal nagyobb érdekl. Hiszen, ha a Zala folyó feltölti a partot, Keszthely fürdője pocsolyává silányul. A tudós szerint úgy kellett volna rendezni a dolgot, hogy ne a magyar tengert, hanem a Kis-Balatont iszapolja föl a folyó. „A kócsagoknak és gémeknek persze ezzel felmondanók a szállást, de elvégre ez magától is előbb-utóbb bekövetkeznék, mert hisz így is iszapolódik föl a Kis-Balaton az oldalról bejövő vizek

hordalékával. Hiába! Közép-Európában, sajnos, nem jut már hely az ősi madárvilágnak."¹⁵¹ Cikkének nagy visszhangja támadt. Ezért a konzervatív lap január 22-i számában újra megismételte elképzeléseit a Kis-Balaton hordalék-felfogóvá alakításáról.¹⁵² Bár a nagy tudós lemondóan szólott a fehér gémekek jövőjéről, a Balaton-kutatás ez évben megjelent alpműve leszögezte: „*A Balaton nádasainak madárvilága – különösen népeesség tekintetéből – nagyon elmarad a Kis-Balaton ma is gazdag madáréletétől.*”¹⁵³

Lóczy Lajos még 1891. március 7-én hozta létre a Balaton Bizottságot. Az időközben elhalt majd főnixként feltámadt grémium 1942. áprilisában jelentette meg a Balatoni Szemle első számát Cholnoky Jenő főszerkesztésével. Ezzel a magyar tenger ügyének szellemi köre újabb fajsúlyos platformmal bővült. A Magyar Földrajzi Társaság újrualapított testületének orgánuma célul tűzte ki, hogy tudósokat, kutatókat és szakértőket szólaltasson meg hasábjain. Lóczy Lajos, a Balaton Bizottság egykori megalapítójának fia felrótta, hogy természetvédelem ügye még mindig megoldatlan probléma.¹⁵⁴

Váth Jánost (1887-1962) a Balaton írójaként ismerték. Egy ideig Vörsön tanítóskodott. Írásaiban vissza-visszatért a tájra. A Tolnai Világlapja című képes magazinban osztotta meg egy novelláját. Az elbeszélés kitalált Kis-Balatoni főhőse hajszálpontosan Gulyás József múltjának mozzanatait idézi. A cselekményben keskeny, hegyesorrú deszkacsónakján a tanítót a berekbe viszi: „*Közben el is bámult. Hol nefelejcs, hol meg menekedő vízimadár vont a figyelmét.*” Aztán megtudhatjuk róla: „*József csendőrörmes-*

151 dr. Cholnoky Jenő: Keszthelyt meg kell menteni. Pesti Hírlap. 1942. 01. 18. 7.p.

152 Cholnoky Jenő: Keszthely megmentése. Pesti Hírlap. 1942. 01. 22. 7. p.

153 Entz Géza-Sebestyén Olga: A Balaton élete. Kiadja a Kir. Magyar Természettudományi Társulat. Budapest, 1942. 188. p.

154 Dr. Lóczy Lajos: Geológiai tárgyú feladatok a Balaton környékén. In.: Balatoni Szemle. 1942. április. 1. 11-14. p.

ter volt, azért bántja a József megszólítás. Ezt el is beszéli siói élményei közt." Ugyan nem kócsagőr, de rokon szakmát űz: „A halász felesküdt halcsősz is. Hites a szava a bíróság előtt, akár egy mezőőrre. (...) A halász bosszúsan kutatta az orzó útját, ámde nyomavesztetten még a zörgése is elhalt. (...) A halászkunyhó előtt lobbot vet meg elalszik a láng. Egy nyelv fölcsap, amíg a másik lélekzethez jut. A halász pedig néhány történetet mesél csöndesen orvhalászokról, elfogásukról, kergetésükről, cselvetésükről.”¹⁵⁵ Túl sok a hasonlóság: minden bizonnyal ráismerhetünk benne a magyar ranger arcéleire.

A magyar mocsár ügye ezután újra terítékre került az Országos Természetvédelmi Tanács (OTT) ülésén. Tételeken meghatározták céljait. Cholnoky Jenő közölte, az egész Balatonvidéket tájvédelmi körzetté fogják nyilvánítani, így az OTT hozzájárulása nélkül bontani vagy építeni semmit sem szabad majd. Külön veszélyt jelent - közölték, hogy a Kis-Balatonból a halak kivesztek, s ennek következtében a kócsagok is el fognak onnan költözni. Ezen a vidéken megromlott a nádas is, s a Zala völgyében mentesített területek kiszáradnak.¹⁵⁶ Míg a grémium már búcsúztatta a kócsagokat, március 16-án tíz nemes madár érkezett a Kis-Balatonra.¹⁵⁷ És Diószeghy Miklós. Aki azzal a túlzóan drámai szenzációval szolgált, hogy a Kis-Balatonból kivesztek a halak, tehát a híres kiháló félben levő kócsagok is elköltözködnek onnan.¹⁵⁸ Igaz veszteségként inkább azt lehetett volna regisztrálni, hogy a Schenk Jakab által 1930-ban emeltetett elkorhadt kilátót le kellett bontani, ráadásul a második világháború felémlesztette az új torony kivitelezésének költségeit.¹⁵⁹

155 Váth János: Vejszés. Tolnai Világlapja. 44. évf. 38. sz. 1942. 09. 23. 14. p.

156 Ujság. 1942. április 19.

157 Pesti Hírlap. 1942. 04. 08. 8. p.

158 Diószeghy Miklós: Utazás hajón a Balaton körül. Uj Magyarország. 1942. 05. 23. 6. p.

159 Dr. Keve András: Adatok a Kis-Balaton madárvilágához. I. Aquila. 82. évf. 51. p.

Castelli Árpád, a Kisbalatoni Vízrendezés igazgató főmérnöke azonban új magaslest építtetett a madártani intézet munkájának megkönnyítésére. Margittay Rikárd (1890-1944) „Balaton. Tájak emberek” című kötetében is figyelemreméltónak találta a fűzfák lombja közt megbújó 8-10 méteres vártát. S beszámolt Gulyás Józseffel kapcsolatos élményeiről is. Felkereste a kétszáz vörsi porta közt a kócsagőr otthonát. A madárvilág felé tartott. *„Ha az ember ma akarja megközelíteni a Kisbalatont, akkor Balaton-Szentgyörgy után Vörsön kell leszállani a vonatról, amely kisközség kiinduló pontja a Kisbalaton felé irányuló kirándulásnak. (...) Vörsről azonban az ember egyedül nem vághat neki a Kisbalaton irdatlan mocsárrengetegeinek, gondoskodni kell vezetőről, aki ott megbízhatóan kiismeri magát és ezért mindenekelőtt Gulyás József kócsagőr után érdeklődtem, aki nevezetes ember Vörsön. Ugyanis ő ott a Budapesti Madártani Intézet megbízottja, akinek az a feladata, hogy a Kisbalaton egyik legértékesebb természeti kincsére, a kiveszőben levő nemes kócsagmadarakra felügyeljen.”* Megrajzolta Gulyás Józsefről profilját, majd feljegyezte, amit tőle hallott: *„Típusa a régi balatoni halászembernek, aki még bödönhajóval is halászott, ahogy Herman Ottó leírta. Alacsony, izmos, okosnézésű, somogyi magyar. Tudta ő már amúgy is, mit akar látni az idegen. Nem volt ritka vendég nála a külföldi tudós, aki a vízimadarak életének tanulmányozása végett kereste fel. Néhány év előtt volt itt — mesélte — egy angol egyetemi tanár Manchesterből, az járt már az afrikai tavaknál is, de azt mondta, hogy olyat még ott sem látott, mint nálunk a Kisbalatonnál. Gumiruhában és csizmában ő is napokig járta a nádast, ki sem akart jönni belőle a „Mister Morris». Nálunk Magyarországon hányan voltak, akik már jártak erre?...”¹⁶⁰*

160 Margittay Rikárd: Balaton. Tájak-emberek. Dr. Vajna és Bokor, Budapest. 1943. 72-86. p.

*A madártani intézet tisztikara 1943-ban
(Arcanum Adatbázis, adt.arcanum.hu)*

Ezen a nyáron nyilatkozott az Országos Természetvédelmi Tanács részéről az Uj-Somognak Földváry Miksa. Beszámolt arról, hogy a grémium javaslatára több területet helyezett oltalom alá a földművelésügyi miniszter. A Kis-Balatont is védettnek nevezte. Minden bizonnyal az állandó kócsagőri szolgálatot értette ez alatt. Egy gyatrán komponált – ám annál fontosabb - mondat is megbújt a sorok között: „*Persze a háború a nagyarányú védelmi és felvilágosító munkát másodszorba helyezi.*”¹⁶¹ A nagybetűs Természet mit sem tudott erről. Új szárnyas látogató megjelenését regisztrálták a Kis-Balatonnál. Warga Kálmán június 9-én a Zala folyó balpartján, a felsővízi befolyásnál szemle közben madárénekre lett figyelmes. Távcsövön sikerült azonosítania a halványgezét.¹⁶²

161 Földváry Miksa min. tanácsos nyilatkozata: A magyar természeti szépségek védelméről. Uj-Somogy. 1943. június 5. 5. p.

162 Warga Kálmán: Halványgeze megjelenése a Kisbalatonnál. Aquila. LIX-LXII. évf. Budapest, 1955. 394. p.

Szilveszterkor a befolyásos sajtókamarai elnök, vitéz Kolosváry-Borcsa Mihály (1896-1946) napilapja tartott „razziát” a hasznos és haszontalan madarak között. A madártani intézet létrejöttének évfordulóján látogatta meg a Herman Ottó úti intézményt a Függetlenség riportere. Vönöczky Schenk Jakab és Warga Kálmán kíséerte végig az intézeten az újságíró. Ez utóbbi szót ejtett a „*hűtlen madarakról, amelyek itthagyták Magyarországot, s idegen hazákban fészkelnek már*”. Ezek között a nagykovácsokról, „*amely minden madárvédelmi intézkedés ellenére itthagytott most már végkép bennünket. Kár értük, nagy kár ...*”¹⁶³ A könyvtárnak, az írásban bemutatott nagyértékű madár-, tojás- és fészekgyűjtemény napjai meg voltak számlálva. Egyre közeledett a keleti front Magyarország határához.

Január elején Diószeghy Miklóstól, a kócsagok önkéntes sajtófelelősétől értesülhetett a publikum: a balatoni télihalászatról készült film díjat nyert a velencei Biennálén. A vízimadarak életéről szóló alkotásból kitűnt, hogy a fehér szárnyasokat külön kócsagőr óvja az orvvadászoktól.¹⁶⁴ Miután az újságokban rendszeresen publikált a kócsagvédelemről, lapozzuk fel a neves irodalmár, Illés Endre (1902-1986) róla szóló írását. Ebből ugyanis nemcsak a szerzőről, de a natúra, s a természetvédelem akkor lebecsüléséről is képet kaphatunk: „*Sebtiben fogalmazott, jelentéktelen, avas cikkei jelentek meg a szépségversenyekről, az első hóvirágról, budai kiskocsmákról, a befagyott Dunáról, a tihanyi visszhangról, Kisasszony-napján a búcsúzó fecskéről és a többi, fanyalogva fogadott, „örökbecsű»*

163 Dobay Tibor: Razzia a hasznos és haszontalan madarak között. Függetlenség. 1944. 01. 01. 6.p.

164 Diószeghy Miklós: „Moziban” voltam, ahol minden film csak tíz percgig pereg és a cselekményben szó sincs szerelemről. Új Magyarország. 1944. 01. 09. 14. p

témáról.”¹⁶⁵ Portréját sötét tónusokkal festette meg: tehetségtelen figuraként, aki alapcikkeit néhány mondat megváltoztatásával írta újra. Kétségtelenül találni újrahazsnoított mondatokat nála, ugyanakkor természetábrázolásai színesek és anekdotázó hajlamából kikandikál a spiritusz. Ezek voltak az erényei, nem a pontosság. Nagy Lajost (1883-1954), a sikeres novellistát kioktatta: „Az író arra való, hogy még az újságírónál is jobban és nagyobbakat hazudjon.”¹⁶⁶Néha nagyot mondott, néha tévedett, de érdeme, hogy természetszeretetre nevelt és a kócsagvédelem ügyét ébren tartotta. Akkor, amikor az olyan „örökbecsű” dolgoknak, mint a Kis-Balaton megóvása, nem volt kellő tekintélye.

Az év derekán újra előkerült az előző esztendei alkalmi vendég. Június 11-én Warga Kálmán két hímet hallott énekelni, de 12-én, 13-án és 14-én már csak egyet, mely a fűzfákról párjával együtt újra és újra leröppent a mellmagasságig érő ártéri növényesítésbe. Átadom a szót a kutatónak: „Feltételeztem, hogy valószínűleg ott lesz a fészke is. Gulyás József kócsagőrrel többször kerestük, de eredménytelenül.” A csapadék megnövelte a folyó vizét, mely elöntötte a feltételezett fészkek helyét. Ezután eltűnt innen a halvány geze, nem észlelték többé a Kis-Balatonon.¹⁶⁷

Ezerkilencszáznegyvenöt 1945

„A fegyverek egész nap nyugodtak. A természet azonban nem: tombol a fagyos balatoni vihar, zúg, üvölt a bakonyi szél, dermesztő a hideg.” – írta naplójába Földváry Miksa Balaton-

165 Illés Endre: Az író és a riporter. In.: Mestereim, barátaim szerelmeim. Magvető könyvkiadó. Budapest, 1979. 124. p.

166 Nagy Lajos: Egyszer újságírásra tanítottak. Önéletrajzi részlet. Esti Budapest. Irodalmi Melléklet. 1954. 08. 07.

167 Warga Kálmán: Halványgeze megjelenése a Kisbalatonnál. Aquila. 59-62. évf. 1955. 394. p.

fenyvesen.¹⁶⁸ A baljós sorok öt nappal később megszakadtak. A természetvédelmi tanács titkára, a Kis-Balaton közelében szovjet kegyetlenkedés ártatlan áldozataként hunyt el. Kőszegen pedig a madártani intézet főigazgatója, Vönöczky-Schenk Jakab búcsúzott el végleg. Ekkor, február 22-én, mikor már a somogyi-zalai kócsagtanya közelében dörögtek az ágyúk. A front közeledett a Balaton nyugati kapujához. Gulyás József családjának olasz ága Itália felé tekintett, de végül Vörsön maradtak. A kócsagőr és unokái szülőföldjükön várták a jövőt.

A tengelyhatalmak és a velük szövetséges Magyarország elvesztette a második világháborút. Az 1947-es párizsi békeszerződés a Szent Koronához visszatért területeket a környező államokhoz csatolta. Védett természeti értékeink mintegy 54 százaléka került idegen uralom alá. Az újra megcsonkított, Vörös Hadsereg által megszállt, romokban heverő országban háttérbe szorult a természetvédelem ügye. Noha dolog lett volna bőven, hiszen a határainkon belül maradt 197 védett területből 78 megsemmisült a második világháború tüzeiben. „A háború kikerülte a Kis-Balaton, csupán a hazatérő amerikai bombázók szórták le a Diás-szigetre fáradt terhüket.”¹⁶⁹ Warga Kálmán a főváros ostromakor megsebesült. A világháború Budapest ostromakor romba döntötte a madártani Intézetet. Vertse Albert vezetésével, Keve András és Schmidt Egon közreműködésével alakult újjá, helyet kapva mezőgazdasági múzeum épületében.¹⁷⁰ Nehéz idők jártak. Warga Kálmán a háború végétől fogva 1949-ig távol maradt a Kis-Balatontól.¹⁷¹

168 László István: Balatonszentgyörgy a második világháborúban. Balatonszentgyörgyi önkormányzat kiadása. 2006. 245. p.

169 Dr. Keve András: Adatok a Kis-Balaton madárvilágához. I. Aquila. 82. évf. 51. p.

170 Vönöczky Lilla: A Magyar Ornithologiai Központ története 1893-1944. Szakdolgozat. 2009. ELTE. 78. p.

171 Warga Kálmán: A Kis-Balaton madarainak fészkelő közösségei. Állatani Közlemények 47. 1959. 1-2. füzet. Akadémiai Kiadó. 161. p.

A vörsiek is megszenvedték a háborút. Futó József viszont Fortuna kegyeltje volt: „Az összeomlás után Ausztriába kerültem, ott angol fogságba estem. Összetalálkoztam egy angol őrnaggyal, aki meglehetősen beszélt magyarul. Kérdezte, hogy hova valósi vagyok. Mikor mondom, hogy vörsi, nagyon megörült. Elmondta, hogy a háború előtt madártannal foglalkozott, többször is járt a Kis-Balatonon. Ilyenkor a Gulyáséknál lakott, onnan ment ki a Diás-szigetre. Egy fényképet is mutatott, amin mind a ketten rajta voltunk. Emlékeztem erre az esetre, az öcsémet kérte meg, hogy kattintsa el a gépet. Azt mondta ez az őrnagy, hogy szedjem össze az összes magyart és vigyem oda hozzá. Ő tartott aztán bennünket végig. Jól éltünk, ugyanazt kaptuk, mint az angolok. még narancsot meg fűgét is. Negyvenöt augusztusában kerültem haza. Így mondhatom, hogy szerencsésen megúsztam a dolgot.”¹⁷² A történetből arra következtethetünk, hogy a helyi közeg nem volt közömbös és érdektelen a tudósok személye és munkája iránt.

A nagypolitika azonban nem karolta fel kellőképpen a természetörzés gyakorlatát. A háború után 1945 és 1949 között nem volt védetté nyilvánítás hazánkban.¹⁷³ Így a Kis-Balaton kérdése jogi szempontból továbbra is megoldatlan maradt.

Ezerkilencszáznegyvenhat 1946

„A természet nyitott könyv, melyet mindenki olvashat s nincs annak mentsége, aki nem olvas benne.” – idézte George Byron (1788-1824) időszerűvé vált költői maximáját Természetjárás című könyvében Festetics Pál (1887-1965).¹⁷⁴ Új korszak kezdődött a Festeticsek hercegi ága számára is. A nagybirtok letűnt, s ez

172 Tóth Dénes: Vörs története. Kiadó: Tóth Dénes. 2002. 112. p.

173 Rakonczay Zoltán: A magyar természetvédelem 50 éve számokban. 1939-1990. Országos Természetvédelmi Hivatal. Budapest, 1991. 14. p.

174 Festetics Pál: Természetjárás. A Magyar Cserkészszövetség Kiadása. Budapest, 1946. 13. p.

merőben más helyzetet teremtett a Kis-Balaton ügye számára. A földreformtörvény értelmében nemcsak a rezervátumok, hanem az annak kijelölt területek is mentesültek a földosztás alól. Hoffmann Sándor erdőfőtanácsos azonnal bejelentette a Földváry Miksa-féle egykori aktust és a Kis-Balaton gondozásba vette. A Földművelésügyi Minisztérium 1946. szeptember 12-i 160.700/1946. V. 3. FM. sz. rendeletével a madártani intézetet bízta meg a Kis-Balaton tudományos ellenőrzésével. A szabályozás révén 8500 katasztrális holdat vadászati védterületnek nyilvánítottak. Ez a balatonberényi vasútállomásnál kezdődött és a nagykanizsai vasútvonal mentén a Főnyed alatti 108-as háromszögelési pontig húzódott. Innen derékszögben a Vár-szigettől délre a Határárokig terjedt. A Nyíres-sziget déli csúcsánál ismét derékszögben futott Hídvégpusztáig, ahonnan a nagykanizsai műúton a Zala völgyi vasútvonalig, majd a Hévíz-csatornáig, azon túl Fenékpusztán át a keszthelyi vasútvonalig nyúlt. Az északi határ a Büdösárok lett, és onnan a Balatonon keresztül tért vissza a kiindulási ponthoz. Külső övezetében megengedték a mezőgazdasági tevékenységet, a vadászatot azonban korlátozták. Ezen belül 2400 katasztrális holdon a vadászat tiltották, minden mezőgazdasági művelést, így a nádtermelést is engedélyhez kötötték. A harmadik, legbelső övezet 600 katasztrális holdját „szanktuáriumként” határozták meg, melyben mindent eredeti állapotában kellett megőrizni.¹⁷⁵

Ezerkilencszáznegyvenhét 1947

Gulyás József látása az évek során mindinkább megromlott. Ahogy az Aquila tudtul adta: „A F. M. 1947. március 5-én kelt 217.339/XI. 1. sz. rendeletével Gulyás József kisbalatoni kócsagórt nyugállományba helyezte.”¹⁷⁶ Vertse Albert a kiadvány beköszön-tőjében hosszabban is szólott róla és a Kis-Balaton helyzetéről is:

175 Dr. Keve András: Adatok a Kis-Balaton madárvilágához. I. Aquila. 82. évf. 51. p.

176 Aquila. 51-54. évf. Személyi ügyek. 213. p.

„Kisbalatoni kócsagőrünket, Gulyás József volt balatoni halászmestert, ki 1924 óta állott Intézetünk alkalmazásában, súlyos rokkantságára való tekintettel a F. M. 1947-ben nyugállományba helyezte. Pótlása egyelőre nem sikerült. A rezervátum területének őrzését, így a szanktuáriumét is jelenleg Hoffmann Sándor erdőtanácsos áldozatkész irányításával a keszthelyi erdőgondnokság őrszemélyzete látja el. A legapróbb részletekig menő gondos felügyelet alatt jövője aggodalomra nem ad okot. A madárállomány a háború okozta visszaesést kiheverte, sőt évről-évre örvendetes gyarapodást mutat. Állomány 1949-ben: nagykócsag 30 fészek, kiskócsag 25 fészek, üstökös gémmel 15 fészek, kanalas gémmel kb. 60 fészek, batla 16–17 fészek. Az 1947-ben mintegy 20 párban megtelepedett kormoránok fészkeinek száma azonban ez évben a fészkes fa kiszáradása és a fészektartó ágak letöredezése miatt már hétre csökkent le.”¹⁷⁷

Negyedszázaddal szolgálatba lépése után hivatásától visszavonult. Lezárult egy korszak a gyakorlati természetvédelem történetében. A tűnt érával együtt lépett át az elmúlásba augusztus 24-én kócsagország állandó riportere: Diószeghy Miklós.¹⁷⁸ Részben az ő javára írható Nagy Domokos Imre megállapítása, hogy 1947-ig a sajtó jobban foglalkozott a Kis-Balaton ügyével, mint utána.¹⁷⁹

177 Dr. Vertse Albert: Beköszöntő. Aquila. 51-54. évf. 16. p.

178 Tragikus és rejtelmes körülmények között meghalt Diószeghy Miklós. A Reggel. 1947. 08. 25. 3. p.

179 Nagy Domokos Imre: A Kis-Balaton 1945 és 1952 között. Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 24. Kaposvár. (1993.) 331. p.

III. UTÓDOK ÚTJA

Védett vizeken

Az Egyetemi Nyomdát 1948-ban elhagyta egy vékony füzet. A természetvédelemre vonatkozó törvényes rendelkezések kis gyűjteményének első eleme az 1935-ös szabályozás, utolsó darabja egy 1944-es rendelet volt. A kiadvány összeállítója a koalíciós idők vívmányával nem rukkolt elő.¹⁸⁰ Ám ekkor is voltak, akiknek szívügye maradt a lápi élővilág. Mindenekelőtt az újjászerveződött madártani intézet keretei között. Mások is. Homoki Nagy István (1914-1979) a születőben lévő proletárdiktatúra hajnalán, 1949-ben elhagyta a jogi pályát. A Magyar Híradó és Dokumentumfilmgyár ugyanis filmkészítésre biztatta. A csábítás a tehetség legjobb ösztönzője: igent mondott az intézmény által felajánlott félállásra. Még ebben az évben „A Kis-Balaton nádrengetegében” című filmje sikert is aratott. Aztán 1950-ben mindenki számára világossá vált: a kócsagtollas divat korának végleg leáldozott. Magyarország szovjet „felszabadítását” ünneplő filmhíradó a szocializmus hajnalát így köszöntötte a Hősök terén forgatva: *„Ezen a helyen egykor csillogó kócsagtollak és díszmagyarok parádéztek. Ma néphadseregünk ifjú katonái menetelnek itt.”* A propaganda már nem magyar tradíció, hanem a régi éra „léha és naplopó semmittevőinek” ismertetőjeleként aposztrofálta. A Rákosi-rendszer a letűnt úri világ szimbólumának tekintette. A fehér toll helyébe vörös csillagos sapkarózsát tűzött a hatalom.¹⁸¹ Mindeközben a Kis-Balaton nyílt vízfelülete 0,7 négyzetkilométerre csökkent.¹⁸² A természetvédelem helyi lehetőségei

180 A természetvédelemre vonatkozó törvényes rendelkezések. Egyetemi Nyomda. Budapest, 1948.

181 Magyar Filmhíradó. 1950. április.

182 Harkai Máté: A Kis-Balaton-rekonstrukció és környezeti hatásai. In.: Évezredek üzenete a láp világából. Szerk.: Költő László-Vándor László. Kaposvár-Zalaegerszeg. 1996. Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága közös kiadványa. 9.p.

kisvártatva mégis *tárgultak*. „A területet 1951-ben nyilvánították védetté, hála dr. Tildy Zoltánnak.” – hogy Baróti Szabolcsot idézzem.¹⁸³ Három évvel később, 1954 április másodikán Gulyás József nyolcvannégy esztendőskorában végleg eltávozott. A település katolikus halotti anyakönyvében található bejegyzés szerint a „Kis-Balaton őr” végelgyengülésben hunyt el. A vörsei temetőben tért örök pihenőre.

Gulyás József
vörsei síremléke

A világűrben nézve kékbe szőtt zöld foltok tarkítják bolygónkat. Ezekre ügyel 1971 február másodikán a vizes élőhelyek védelméről szóló ramsari nemzetközi egyezmény. Hazánk 1979-ben csatlakozott a természetvédelem Iránban fogant, első államközi megállapodásához. Sterbetz István joggal írhatta ez-

után: „A nagyócság pedig már nálunk sem lesz ritkaság, holott nem is oly rég a filmekben, a riportokban és a könyvekben is arról esett szó, hogy már csak néhány példány él a Kis-Balatonon és a Velencei-tavon. Az utóbbi években ez a kecses madár erélyesen terjeszkedni kezdett Közép-Európában, s honi költőállománya is

183 Baróti Szabolcs: Noé bárkáin. Nemzeti parkjaink regénye. Püski Kiadó Kft. Budapest, 2004. 190. p.

meghaladja már a pár százat!"¹⁸⁴ Közhely, de igaz: a víz maga az élet. Meg kell becsülnünk ajándékait. A nagy író-gondolkodó, Németh László (1901-1975) intése örökzöld marad: „A jóságot azért nem veszik észre az emberek, mert átlátszó, mint a víz és a levegő; csak ha fogy, az vevődik észre.”

A lápi pandúr síremlékén idővel megkoptak a betűk. Egy évszázaddal a magyar és holland kócsagvédők kapcsolatfelvétele, hetven esztendővel a Kis-Balaton védetté nyilvánítása és fél évszázaddal a Ramsar után nyughelye – Rácz András környezet-ügyért felelős államtitkár és e sorok írójának kezdeményezésére, valamint Puskás Zoltán nemzeti park igazgató közreműködésével – 2021-ben védelmet nyert. S méltó formát is kapott: az alkotás Diénes Attila, Munkácsy-díjas szobrászművész tudását dicséri.

184 Sterbetz István: Élő Múzeumok. Natura. Budapest, 1980. 85. p.

ZÁRÓAKKORD

A nagy kócsag (*Egretta alba*) magyarországi megmentése természetvédelmünk nemzetközi jelentőségű sikere lett. A Kis-Balaton után a második államilag őrzött madármenhely a pest-megyei Ürböpusztán volt. Ezt követte 1937-38-ban négy, egymással érintkező, állami tulajdonba vett terület a Bátorligeti őslápnál. Aztán 1941-től már nemcsak a községi mezőőr, hanem egy községi esküdt is ellenőrizte e vizes élőhelyet. Nyírlápörnek nevezték: őt tekintjük hazánk harmadik természetvédelmi őrének. Telt-múlt az idő. A hetvenes

években aztán érdemi változások történtek a természetóvás jogi szabályozásában. Hatályba lépett a „nemzeti parkot”, mint a területi védelem újabb kategóriáját magában foglaló 1971-es a kormányrendelet. Egy esztendővel később meg is született első nemzeti parkunk a Hortobágyon. Itt jött létre az első Természetvédelmi Őrszolgálat.

A zöld egyenruhás hálózat feladatköre az idők során lényegesen kibővült. Létszáma – e kötet megjelenésekor - országosan 255 fő. Minden tagjára csaknem 8000 hektár Natura 2000 és védett természeti terület jut. A védett hazai növény- és gombafajok közül 735, az állatfajok közül pedig 965 faj van gondjaikra bízva. Ezen felül 38 000 nyilvántartott régészeti lelőhelyre kell ügyelniük. Munkájuk sokrétű: rendészeti feladatok ellátása, zoológiai és botanikai adatgyűjtés, állapotfelmérés, nyomon-követés, adat-szolgáltatás, projektirányítás, szakvezetés, területkezelés irányítása, tanácsadás, kapcsolattartás.

A szolgálatellátások elemzése azt mutatja, hogy sok természet veszélyeztető vagy kulturális örökséget károsító cselekmény

hiúsul meg a természetvédelmi örök területi jelenléte miatt. Éves szinten több ezerre tehető a lakossági bejelentések alapján végzett állatmentések száma. Mindezt – különösen 2010 óta - egyre korszerűbb infrastrukturális háttérbázis segíti. Az igazgatóságok területi irodákat alakítottak ki, s eszköztáruk is tovább bővült. Ezáltal a Természetvédelmi Őrszolgálat hatékonyan láthatja el hivatását. Az 1997-ben létrejött Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóságban is, melynek szerves része a Kis-Balaton területe.

Végezetül hadd szóljak természetvédelmünk címermadaráról. Gulyás József halála után három évtizeddel 60 pár kócsag fészkel hazánkban. Az állomány ugyanis 1974-től kezdett emelkedni. A Dunántúlról fokozatosan hódították meg az Alföldet, így 1975-ben a Kiskunságban, majd 1976-ban már a Hortobágyon is bizonyították a nemes madarak fészkelését. A harmadik évezred második évtizedében 4160-4170 pár lel otthonra határaink között. Ily módon teljesítette be a jövő a Gulyás József küldetését.

PUSKÁS ZOLTÁN

igazgató

Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság

FÜGGELÉK

I. ÉLET ÉS UTÓÉLET

Gulyás József 1872 március elsején született Gulyás Pál napszámos és Török Julianna gyermekeként az *Osztrák-Magyar Monarchiában*. A ma Siófokhoz tartozó egykor önálló településen: Kilitiben. Fiatalon kakastollas egyenruhát öltött. Felesége kevésbé módos polgárlány volt, így kellő házassági kaució híján a csendőrségtől leszerelt. Frigyükből négy gyermek született: Júlia, Mária, Anna és József. Halásznak állt, Vörsre került. Szülőhelye falutörténetében olvasható: „(...) Kiliti a bödönhajó, e hagyományos, egyetlen fatörzsből kivájt vízi jármű készítésének egyik balatoni központja volt (az utolsó hajót 1897-ben gyártották Vörsön).”¹⁸⁵ Nem tudni, volt-e ennek köze a költözéshez. Mindenesetre a Kis-Balatonnál állapodott meg végleg. Elzengett Károlyi Mihály őszirózsás forradalma és *Magyar Népköztársasága*. Negyvenhét esztendősen látta feltűnni a vörös csillagot és 133 nap múlva eltűnni a *Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaságot*. Aztán győzött az ellenforradalom és jött Trianon. A szakmájában már tapasztaltnak számító ötven éves családfő 1922-ben „Kis-Balaton őr” lett. A *Magyar Királyság* kormányzója, Horthy Miklós anyagi hozzájárulásával. Testhez álló feladatot kapott. Illett rá kortársa, a vörsi születésű népi-nemzeti költő, Borsi Darázs József típusjellemzése: „A halászgató ember gondolat- és képzeletvilága, az egész lénye hasonlít a pásztorokéhoz, ha napokig nem találkozna emberekkel, akkor sem hiányzik néki a társ.”¹⁸⁶ Munkába állásától számítjuk gyakorlati természetvédelmünk időszámításának kezdetét. Később állami alkalmazásba vette a Földművelésügyi Minisztérium. Az agrártárca alá tartozó madártani intézetnél dolgozott munkatársaival a kócsagok megmentéséért. Számos cikk,

185 Gárdonyi Máté: Balatonkiliti évszázadai. Kiadó: Siófok Város Önkormányzata. Siófok-Kiliti, 2020. 81. p.

186 Borsi Darázs József: Napsütött víz. Tiszatáj. 1955. április. 95. p.

riport tanulmány és kötet örökítette meg alakját és munkásságát. A második világháború alatt is a berek gémjeit kémlelte. Már megromlott az egészsége, mikor a *Magyar Királyság-Hungarista Munkaállam* államszervezetét kiűzte a tájról a Vörös Hadsereg. A *Magyar Köztársaság* megromlott látására tekintettel 1947-ben nyugdíjba helyezte. A szocialista *Magyar Népköztársaság* ötödik esztendejében, 1954. április 4-én hunyt el.¹⁸⁷ A Vörsi Tájház kiállítása a hetvenes évek végétől Gulyás József munkásságát is felidézi. Emlékét a rendszerváltás utáni *Magyar Köztársaság* sem feledte. Az első hivatalos, posztumusz elismerést a harmadik évezred hivatalos *Magyarországtól* kapta. A Kis-Balaton állami oltalomba vételének hetvenedik évfordulóján, e kötet megjelenésének idején - nyugvóhelye egyedi tájértékké nyilvánítását követően – 2021-ben méltó síremléket kapott. Vörsön, Somogyban. Életének, pályafutásának Ferenc Józseftől Rákosi Mátyásig ívelő korszaka jól példázza történelmünk, s benne természetvédelmünk sorsát is. Rendszerek jöttek, rezsimek mentek, de minden időben voltak hű robotosai zöld értékeink gyámolításának.

Gulyás József családja körében

187 Síremlékére tévesen az 1955-ös évszámot vésték.

II. Németalföldi Madárvédő Egyesület

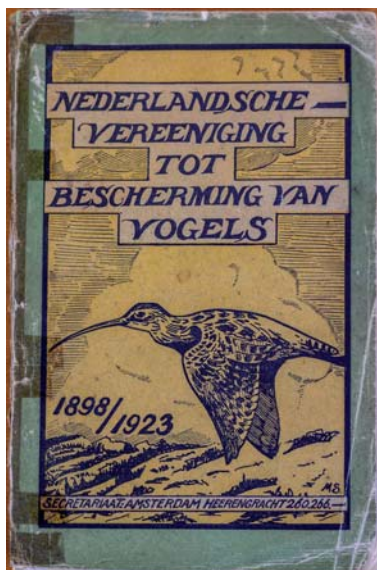
1898-1923
69-70. p.

JELENTÉS

A Holland Madárvédelmi Egyesület munkásságáról 1922. és 1923. között, melyet az éves általános tagi gyűlésen 1923. május 26-án mutattak be.

Nederlandsche Vereeniging tot
Bescherming van Vogels
1898-1923
69-70. p.

Verslag van de werkzaamheden der Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Vogels over het jaar 1922/1923, uitgebracht op de jaarliksche Algemeene Ledenvergadering, - op 26 Mei 1923 te kampen gehouden. -

(...) Összességében véve elégedetten tekinthetünk vissza az Egyesületünk által elért eredményekre.

1921 nyarán kerültünk kapcsolatba a Királyi Magyar Ornithológiai Központtal (korábban Magyar Ornithológiai Központ).¹⁸⁸ Schenk Jakab¹⁸⁹ titkár írt egy áttekintést a nagy kócsag mindkét fajának magyarországi elterjedéséről. Ez a múltbéli és je-

188 Az eredeti szöveg szó szerinti fordítása: Királyi Magyar Ornithológiai Intézet (korábban Magyar Ornithológiai Központ).

189 A holland szövegben J. Schenk.

len helyzetet magába foglaló írás ösztönzött arra, hogy megkíséreljük eme figyelemre méltó madárfajok védelmét. Meg vagyunk győződve arról, hogy Magyarország jelenleg semmit sem tud tenni az ügy érdekében, így első lépésként egy kis összeget tettünk hozzáférhetővé az egyesületünk pénzéből. Továbbá a hollandiai madárbarátokat is segítségül hívtuk, egy felhívást is közzétettünk az Évkönyvben¹⁹⁰ és néhány természettudománnyal foglalkozó lapban. Ez idáig 350 guldent¹⁹¹ juttattunk Budapestre számos kötvény és kupon mellett. Ennek eredményeképp nemcsak a nagy kócsag védelme biztosított a költési időszakban, hanem a gulipáné és a gólyatöcsé stb. is. Kötelességünknek tekintjük, hogy 1923-ban is tudjuk anyagilag támogatni ezt a törekvést, és nem kételkedünk abban, hogy egyesületünk tagjai mindezt lehetővé fogják tenni. A magyarok különösen nagyra értékelik a segítségünket.

Mostanáig az időközben elhunyt berlini Walter Benecke, a Természetvédelmi Lap nevű folyóirat kiadója is kapott tőlünk egy bizonyos összeget a ritka madárfajok költési időszakának védelme érdekében (halászsas, daru stb.).

Végezetül szeretnénk megemlíteni, hogy a költőládák beszerzéséhez ismét különböző támogatásokat kaptunk.

Nagyon gördülékenyen tudtunk együtt dolgozni az ország más egyesületeivel és újra szorosabb kapcsolatba kerültünk különböző külföldi szervezetekkel. Az Egyesület a Délnémet Madárvárta¹⁹² és a Kon tagja lett. A Magyar Ornithológiai Központ és a Szász Ornithológiai Egyesület¹⁹³ is kapott támogatást a vándorsólyom és más ritka madarak védelme érdekében. Úgy gondoljuk, hogy minél hosszabb távon tudunk segíteni, annál többet lehet elérni. A jó ügy érdekében pedig amennyire csak lehetséges, minden hívársra válaszolnunk kell.

Elsősorban a nagykócsag utolsó Magyarországon megmaradt

190 Jaarboekje

191 Holland valuta 1680 és 2002 között.

192 Süddeutsche Vogelwarte (madárgyűrűző állomás).

193 Verein Sächsischer Ornithologen.

költési helyének védelméért küzdöttünk, és szerencsésnek tartjuk magunkat, hogy honfitársaink biztosították az ehhez szükséges eszközöket. Legutóbb 440 guldent tudtunk átcsoportosítani, és ez az összeg nem csak a kócsagok védelmét tette lehetővé. A Magyar Ornithológiai Intézet többek között egy természetvédelmi őrszolgálatot is létre tudott hozni azon a helyen, ahol előző évben különböző madárfajok összesen 20.000 tojást raktak le. Nagy öröm megemlíteni, hogy már most is figyelemre méltók a madárvédelemben elért eredmények; a nagy kócsag egyedszáma a tavalyi évhez képest 32-ről 48-ra emelkedett, és a hollandiai adományok talán meg tudják valósítani azt, hogy a Balaton madárvilága ismét olyan gazdaggá váljon, mint korábban. Meg vagyunk győződve arról, hogy minden egyes tag, aki adományt küldött, nagyon boldog lesz az első sikerek hallatán. A magyarok rendkívül hálásak a kapott segítségért, és nagy örömmel tudatjuk, mennyire értékeljük, hogy a kiváló magyar ornitológusok mindig a megfelelő madárvédelemre törekednek. A körlevélhez, melyet a tagoknak küldtünk, A. Roes kisasszony egy kedves rajzot bocsátott rendelkezésünkre.

A költési helyek védelmének biztosítása mellett kísérletet tettünk a magyar intézetet újabb tagok toborzásával is támogatni. Az éves kiadásokra 100 guldent fordítottunk, amely fedezte annak költségeit, hogy ismét feltűnjön az Aquila nevű ismert folyóiratban. Az Intézet igazgatósága J. Drijver altitkár urat levelező taggá nevezte ki. (...)

(Fordította: Aradi Zsuzsa)

III. Magyar természetvédelem jelképe

A grafikus által készített eredeti embléma

„A Kis-Balaton keletkezése, története, jövőjének latolgatása híven tükrözi a magyar madárvédelem kibontakozását, a napjaink feladatait meghatározó szemléletet s a távlati elgondolásokat. Legféltebb, legbecsesebb állatát – a nagykócsagot – természetvédelmünk címermadarául választotta. A kerek, kék mezőben repülő hófehér madarat ott látjuk valamennyi jelzőtáblán, kiadványon. Itthon és külföldön sok munkatársunk tűz ilyen jelvényt kalapja mellé vagy a kabátja hajtókájába.”

(Sterbetz István: Élő múzeumok. Natura. Budapest, 1980. 99. p.)

A magyar természetvédelem emblémája megtervezését az Országos Természetvédelmi Hivatal felkérésére a Képző- és Iparművészeti Lektorárus kijelölő határozata alapján Pölös Endre grafikusművész végezte el. Férje munkájában Tildy Katalin végig aktív alkotótársként vett részt, gyermekkorától datálódó madárismereteit felhasználva. Az embléma ötletgazdája az Országos Természetvédelmi Hivatal akkori elnöke, az ICBP (International Council for Bird Preservation) alelnöke, ismert természetfotós, Dr. Tildy Zoltán (1917-1994) volt.

Az ICBP Északírországi konferenciáján 1964-ben Dr. Tildy Zoltán beszámolója alapján határozott érdeklődés és nagybecsülés alakult ki a magyar természetvédelem eredményeit illetően. A következő konferenciát 1968-ban már Magyarországon, Balatonsze-

mesen rendezték meg, ahol 18 ország és több nemzetközi szakmai szervezet képviselői vettek részt. Itt mutatták be Dr. Tildy Zoltán rövid természetfilmjeit, köztük a „Hófehér szárnyak”-at, melynek fő témája a nagy kócsag élete. Dr. Tildy Zoltán „Kisbalaton” című művének Vertse Albert által jegyzett Bevezetése pedig felidézte a Kis-Balatonon dolgozó egykori kócsagőr munkáját.

Az 1968-as konferenciát követően több ország sajtójában, folyóirataiban lelkes hangú ismertetések jelentek meg Magyarországon természetvédelméről.

A magyarországi természetvédelem nemzetközi elfogadottsága felvetette, hogy hasznos lenne állandó jelképet (emlékmát) használni a magyar természetvédelemre.

Magától értetődő egyetértés volt az illetékes szakemberek között a jelképként szereplő madárfaj kiválasztására vonatkozóan. A nagy kócsag régóta szeretett, ikonikus madara a magyarságnak. Magyarországi fészkelése ornitológiai ritkaságnak számított. Nagysága és vakító fehér színe miatt szabad szemmel jól látható. A gémek jellegzetes röpképeinek (behúzott nyak, egyenesen hátranyújtott lábak, nagy, egyenes szárnyak) látványát jeleníti meg stilizált formában az embléma: „hófehérsége” világít az ég színű háttér előtt.

Pölös Endre grafikusművész

Született.: Kiskunfélegyháza, 1946. 02.15. Meghalt: 2017. november 7. Szeged

Iskolai végzettség: Képzőművészeti Egyetem Alkalmazott grafika és tanári szak.

Diploma: grafikus művész és középiskolai tanár (1970).

Művészeti Alap tagja 1970-től.

Munkássága: A szegedi Tömörkény István Művészeti Szakközépiskola alkalmazott grafika szakjának vezető tanára 1970-től nyugdíjazásáig (2009), folyamatosan egyéni tervezőgrafikai munkák és a Szeged Grafika Bt. tagja, művészeti vezetője haláláig.

Tildy Katalin grafikusművész
Született.: Budapest, 1946. 03.01.
Iskolai végzettség: Képzőművészeti Egyetem Alkalmazott grafika és tanári szak.
Diploma: grafikus művész és középiskolai tanár (1970).
Művészeti Alap tagja 1970-től.

(Az adatokat Tildy Katalin szíves tájékoztatása alapján közöljük.)

IV. A kócsagállomány ingadozása

(Schenk Jakab és Warga Kálmán adatai alapján)

1896—1903: 7—10; 1906: 30—40; 1909: 15; 1912: 15; 1913: 10; 1916: 10—12; 1917: 8; 1919: 6; 1920: 12; 1921: 10; 1922: 16; 1923: 24; 1924: 26; 1925: 10; 1926: 11; 1927: 17; 1928: 7; 1929: 6; 1930: 4; 1931: 2; 1932: 4; 1933: 5; 1934: 16; 1935: 12; 1936: 12; 1937: 9; 1938: 9; 1939: 2; 1940: 4; 1941—45: 0; 1946: 2; 1947: 4 pár.

(Forrás: Keve András: Adatok a Kis-Balaton madárvilágához. Aquila. 82. évf. 62-63. p.)

Bibliográfia

- A természetvédelemre vonatkozó törvényes rendelkezések.
Egyetemi Nyomda. Budapest, 1948.
- Betlehemi úton Kalendárium 2013. Kiadja: Vörsi Plébánia.
- Bethlen István: Hitvallás-tétel. In.: Bethlen István gróf beszédei és írásai. II. kötet. Válogatott beszédei. Budapest, Genius Könyvkiadó R.-t. Kiadása. 1933.
- Baróti Szabolcs: Noé bárkáin. Nemzeti parkjaink regénye. Püski Kiadó Kft. Budapest, 2004.
- Borsi Darázs József: Kisbalaton. Siófok. (é.n.)
- Cholnoky Jenő: Balaton. Franklin, 1936.
- Csupor Tibor: Kis-Balaton. Gondolat. Budapest, 1983.
- Entz Géza-Sebestyén Olga: A Balaton élete. Kiadja a Kir. Magy. Természettudományi Társulat. Budapest, 1942.
- Festetics Pál: Természetjárás. A Magyar Cserkészszövetség Kiadása. Budapest, 1946.
- Földváry Miksa: A Balaton környékének természeti emlékei. Különlenyomat az Erdészeti Kísérletek 1928. XXX. kötetéből.
- Gárdonyi Máté: Balatonkiliti évszázadai. Kiadó: Siófok Város Önkormányzata. Siófok-Kiliti, 2020.
- Gombocz Endre: A Királyi Magyar Természettudományi Társulat története 1841-1941. Királyi Magyar Természettudományi Társulat kiadása. Budapest, 1941.
- Gyömrei Sándor: Az utazási kedv története. Gergely M. Kiadása. Budapest, 1934.
- Hankó Béla.: Víz en és vízparton. Könyvbarátok Szövetsége kiadása. 1933.
- Harkai Máté: A Kis-Balaton-rekonstrukció és környezeti hatásai. In.: Évezredek üzenete a láp világából. Szerk.: Költő László-Vándor László. Kaposvár-Zalaegerszeg. 1996. Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága közös kiadványa.
- Herman Ottó: A pokol cséplője. Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1983.

- Illés Endre: Az író és a riporter. In.: Mestereim, barátaim szerelmeim. Magvető könyvkiadó. Budapest, 1979.
- Kaán Károly: A természeti emlékek fenntartása. 1909. A m. kir. földművelésügyi miniszter kiadványai. 10. szám.
- Kaán Károly: Természetvédelem és a természeti emlékek. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest, 1932.
- Kendi Finaly István: A magyar földért. (Darányi Ignác munkássága) Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság. Budapest, 1940.
- Kerekes Sándor-Kiss Károly: Környezetpolitikánk az EU-elvárások hálójában. Agroinform Kiadóház. Budapest, 2001.
- Kogutowicz Károly: Dunántúl és Kisalföld írásban és képben. Szeged. 1930. M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Földrajzi Intézete.
- Koppány Tibor-Péczely Piroska-Sági Károly: Keszthely. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata. Budapest, 1962.
- Kókay György-Buzinkay Géza-Murányi Gábor: A magyar sajtó története. A Magyar Újságírók Országos Szövetsége – a Bálint György Újságíró Iskola kiadása. Budapest, 1994.
- Krúdy Gyula: Tavasz út. In.: Magyar tükör. Publicisztikai írások. 1894-1919. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 1984.
- László István: Balatonszentgyörgy a második világháborúban. Balatonszentgyörgyi önkormányzat kiadása. 2006.
- Lóczy Lajos: A Balaton - földrajzi és társadalmi állapotainak leírása. Hornyánszky Viktor M. Kir. Udvari Könyvnyomdája. Budapest. 1920.
- Madarász Gyula: Magyarország madarai. A hazai madárvilág megismerésének vezérfonala. Magyar Nemzeti Múzeum Kiadványa. Budapest 1899-1903.
- Makarov: Természetvédelem a Szovjetunióban. Kiadja a Honvédelmi Minisztérium Politikai Főcsoportfőnöksége 1950.
- Margittay Rikárd: Balaton. Tájak emberek. Dr. Vajna és Bokor, Budapest. 1943.
- Milotay István: Az ismeretlen Magyarország. Genius. Budapest, 1930.

- Nagy Domokos Imre: A Kis-Balaton 1945 és 1952 között. Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 24. Kaposvár. (1993.)
Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Vogels.
1898/1923. Amsterdam, 1924. 69-70. p. (Magyar fordítása a Függelékben.)
- Oroszi Sándor: A természetvédelem kezdetei. Országos Erdészeti Egyesület. Budapest, 1986.
- Kopasz Margit (szerk.): Védett természeti értékeink. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest, 1978.
- Puskás Tamás (szerk.): Magyarország felszíni vizei. Vízgazdálkodási Kutató Intézet. Budapest, 1967.
- Rakonczay Zoltán: A magyar természetvédelem 50 éve számokban. 1939-1990. Országos Természetvédelmi Hivatal. Budapest, 1991.
- Rakonczay Zoltán: A természetvédelem története Magyarországon. 1872-2002. 130 év. Mezőgazda Kiadó. Budapest, 2009.
- Rakonczay Zoltán: Természetvédelem. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó. Budapest, 2001.
- Réthy Zsigmond (szerk.): Magyar Madártani Bibliográfia. Bibliographia Ornithologica Hungarica. Összegyűjtötte: Papp József. Kiadja a Békés megyei Tanács VB Környezet- és Természetvédelmi Bizottság-Megyei Tudományos Koordinációs Bizottság. Békéscsaba, 1980.
- Sági Károly: Fenékpusztá története. Veszprém Megyei tanács Idegenforgalmi Hivatala. Balatonfüred, 1960.
- Sági Károly. Vörs. Tájház. Készítette a Tájak-Korok-Múzeumok Szervező Bizottsága az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal megbízásából. 1983.
- Schenk Jacobo. Aves. Classis. A Magyar Birodalom állatvilága. Madarak. Királyi Magyar Természettudományi Társulat kiadása.
- Schenk Jakob: A madarak világának tanulmányozása. Magyar Szemle Társaság. Budapest, 1931.
- Sterbetz István: Élő Múzeumok. Natura. Budapest, 1980.
- Szendrei János: A magyar viselet történeti fejlődése. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1905.

- Székely Sándor (szerk.): A Balaton és vidéken. Folyóiratcikkek és szakkönyvek ajánló bibliográfiája a Magyar Mezőgazdasági Bibliográfia alapján az Országos Mezőgazdasági Múzeum állományából. Országos Mezőgazdasági Könyvtár és dokumentációs Központ. Budapest, 2009.
- Sziklay János dr. (sajtó alá rendezte és előszóval ellátta): A Magyar Tenger. Iklódy-Szabó János megvilágításában. K. n. 1940.
- Tardy János: Balaton és a természetvédelem. In.: Geográfusok a Balatonért. Szerk.: Bokor László-Marton Gergely-Szelesi Tamás-Tóth József. A PTE TTK Földrajzi Intézet és Földtudományok Doktori Iskola közreműködésével az IDRResearch Kft./Publikon Kiadó, Pécs, 2011.
- TérKéptelen Trianon? Szerk.: Fazekas Tamás, Gaál Zoltán, Hidas Gábor, Huszár László, Sasi Attila. Cartographia Tankönyvkiadó Kft. Budapest, 2020.
- Tildy Zoltán-Vertse Albert: Kisbalaton. Művelt Nép Könyvkiadó. Budapest, 1953.
- Tóth Dénes: Vörs története. Szerző kiadása. Marcali, 2002.
- Trauer Ervin dr. j. utr.: Az erdőkről és a természetvédelemről szóló 1935: IV. t.-c. és végrehajtása. A szerző kiadása. Budapest, 1942.
- „Trianoni Magyarország mezőgazdasága” Az „Uj Barázda” Lapkiadó Rt. Kiadása. 1940.
- Veres Péter, Szocializmus, nacionalizmus, Budapest, Magyar Élet, I. kiadás, 1939.
- Vönöczky Lilla: A Magyar Ornithológiai Központ története 1893-1944. Szakdolgozat. 2009. ELTE.
- Zákonyi Ferenc-Illés István-Horváth Ferenc: A balatoni üdülőkörzet természeti értékei. Kiadja: az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal. é.n.
- 1932-1935. A Gömbös-kormány háromszendős munkássága. Stádium Sajtóvállalt Rt. Budapest, 1935.

Korabeli sajtó

Aquila
Állattani Közlemények
A Reggel
Az Est
A Természet
Balaton
Balatoni Szemle
Budapesti Hírlap
Búvár
Dunántúl
Előörs
Esti Budapest
Élet
Erdészeti Kísérletek
Függetlenség
Keszthelyi Hírlap
Kócsag
Magyarország
Magyarság
Magyar Szemle
MOT. (Magyar Országos Tudósító)
Nemzeti Ujság
Népszava
Nimród-Vadászlap
Növényvédelem
Pesti Hírlap
Pesti Napló
Somogyi Ujság
Természettudományi Közlöny
Tolnai Világlapja
Turisták Lapja

Uj Magyarország
Uj Nemzedék
Ujság
Uj-Somogy
Uránia
Vadászat
Veszprém megyei Napló
Zalai Közlöny
Zoologiai Lapok

Országgyűlési források

Képviselőházi irományok
Képviselőházi naplók

Jogforrások

Magyar Törvénytár.
Magyarországi Rendeletek
Tára. Bp.

Egyházi nyilvántartások

Balatonkiliti
Vörs

**Pegorari Isola (1927-2016),
Gulyás József unokája szóbeli
közlései**

Névmutató

- Bartha Richárd 27
Bajcsy-Zsilinszky Endre 41
Baróti Szabolcs 92, 105
Barthos Gyula 30
Bastianelli, Raffaele 43
Bársony István 32, 33
Benecke, Walter 100
Bethlen István 21, 40, 41, 42, 50
Biedermann Imre 63
Blatter, Fritz 59
Bokor László 46, 108
Bornemisza Adél 60
Borsi Darázs József 97, 105
Brehm, Alfred 12, 60
Breuer György 44
Buzinkay Géza 35, 106
Byron, George 88
- Castelli Árpád 83
Chernel István 12, 13, 19, 20, 21,
22, 23, 52, 61
Cholnoky Jenő 66, 67, 78, 79,
81, 82, 105
- Csitáry Béláné 36
Csörgey Titusz 38, 39, 50, 61
Csupor Tibor 79, 105
- Darányi Ignác 13, 14, 65, 106
Darányi Kálmán 65, 74
Diénes Attila 93
Diószeghy Miklós 40, 46, 48, 49,
76, 77, 82, 85, 90
Dobay Tibor 85
Dornyay Béla 16, 60
Drijver, Jan 71, 101
- Entz Géza 60, 81, 105
Estók János 8, 68
- Fazekas Tamás 20, 108
Fekete István 6
Ferenc József, I., Habsburg 98
Festetich Tasziló 12, 15, 18
Festetics Pál 88, 105
Földvály Miksa 19, 39, 40, 43,
44, 45, 78, 84, 86, 89, 105
Futó József 88
- Gaál István 38
Gaál Zoltán 20, 108
Gárdonyi Máté 97, 105
Goluchovszky Agenor 12
Gombocz Endre 32, 79, 105
Gömbös Gyula 63
Greschik Jenő 43, 72, 73
Gulyás József 5, 6, 7, 8, 11, 28,
30, 34, 37, 40, 42, 44, 45, 46,
48, 49, 52, 53, 56, 57, 59, 60,
62, 67, 70, 71, 72, 74, 75, 76,
79, 81, 83, 86, 87, 89, 90, 92,
96, 97-98, 109
Gulyás József, ifjabb 42, 49
Gulyás Pál 97
- Gyimes József 76
Gyömrei Sándor 62, 105
- Habsburg I. Ferenc József 98
Habsburg Rudolf 14
Habsburg-Lotaringiai
József József 66
Hankó Béla 56, 57, 58, 105
Harkai Máté 105

Hauwing, Johann 41
Herman Ottó 5, 14, 23, 40, 52,
57, 61, 83, 85, 105
Hidas Gábor 20, 108
Hoffmann Sándor 89, 90
Homoki Nagy István 91
Horthy Miklós 28, 35, 48, 71,
78, 97
Horváth Ferenc 108
Horváth Géza 29, 30
Horváth Károly 52, 53

Iklódy-Szabó János 59, 108
Illés Endre 85, 86, 106
Illés István 108
Izsák Gyula 66

József József,
Habsburg-Lotaringiai 66
Józsika Samu 60

Kaán Károly 13, 31, 32, 51, 54,
55, 56, 77, 106
Kállay Miklós 62
Károlyi Mihály 97
Keller Oszkár 22, 58
Kendi Finaly István 13, 106
Kerekes Sándor 55, 106
Keve András 7, 8, 38, 50, 59, 70,
78, 79, 82, 87, 89, 104
Kittenberger Kálmán 31
Kiss Károly 55, 106
Klebelsberg Kuno 40, 41
Kleiner Endre 70
Kogutowicz Károly 47, 48, 106
Kolosváry-Borcsa Mihály 85
Kopasz Margit 14, 107
Koppány Tibor 106

Kozma Miklós 35
Kókay György 35, 106
Költő László 91, 105
Krúdy Gyula 16, 17, 106

Lambrecht Kálmán 50
László István 87, 106
Lendl Adolf 61
Lóczy Lajos 17, 21, 81, 106

Madarász Gyula 11, 106
Makarov, V. N. 106
Makay Béla, Makói 13
Margittay Rikárd 83, 106
Marschall Ferenc 74
Marton Gergely 48, 108
Mayer János 46
Mayer Károly 65
Méhél' Lajos 41
Milotay István 47, 106
Morris, Kenneth 68, 83
Móricz Zsigmond 12
Murányi Gábor 35, 106
Mussolini, Benito 43

Nagy Domokos Imre 90, 107
Nagyszalánczy Brunó 65
Nagy Lajos 86
Németh János 67, 68
Németh László 93

Oroszi Sándor 107
Országh Tivadar 70

Östör József 46

Papp Béla 65
Papp József 107
P. Ábrahám Dezső 37

- P. Ábrahám Ernő 37
Pearson, Thomas Gilbert 23, 30,
35, 36, 42, 48
Peitler Gyula 66
Petényi János Salamon 14
Péczely Piroska 106
Pölös Endre 102, 103
Puskás Tamás 77, 107
Puskás Zoltán 8, 93, 96
- Rakonczy Zoltán 32, 88, 107
Rapaics Rajmund 5
Rácz András 6, 8, 93
Rákosi Mátyás 98
Réthy Zsigmond 7, 107
- Sasi Attila 20, 108
Sági Károly 106, 107
Schenk Jakab, Vönöczky 5, 13,
14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23,
24, 25, 31, 32, 33, 35, 36, 39,
50, 51, 52, 53, 54, 55, 58, 59,
60, 61, 65, 70, 71, 76, 78, 79,
82, 85, 87, 99, 104, 107
- Schermann Szilárd 29
Schmidt Egon 87
Sebestyén Olga 81, 105
Serák Károly 11
Somkúti István 70
Somogyi Győző 28
Sterbetz István 78, 92, 93,
102, 107
- Szabó István, Nagyatádi 31
Szabó Lajos, nemestóthy 15
Szabó György, nemestóthy 30
Szabó Gyula, Náray 45, 46
Szabó Zoltán 68
- Szalóki Navratil Dezső 40, 54, 58, 73
Szarka Géza 73, 74, 76
Szelesi Tamás 46, 108
Szemere László 26, 32, 37
Szendrei János 12, 107
Székely Sándor 108
Sziklay János 108
Szigethy Károly 34
- Tardy János 46, 108
Tábor István 6
Tildy Katalin 102, 104
Tildy Zoltán, ifjabb 92, 102,
103, 108
Tóth Dénes 67, 88, 108,
Tóth József 46, 108
Török Julianna 97
Trauer Ervin 108
- Vass Béla 43
Vasvári Miklós 70
Vándor László 91, 105
Váth János 81, 82
Veres Péter 77, 108
Vertse Albert 70, 87, 89, 90,
103, 108
Villani Lajos 43
Vönöczky Lilla 87, 108
Vönöczky Schenk Jakab 5, 31, 85
- Waldbott Kelemen 64, 65
Warga Kálmán 5, 9, 17, 24, 27,
28, 29, 30, 34, 37, 38, 39, 48,
49, 50, 51, 52, 55, 60, 62, 70,
71, 72, 73, 75, 78, 79, 84, 85,
86, 87, 104
- Zákonyi Ferenc 108

Tartalom

ELŐSZÓ	5
BEVEZETŐ	7
I. ELŐZMÉNYEK ELŐÖRSE	11
II. NÁDORSZÁG NEGYEDSZÁZADA	23
III. UTÓDOK ÚTJA	91
ZÁRÓAKKORD	95
FÜGGELÉK	97
Bibliográfia	105
Korabeli sajtó	109
Névmutató	111

Vass Krisztián, minisztériumi tanácsadó (Keszthely, 1975). Zöld Toll Díjas szerző, az első magyar természetvédelmi őr, Gulyás József ükunokája. Balatonszentgyörgyön járt általános iskolába, Csurgón érettségizett, diplomát a Szegedi Tudományegyetemen szerzett. Közíróként publikált, egyetemen oktatott, 2012-től az agrártárca munkatársa. A sajtóban a környezetügyért felelős minisztérium szakpolitikai álláspontját képviseli. Budapesten él.

Bődör Bence felvétele

